XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka (XKR)

Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

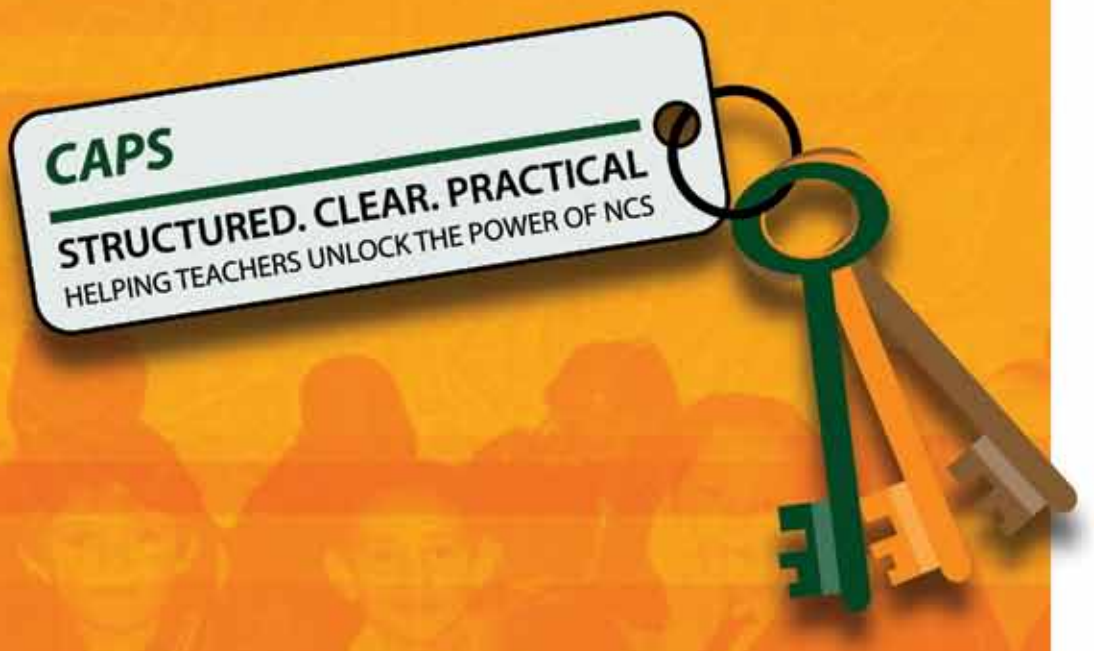

Xiyimo xa le Xikarhi
Tigiredi ta 4-6

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO TIGIREDI TA 4-6

XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0482-4

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

VUNDZENI

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO 3

1.1 Vundzhaku 3

1.2 Nkatsakanyo wa Kharikhulamu 3

1.3 Swikongomelo swa Kharikhulamu ya Afrika-Dzonga hi ku Angarhela 4

1.4 Maavelo ya nkarhi 6

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo 6

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi 7

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla 7

1.4.4 Tigiredi ta 10-12 8

XIYENGE XA 2: KU TIVISA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI EKA XIYIMO XA LE XIKARHI..... 9

2.1 Tindzimi eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo Xiyimo xa Tindzimi 9

2.2 Maavelo ya nkarhi 17

2.3 Switirhisiwa swo pfuneta ku dyondza na ku dyondzisa 18

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YO DYONDZISA YA VUSWIKOTI BYA RIRIMI 19

3.1 Nkatsakanyo wa vuswikoti, vundzeni na maqhinga 19

3.2 Maavelo ya switshuriwa eka tiGiredi ya ta 4 -6 27

3.3 Minkunguhato ya ku dyondzisa 33

3.4 Vundzeni na minkunguhato yo dyondzisa ya ririmi ro engetela ra vumbirhi 36

XIYENGE XA 4 MAKAMBELELO EKA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI 93

4.1 Manghenelo 93

4.2 Makambelelo ya nkamafundza kumbe ya siku na siku 94

4.3 Makambelelo ya mafundzha 94

4.4 Nongonoko wa makambelelo 98

4.4.1 Nkatsakanyo wa swilaveko 98

4.4.2 Swikambelo 98

4.5 Ku rhekhoda na ku vika 99

4.6 Ndzinganiso/nxopelo/modarexini ya mintirho ya makambelelo 99

4.7 Hi ku angarhela 100

DLILOSARI 101

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO

1.1 VUNDZHAKU

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (XKR) xi hlamusela pholisi ya kharikhulamu na makambelelo eka xiyenge xa swikolo.

Ku antswisa matirhiselo ya xona Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xi antswisiwile naswona ku antswisiwa loku ku ta sungula ku tirhisiwa hi Sunguti 2012. Tsalwa rin'we leri hlanganeke ra Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo ri endliwile eka dyondzo yin'wana na yin'wana ku siva Switatimende swa tidyondzo, Swiletelo swa minongonoko yo dyondza na Swiletelo swa makambelelo ya dyondzo leswa khale eka Tigiredi ta V-*12* .

1.2 NKATSAKANYO WA KHARIKHULAMU

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) xi yimela xitatimende xa pholisi yo dyondza no dyondzisa eswikolweni swa Afrika-Dzonga naswona xi katsa leswi landzelelaka:

(i) *Switatimende swa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo* swa dyondzo yin'wana na yin'wana ya xikolo leyi pfumeleriweke hilaha swi longoloxiweke hakona

(ii) Tsalwa ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12 ;* na

(iii) Tsalwa ra pholisi ra: *National Protocol for Assessment Grades R- 12 (January 2012)*.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (Sunguti 2012) xi siva switatimende swa tikharikhulamu ta rixaka swimbirhi swa nkarhi wa sweswi ku nga:

(i) *Revised National Curriculum Statement Grades R-9, Government Gazette No. 23406 of 31 May 2002*, na

(ii) *National Curriculum Statement Grades 10-12 Government Gazettes, No. 25545 of 6 October 2003* and *No. 27594 of 17 May 2005*

(c) Switatimende swa Kharikhulamu ya Rixaka leswi vuriweke eka ndzimantsongo ya b(i) na (ii) swi angarhela switsariwa swa pholisi leswi landzelaka leswi nga ta siviwa hi ndlela yo engetela hi switsongotsongo hi Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) hi malembe ya 2012 - 2014.

(i) Switatimende swa Dyondzo, Swiletelo swa Nongonoko wo Dyondza na Swiletelo swa Makambelelo ya Dyondzo swa Tigiredi ta V-*9* na Tigiredi ta 10-*12*,

(ii) Tsalwa ra pholisi ra, *National Policy on assessment and qualifications for schools in the General Education and Training Band leri hangalasiweke* eka *Government Notice No. 124* eka *Government Gazette No. 29626* ya 12 Nyenyanyani 2007;

(iii) Tsalwa ra pholisi ra, the *National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF)*, leri hangalasiweke eka *Government Gazette No.27819* ya 20 Mawuwani 2005;

(iv) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF),* mayelana na vadyondzi lava nga na swilaveko swo hlawuleka**,** leri hangalasiweke eka *Government Gazette, No.29466* ya 11 N'wendzamhala 2006, ri katsiwile eka tsalwa ra pholisi ra, *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12 ; na*

(v) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), mayelana na tsalwa ra National Protocol for Assessment (Grades R-12)*, leri hangalasiweke eka *Government Notice No.1267* eka *Government Gazette No. 29467* ya 11 N'wendzamhala 2006.

(d) Tsalwa ra pholisi ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12* xikan'we na swiyenge swa Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo hilaha swi longoloxiweke hakona eka Kavanyisa ka 2, 3 na 4 eka tsalwa leri, swi vumba swipimo swa maendlelo na mimpimo ya Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* . Hikwalaho, hi ku ya hi xiyenge xa 6A xa *South African School Act 1996* (nawu wa nomboro ya 84 wa 1996) wu vumba masungulo ya ku va Holobye wa Dyondzo ya Masungulo a nyika vugimutsongo bya mimbuyelo na mimpimo, xikan'we na maendlelo yo kambela matirhelo ya vadyondzi lama nga ta tirhisiwa eka swikolo swa mfumo na leswi tiyimeleke.

1.3 SWIKONGOMELO SWA KHARIKHULAMU YA AFRIKA-DZONGA HI KU ANGARHELA

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi nyika nhlamuselo ya leswi swi tekiwaka swi ri vutivi, vuswikoti na minkoka leyi faneleke ku dyondziwa eka swikolo swa le Afrika dzonga. Xikongomelo xa kharikhulamu leyi i ku tiyisisa leswaku vana va kuma no tirhisa vutivi na vuswikoti hi tindlela leti nga ta nkoka evuton'wini bya vona vini. Hikwalaho ka leswi, kharikhulamu yi kondletela mhaka yo dyondzisa vutivi lebyi simekiweke eka mbangu lowu vadyondzi va tshamaka eka wona yi ri karhi yi tekela enhlokweni mhaka yo katsa na leswi humelelaka emisaveni.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi tirha ku:

- fuwisa vadyondzi hi vutivi, vutshila na minkoka leyi nga ta endla leswaku va kota ku tienerisa, na ku va na xiave lexi vuyerisaka exikarhi ka vanhu tanihi vaakatiko va tiko leri tshunxekeke, handle ka ku langutisa vundzhaku bya vona mayelana na swa mahanyelo na ta ikhonomi, rixaka,
- endla leswaku va kota ku fikelela dyondzo ya le henhla;
- olovisa ku khaluta ka vadyondzi ku suka etindhawini to dyondzela eka tona ku ya etindhawu ta mintirho; na
- ku nyika vathori matimu yo enela ya vuswikoti bya mudyondzi.

(c) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka ya Tigiredi ta V-12 xi simekiwe eka minsinya leyi landzelaka:

- Ku hundzuluxa mahanyelo ya vanhu: ku tiyisisa leswaku ku pfumaleka ka ndzingano ka minkarhi leyi hundzeke ka lulamisiwa, na leswaku swiyenge hinkwaswo swa vanhu va laha tikweni swi nyikiwa swivandla swo ringana swo dyondza

- Ku dyondza hi ku gingirika na vuxoperi: ku kondletela ku dyondza hi ndlela yo kombisa ku gingirika na vuxoperi eku dyondzeni, ku nga ri ku tirhisa maendlelo yo bela enhlokweni na ku dyondza munhu a nga endli vuxoperi bya ntiyiso lowu nyikiweke;

- Vutivi bya le henhla na vuswikoti bya le henhla: mpimohansi wa vutivi na vuswikoti lebyi faneleke ku fikeleriwa eka giredi yin'wana na yin'wana bya kombisiwa na ku endleriwa mimpimo leyi fikelelekaka eka tidyondzo hinkwato;

- Ndlandlamuko: Leswi dyondziwaka na mbangu wa leswi dyondziwaka swa giredi yin'wana na yin'wana swi komba ndlandlamuko ku suka eka timhaka to olova ku ya eka to tika;

- Timfanelo ta vanhu, nkatsahinkwavo, vululami eka ta mbangu na ta mahanyelo ya vanhu: ku katsa minsinya na milawu ya vululami bya ximbangu na ta mahanyelo ya vanhu na ya timfanelo ta vanhu hilaha swi hlamuseriweke hakona eka Vumbiwa ra Riphabuliki ya Afrika-Dzonga. Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta 10-12 xi tekela enhlokweni timhaka ta ku hambanahambana ka vanhu mayelana na ta vusweti, nkalandzingano, rixaka, rimbewu, ririmi, malembe, vutsoniwa na swin'wana swivangelo;

- Ku vona nkoka wa vutivi bya swa ndhavuko: ku amukela leswaku ndzhaka leyo fuwa ya tiko swi na nkoka ngopfu eka ku hlayisa minkoka leyi nga endzeni ka Vumbiwa; na

- Ku khorwisa, nkoka na vuswikoti: ku nyika dyondzo leyi yelanaka na ya matiko man'wana hi nkoka, vuanami na vuenti.

(d) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 xi kongomisa eku humeleriseni ka vadyondzi lava nga ta kota ku :

- lemuka na ku ololoxa swiphiqo va tlhela va teka na swiboho hi ku ehleketa na hi ndlela ya vuxoperi na vutumbuluxi;

- tirha hi mfanelo va ri voxe na loko va ri na van'wana tanihi swirho swa xipano;

- lulamisa na ku lawula vona vinyi xikan'we na migingiriko ya vona hi vutihlamuleri na hi ndlela leyi vuyerisaka;

- ku hlengeleta, xopaxopa, lulamisa, na ku hlela mahungu hi vuxoperi;

- ku vulavurisana na van'wana hi ndlela leyi vuyerisaka hi ku tirhisa swilo leswi ngo voniwa kunene, swo fanisa na/kumbe vutshila bya ririmi byo hambanahambana;

- ku tirhisa sayense na thekinoloji hi ndlela leyi vuyerisaka na hi vuxoperi a komba vutihlamuleri eka mbangu na rihanyu ra van'wana; na

- ku kombisa ku twisisa leswaku misava i sisiteme ya swilo leswi nga na vuxaka na ku lemuka leswaku emisaveni mhaka yihi na yihi loko yi ahluriwa a yi ahluriwi yi ri emoyeni.

(e) Nkatsahinkwavo wu fanele ku va masunguloxidzi ya malulamiselo, makunguhatelo na madyondziselo exikolweni xin'wana na xin'wana. Leswi swi nga humelela ntsena loko vadyondzisi va ri na ntwisiso wo enta wa leswaku va nga lemukisa ku yini naswona va nga lulamisisa ku yini swiphiqo swa ku dyondza, na ku kunguhatela vadyondzi vo hambanahambana.

Xilo xikulukumba eku lawuleni nkatsahinkwavo i ku vona leswaku swirhalanganyi swa paluxiwa na ku ololoxiwa hi swiyenge hinkwaswo leswi seketelaka leswi nga ka mbangu wa xikolo leswi katsaka vadyondzisi, mintlawa leyi seketelaka ya swifundza, mintlawa yo seketela eka xiyimo xa xivandla, vatswari na swikolo swa lava nga na swilaveko swo hlawuleka. Ku herisa swirhalanganyi etitlilasini, vadyondzisi va fanele va tirhisa xiletelo lexi vuriwaka *Guidelines for Inclusive Teaching and Learning (2010*).

1.4 MAAVELO YA NKARHI

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo

(a) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa Masungulo wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	GIREDI YA V (TIAWARA)	TIGIREDI TA 1-2 (TIAWARA)	GIREDI YA 3 (TIAWARA)
Ririmi ra le Kaya	10	7/8	7/8
Ririmi ro Engetela ro Sungula		2/3	3/4
Matematiki	7	7	7
Ntivo swa Vutomi	**6**	**6**	**7**
• Vutivi bya Masungulo	(1)	(1)	(2)
• Vutshila byo Tumbuluxa	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Vutiolori	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Rihanyo	(1)	(1)	(1)
NTSENGO	**23**	**23**	**25**

(c) Nkarhi wo dyondzisa wa Tigiredi ta V, 1 na 2 i 23 wa tiawara kutani Giredi ya 3 yi averiwa 25 wa tiawara.

(d) Tiawara ta khume ti averiwe tindzimi eka Tigiredi ta 1-2 na tiawara ta 11 eka Giredi ya 3. Mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nkombo (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya, na mpimohansi wa tiawara timbirhi (2) na mpimohenhla wa tiawara tinharhu (3) wu averiwa Ririmi ro Engetela eka tigiredi ta 1-2 . Eka Giredi ya 3 mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nhungu (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya kutani mpimohansi wa tiawara tinharhu (3) na mpimohenhla tiawara ta mune (4) wu averiwa Ririmi ro Engetela ro Sungula.

(e) Eka dyondzo ya Ntivo swa Vutomi, Vutivi bya Masungulo byi averiwe awara yin'we eka Tigiredi ta V-2, na tiawara timbirhi (2) tanihilaha swi kombisiweke hakona eka swiangi swa Giredi ya 3.

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi

(f) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Xikarhi wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	6
Ririmi ro Engetela ro Sungula	5
Matematiki	6
Sayense na Thekinoloji	3, 5
Tisayense ta swa Vanhu	3
Ntivo swa Vutomi • Vutshila byo Tumbuluxa • Dyondzo ya swa Vutiolori • Dyondzo ya swa Rihanyo	**4** (1, 5) (1) (1, 5)
NTSENGO	**27, 5**

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla

(a) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Henhla wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	5
Ririmi ro Engetela ro Sungula	4
Matematiki.	4, 5
Tisayense ta swa Ntumbuluko	3
Tisayense ta swa Vanhu	3
Thekinoloji	2
Tisayense ta mafambiselo ya swa ikhonomi	2
Ndzetelo wa swa Vutomi	2
Vutshila byo Tumbuluxa	2
NTSENGO	**27, 5**

1.4.4 Tigiredi ta 10-12

(a) Nkarhi wo dyondza eka Tigiredi ta 10-12 wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	NKARHI LOWU VEKIWEKE HI VHIKI (TIAWARA)
Ririmi ra le kaya	**4.5**
Ririmi ro Engetela ro Sungula	**4.5**
Matematiki	**4.5**
Ndzetelo wa swa vutomi	**2**
Mpimohansi wa tidyondzo tin'wana na tin'wana tinharhu leti hlawuriweke eka Ntlawa wa B eka Xitandzhaku xa B, Matafula ya B1-B8 ya le ka Xitsariwa xa pholisi xa, *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12, hi ku ya hi swiringanyeto leswi pimanyisiweke eka ndzimana ya 28 ya xitsariwa xa pholisi lexi boxiweke.*	**12 (3x4h)**
NTSENGO	**27.5**

Nkarhi lowu pimiweke hi vhiki wu nga tirhisiwa ntsena eka mpimohansi lowu lavekaka wa tidyondzo ta *Xitatimende xa kharikhulamu ya Rixaka Tigiredi ta V-12 (XKR)* tanihilaha swi kombisiweke hakona laha henhla, naswona wu nga ka wu nga tirhisiwi eka tidyondzo tin'wana to engetela. Loko mudyondzi a navela ku dyondza tidyondzo to engetela, ku fanele ku engeteriwa nkarhi wo ti dyondza.

XIYENGE XA 2: NTIVISO WA TINDZIMI

2.1 TINDZIMI EKA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO

Ririmi i xitirhisiwa lexi vanhu va humesaka ha xona miehleketo ya vona no kota ku vulavurisana. I xitirhisiwa nakambe xa mfuwo na nkhaviso lexi tirhisiwaka exikarhi ka vanhu ku antswisa misava leyi va hanyaka eka yona. Ku dyondza ku tirhisa ririmi hi mfanelo swi pfuna vadyondzi ku ehleketa na ku kuma vutivi, ku phofula ta xiviri, ta matitwelo na mavonelo ya vona, ku tihlanganisa na ku burisana na van'wana na ku hlenga vutomi bya vona. Ri tlhela nakambe ri nyika vadyondzi swifaniso na mianakanyo leyi fuweke, ya matimba na ku enta leyi va yi tirhisaka ku hlenga vutomi bya vona leswaku byi antswa ku tlula leswi byi nga xiswona na ku va byi vonakala ku tlula leswi byi nga xiswona. Hi ririmi leri, ku hambanahambana ka mimfuwo na ka vuxaka exikarhi ka vanhu swa kombisiwa na ku vumbiwa, naswona hi ririmi leri swilo leswi, swi nga cinciwa, swi ndlandlamuxiwa na ku antswisiwa.

2.1.1 Swiyimo (tilevhele) swa Tindzimi

Ku dyondzisiwa ka tindzimi eka Xiyimo xa le Xikarhi ku katsa tindzimi hinkwato ta ximfumo ta Afrika-Dzonga, ku nga, Afrikaans, English, IsiNdebele, IsiXhosa, Sepedi (Sesotho sa Leboa), IsiZulu, Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda na Xitsonga - ku katsa na tindzimi tin'wana to ka ti nga ri ta ximfumo na tindzimi ta nkamafunandza ku nga, Arabic, French, German, Gujarati, Hebrew, Hindi, Italian, Latin, Modern Greek, Portuguese, Spanish, Tamil, Telugu, Urdu. Hinkwato tindzimi ti nga ti nga dyondzisiwa eka xiyimo xa Ririmi ra le Kaya, Ririmi ro Engetela ro Sungula kumbe Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi.

Ku dyondza ririmi eka Tigiredi ta 4 – 9 swi katsa tindzimi hinkwato ta mafundza eAfrika-Dzonga. Hinkwato tindzimi ta mafundza ti nga dyondzisiwa eka xiyimo xa Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula kumbe Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Tindzimi ta nkamafundza ti nga dyondzisiwa eka xiyimo xa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi laha tindzimi leti ti nga hluvukisiwa.

Ririmi ra le Kaya i ririmi ro sungula ku dyondziwa hi vadyondzi loko Ririmi ro Engetela Ro Sungula ku ri ririmi leri dyondziwaka ku engetela eka ririmi ra le kaya. Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi i ririmi leri mudyondzi a nga yisaka emahlweni a ri dyondza, ku kota ku kurisa vutihlanganisi na ku yisa emahlweni tindziminyingi tanihileswi swi nga hi kona eka Vumbiwa na Pholisi ya tindzimi eka dyondzo. Ririmi ri nga tirhisiwa exikarhi ka vaaki kumbe ndhavuko naswona ri ta kurisa ku aka rixaka na ku twisisana ka mindhavuko leyi katsaneke. Swikolo swo tala eAfrika-Dzonga a swi dyondzisi tindzimi ta le kaya ta van'wana kumbe hinkwavo vadyondzi lava va nga tsarisela ku dyondza kambe va nga ha va na ririmi rin'we kumbe timbirhi leti dyondzisiwaka eka xiyimo xa Ririmi ra le Kaya.Hikwalaho, mavito: Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula, ya vula swiyimo swa vuswikoti leswi ririmi ri dyondzisiwaka eka swona, ku nga ri ririmi ra manana (ra le Kaya) kumbe ririmi leri dyondziweke (tanihi le ka Tindzimi to Engetela). Hi ku landza xikongomelo xa pholisi leyi, swin'wana na swin'wana leswi khumbaka Ririmi ra le Kaya swi fanele ku twisisiwa tanihi xiyimo xa vuswikoti lexi ririmi ri dyondzisiwaka eka xona, ku nga ri ririmi hi roxe.

Xiyimo xa Ririmi ra le Kaya xi nyika vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana lebyi lavekaka etindhawini laha ku nga na vanhu na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka swa tidyondzo lebyi nga na nkoka eku dyondzeni ka tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu. Eka xiyimo lexi xa ririmi, ntshikelelo wu le ka ku dyondzisa vuswikoti bya ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Xiyimo lexi xi nyika nakambe vadyondzi vuswikoti byo twisisa matsalwa, byo vona vuxongi na byo anakanya leswaku va ta kota ku tivumbela, ku anakanya, na ku fuwisa matwisiselo ya vona ya misava leyi va hanyaka eka yona. Hambiswiritano, ntshikelelo na ntikelo wa Ku yingisela na Ku vulavula ku suka eka Tigiredi ta 7 ku ya emahlweni i wuntsongo loko wu pimanisiwa na vuswikoti byo hlaya no tsala.

Eka **Xiyimo xa Ririmi ro Engetela ro Sungula** ku tekiwa leswaku vadyondzi va hava vutivi bya ririmi leri loko va fika exikolweni. Eka malembe yo sungula ya xikolo, nkongomiso wu le ka ku vumba vuswikoti bya ku twisisa na ku vulavula ririmi - vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana. Eka Tigiredi ta 2 na 3 vadyondzi va sungula ku aka vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala ehenhla ka masungulo lama ya ku kota ku vulavula. Va tlhela va tirhisa vutshila byo hlaya na ku tsala lebyi se va nga byi dyondza eka Ririmi ra vona ra le Kaya.

Eka Xiyimo xa le Xikarhi na le ka Xiyimo xa le Henhla vadyondzi va ya emahlweni va tiyisisa vuswikoti bya vona byo yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Eka nkarhi lowu vadyondzi vo tala va dyondza hi Ririmi ro Engetela ro Sungula, Xinghezi, kutani va fanele va humelerisiwa swinene eka rona. Hikwalaho ka leswi ntshikelelo wukulu eka Ririmi ro Engetela, ro sungula wu fanele wu va eka ku tirhisa ririmi leri eka ku ehleketa na ku anakanya. Leswi swi pfumelela vadyondzi ku hluvukisa vuswikoti bya vona bya matwisiselo, lebyi va byi lavaka ku dyondza tidyondzo to fana na Sayense hi Xinghezi. Eka xiyimo lexi vadyondzi va tlhela va hlaya ngopfu switshuriwa swa matsalwa naswona va sungula ku hluvukisa vuswikoti byo vona swo saseka na byo anakanya hi Ririmi ro Engetela.

Hi nkarhi lowu vadyondzi va sungulaka giredi ya 7, va fanele va ri na vutivi byo antswa byo tirhisa Ririmi ro Engetela ro Sungula mayelana na vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na van'wana na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka ku twisisa tidyondzo. Hambiswiritano, ntiyiso hi leswaku vadyondzi va va va nga si kota ku vulavurisana kahle na van'wana hi Ririmi ro Engetela eka nkarhi lowu . Hikwalaho ka leswi ntlhontlho eka Xiyimo xa le Xikarhi i ku nyika vadyondzi nseketelo eka ta ririmi na ku va nyika kharikhulamu leyi nga ta endla leswaku va fikelela swilaveko leswi languteriweke eka tigiredi leti landzelaka. Swilaveko leswi swi fanele swi endla leswaku vadyondzi va tirhisa ririmi ro engetela hi vuswikoti bya le henhla lebyi nga ta va lulamisela dyondzo ya le henhla kumbe entirhweni.

Eka Xiyimo xa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi ku tekiwa leswaku vadyondzi va hava vutivi bya ririmi leri loko va fika exikolweni. Nkongomiso eka vadyondzi wa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi wu le ka ku vumba vuswikoti bya ku twisisa na ku vulavula ririmi - vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana. Eka Tigiredi ta 4-6 vadyondzi va sungula ku aka vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala ehenhla ka masungulo lama ya ku kota ku vulavula. Va tlhela va tirhisa vutshila byo hlaya na ku tsala lebyi se va nga byi dyondza eka Ririmi ra vona ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula.

Eka tiGiredi ta 7-9 vadyondzi va ya emahlweni va tiyisisa vuswikoti bya vona byo yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala.

Eka nkarhi lowu vadyondzi va nghenaka eka giredi ya 7, va fanele va ringeta ku vulavula Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi eka xiyimo xo vulavurisana na vanhu van'wana. Hambiswiritano, ntiyiso hi leswaku vadyondzi va va va nga si kota ku vulavurisana kahle na van'wana hi Ririmi ro Engetela eka giredi leyi. Hikwalaho ka leswi ntlhontlho eka Xiyimo xa le Xikarhi i ku nyika vadyondzi nseketelo eka ta ririmi na ku va nyika kharikhulamu leyi nga ta endla leswaku va fikelela swilaveko leswi languteriweke eka tigiredi leti landzelaka. Swilaveko leswi swi fanele swi endla leswaku vadyondzi va tirhisa ririmi ro engetela hi vuswikoti bya le henhla lebyi nga ta va lulamisela dyondzo ya le henhla kumbe entirhweni.

2.1.1.1 Swikongomelo swo kongoma swo dyondza Tindzimi to Engetela ta Vumbirhi

Ku dyondza Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi swi fanele ku endla leswaku vadyondzi va kota ku :

- Kuma vuswikoti lebyi lavekaka eku vulavuleni hi ndlela leyi faneleke eka ririmi leri ku kongomiiweke eka rona eka xiyimo xa le hansi;
- yingisela, vulavula, hlaya/langutisa na ku tsala/andlala ririmi hi ku titshemba na ntsakelo. Vuswikoti na matitwelo ya muxaka lowu swi vumba masungulo ya ku va munhu a dyondza vutomi bya yena hinkwabyo;

- phofula hi ndlela yo vulavula na ku tsala leswaku u ta va na ku titshembha eka ririmi,
- tirhisa ririmi na mianakanyo ya vona ku kuma swinyingi hi vona vini na leswi humelelaka evuton'wini bya vona. Leswi swi ta endla leswaku va kota ku phofula mitokoto ya vona na leswi va swi kumaka emisaveni hi ku vulavula na ku tsala;
- tirhisa ririmi ku kuma na ku tirhisa mahungu hi mfanelo loko va dyondza tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu hi ku angarhela ku ya hi tinxakaxaka ta mbangu. Ku hlaya na ku tsala mahungu i vutshila bya nkoka eka "minkarhi leyi yo hanya hi mahungu" naswona swivumba masungulo yo dyondza eka vutomi hinkwabyo;
- tirhisa ririmi tanihi ndlela yo phofula mahungu ehenhla nhlokomhaka leyi tolovelekeke; ku tihlanganisa na switshuriwa swo hambanahambana na ku hlaya switshuriwa ku titsakisa, mahungu na vutihlanganisi.

2.1.1.2 Ku dyondzisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi

Ku kota ku dyondza ririmi ro engetela kahle, munhu u fanele ku paluxeriwa rona swinene. Mudyondzisi u fanele ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yingisela na ku hlaya Ririmi ro Engetela hi swikongomelo swo hambana. Va lava nkarhi wo yingisela Ririmi ro Engetela ku endlela ku kuma vuxokoxoko na ntwisiso (xik. mahungu) na ntsakelo (xik. xitori kumbe risimu). Xa nkoka ngopfu va lava nkarhi wa ku hlaya na ku languta Ririmi ro Engetela ku kuma mahungu (xik. ku hlamusela hi ku pfunetiwa hi dayagiramu), ntsakelo (xik. magazini) na ntsakelo wa matsalwa (xik. xitlhokovetselo). Ndzavisiso wu komba leswaku ndlela yo antswa yo hluvukisa ntivomarito i ku hlaya swinene. Hambiswiritano, i swa nkoka leswaku switshuriwa swa mbulavulo, ku tsala na swo voniwa swi va eka xiyimo lexi faneleke eka vadyondzi. Loko tsalwa ri tika, vadyondzi va ta hela matimba naswona a va nga dyondzi nchumu; kasi loko swi olova ngopfu a va nga vi na tlhontlho naswona ku dyondza a ku nga humeleri. Ntirho wa nkoka wa mudyondzisi wa ririmi i ku fambelanisa tsalwa na xiyimo xa vadyondzi. Eka Xiyimo xa le Xikarhi hinkwaxo, vadyondzi va fanele ku tshama va ri karhi va titoloveta ku yingisela na ku hlaya switshuriwa leswi nga na ntlhontlho.

Vadyondzi va fanele ku tirhisa ririmi ro engetela minkarhi yo tala hi swikongomelo swo hambana. Va lava nkarhi wo yingisela, wo vulavula, wo hlaya no ku nga ri ngopfu ku tsala ririmi ro engetela hi swikongomelo swo tihlanganisa na van'wana (xik: n'wangulano), ku ndlandlamixa vutumbuluxi (xik, ku yimbelela risimu, ku encenyeta), ku ndlandlamuxa vuswikoti bya vutihlanganisi (xik, ku phofula mavonelo, tinhlengetano na ku rungula).

Vadyondzi va fanele ku twisisa xikongomelo lexi va vulavulaka eka xona. Eka Xiyimo xa le Xikarhi hinkwaxo, vadyondzi va fanele ku endla switoloveto swa swanomo leswi swi fambelanaka na ku ndlandlamuxa vuswikoti bya ririmi. I swa nkoka leswaku vadyondzi va nyikiwa xivikontsundzuxo nkarhi hinkwawo eka swanomo ku endlela leswaku va tiva laha na leswi va faneleke ku swi antswisa, Ntirho wa nkoka wa mudyondzisi wa ririmi i ku nyika xivikontsundzuxo xa nkoka lexi nga mbilu ya makambelelo.

Vadyondzi va fanele va tiva masungulo ya ririmi: vuvulavuri, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo. Hi ku angarhela, vadyondzisi va ta dyondzisa swiyenge leswi swa ririmi eka mbangu wo karhi. Xikombiso, va nga lemukisa vadyondzi hi xivumbeko na swihlawulekisi leswi tirhisiwaka loko ku nyikiwa swiletelo swa matlhelo (ndzeriso wa tirhisiwa). Ku na ndhawu yo dyondzisa hi ku kongoma/hetiseka na ku titoloveta swona.

Loko ku kunguhateriwa yuniti ya tidyondzontsongo ta mavhiki mambirhi, vadyondzisi va fanele ku pfanganisa switshuriwavuswikoti bya ririmi na masungulo ya ririmi. Va fanele va hlawula muxaka wa tsalwa na nhlokomhaka leswi nga ta tsakisa vadyondzi; ku dyondza kuntsongo ku ta fikeleriwa loko vadyondzi va nga nghenelerisiwi na ku hlohloteriwa. Xikombiso, nhlokomhaka ya xitsalwana xa mavonelo xi nga va 'Xikolo xa mina' Vadyondzisi va fanele va sungula nhlokomhaka hi ku yingisela na/kumbe ku hlaya, va vumba vutivi bya ririmi na ntivomarito leswi lavekaka eka ku vulavula. Xikombiso, vadyondzi va nga hlaya xitshuriwa xo koma lexi andlalaka ntivomarito na swivumbeko swa

ririmi. Loko vadyondzi va tiva ririmi leri faneleke eka nhlokomhaka leyi, va nga endla nghingiriko wo tsala xivulwana / xivulwa . Leswi swi ta nyika nkarhi wo tala wo tirha na ririmi. Vadyondzi va fanele ku nyika xivikontsundzuxo eka maendlelo hinkwawo ya makambelelo na nghingiriko wo kambela eku heteleleni.

Eka Tigiredi ta 4-6, i swa nkoka leswaku:

- ku va na nkongomiso/eka ku yingisela na ku vulavula
- ku va na ku ya emahlweni ka nseketelo wa nhluvukiso wa ntivomarito, mavumbelo ya xivulwa na ndzimana, na vuvulavuri eka mbangu
- vadyondzi va tirha hi matsalwa yo hambanahambana lama katsaka na switshuriwa swa swo voniwa. Matsalwa lama ya ya ya tika ku ya emahlweni hi tigiredi.

2.1.2 VUSWIKOTI BYA RIRIMI

Kharikhulamu ya Ririmi ra le Kaya yi veketeriwe ku ya hi vuswikoti lebyi landzelaka:

1	Ku yingisela na ku vulavula
2	Ku hlaya na ku langutisa
3	Ku tsala na ku andlala
4	Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi

Ku yingisela na ku vulavula

Ku yingisela na ku vulavula ku le ndzeni ka ku dyondza tidyondzo hinkwato. Hi ku yingisela loku faneleke na ku vulavula loku faneleke, vadyondzi va hlengeleta na ku katsakanya mahungu, va aka vutivi, va lulamisa swiphiqo, na ku hlamusela miehleketo na mavonelo. Eka tigiredi ta 4-6, Vadyondzi va **Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi** va ta tirhisa vuswikoti byo Yingisela no Vulavula ku kota ku vulavula eka xiyimo / levhele ya masungulo / hansi.

Eka Xiyimo lexi, ririmi ra vadyondzi ro vulavula ra ha fanele ku akiwa (h.l. ku kombisiwa na ku seketeriwa, xikombiso, hi ntivomarito na marimba ya swivulwa). Mudyondzisi u fanele ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va nyikiwa nkarhi wo vulavula hi ririmi leri kongomisiweke. Hi ku va vadyondzi va ta ya emahlweni kumbe ku humelela hi minkarhi yo hambana, mudyondzisi u fanele ku lulamisa minkarhi yo vulavula (xik. swivutiso leswi a swi vutisaka) ku ya hi xiyimo xa mudyondzi un'wana na un'wana. Loko vadyondzi va ri karhi va ya emahlweni eka tigiredi, mudyondzisi u fanele a langutela leswaku vadyondzi va vulavula swinene na mimbulavulo ya vona yi fanele ku lehanyana.

Nkarhi wo dyondzisa wu ta katsa ku titoloveta ka siku ka migingiriko yo koma ya Ku yingisela na Ku vulavula na migingiriko ya nkongomo leyi hangalasiweke eka vhiki hinkwaro.

Eka Tigiredi ta 4-6, vadyondzisi va fanele endla ku yingisela tani hi nghingiriko wa swiyimo swinharhu:

- **Ku lulamisela ku yingisela:** Leswi swi lulamisa vadyondzi eku yingiseleni xitshuriwa xa swa nomo eka Ririmi ra vona ro Engetela. Xikombiso, mudyondzisi a nga tirhisa xitshuriwa xa swovoniwa kutani a vutisa swivutiso hi ku angarhela ka ha ri na nkarhi a kongomise swivutiso leswi vadyondzi va faneleke ku swi hlamula endzhaku ka loko vadyondzi va yingisele xitshuriwa ro sungula.
- **Ku yingisela**: I ntolovelo wa kahle ku va mudyondzisi a hlaya(kumbe a tlanga) xitshuriwa xo yingisela minkarhi yo hlayanyana, a vutisa swivutiso seo hambanahambana minkarhi hinkwayo. Swa pfuna ku suka eka swivutiso leswi endlaka leswaku mudyondzi a kota ku twisisa nhlamuselo ya xitshuriwa hi ku angarhela,

eka swivutiso leswi kongomeke leswi lavaka ntwisiso wa vuxokoxoko bya xitshuriwa. Hi ku endla leswi, mudyondzisi u pfuneta ku ndlandlamuxa maqhinga ya mudyondzi yo yingisela.

- **Endzhaku ka ku yingisela:** Vadyondzi va hlamula swivutiso leswi yaka emahlweni, va hluta tinotsi, va tirhisa mahungu (xik: ku lebula xifaniso)

Ku vulavula ku humelela ku ri ka nkamafundza etlilasini, xikombiso hi ku tirha hi ntlawa. Vadyondzi va lava nkarhi wo titoloveta mimbulavurisano ya nkamafundza leyi va nga taliki ku va na yona etlilasini. Vadyondzisi va fanele ku nyika swileriso eka ku vulavula na ku andlala ka mafundza, xikombiso, ku hayela ehenhla loku lulamisiweke na sw. na sw. Leswi swi tala ku va maendlelo ya tindlela timbirhi:

- Nkunguhato na ku lulamisa mavonelo na mahungu.
- Ku titoloveta na ku andlala: ku kombisa ndzemukiso wa vaamukeri va mahungu na mbangu; ku tirhisa swivumbeko swa ririmi na milawu hi ndlela ya kahle na nkhaqato; ku tirhisa maendlelo lama faneleke ya tithekiniki ta swa mbulavulo na leswi nga riki swa mbulavulo, na sw. na sw.

Ku hlaya na ku langutisa

Vuswikoti **ku hlaya na ku langutisa** i bya nkoka eka vuxaka bya vanhu vo hambana na ku humelela eka ku dyondza ehandle ka kharikhulamu. Vadyondzi va ndlandlamuxa vuswikoti bya ku hlaya na ku langutisa ka switshuriwa swo toloveleka swo hambanahambana, ku katsa switshuriwa swa swovoniwa, ku kuma mahungu.

Loko swi fanerile, tirhisa ku hlaya swin'we emasungulweni ya Giredi ya 4 ku letela vadyondzi eka xiyimo lexi. Maendlelo lawa ya nga tirhisiwa nkarhi na nkarhi loko ku ri na tibuku leti ringaneke eka xiyimo lexi. Leswi swi nga nga cincana na ku rungula xitori. Loko tibuku eka xiyimo lexi ti ri kona, tirhisa switshuriwa swo huma eka buku ya mudyondzi kumbe (ti)buku to hlaya. Tirhisa maendlelo yo fana na ku Hlaya na na ku Hlayela tlilasi hinkwayo.

Tirhisa maendlelo ya ku hlaya ka ntlawa ko leteriwa na ku hlaya va ri voxe/vambirhi kutani hikantsongo u pfumelela vadyondzi ku hlaya swinene va ri voxe. Ku hlaya va ri voxe loku kombisiweke eka nkunguhato wa ku dyondzisa ku fanele ku nghenisiwa eka nkarhi lowu averiweke ku hlaya. Kondletela vadyondzi ku hlaya va ri voxe eka nkarhi lowu va nga endliki nchumu.

Endla migingiriko yo kambela ku twisisa ku tiyisisa leswaku vadyondzi va twisisa leswi va swi hlayeke

Ku hlaya hi ku landzelela magoza

Ku tivisa ku hlaya hi ku landzelela magoza swi katsa ku lulamisela ku hlaya, ku hlaya na le ndzhaku ko hlaya, migingiriko leyi mudyondzisi a nga ta pfuna vadyondzi hi yona yi nga katsakanyiwa hi ndlela leyi:

Ku tilulamisela ku hlaya:

- Ku pfuxeta vutivi bya khale na ku hlanganisa vutivi / kombisa ku yelana
- Ku langutisa xihlovo, mutsari, siku ra ku hangalasa na muxaka wa xitshuriwa.
- Ku hlaya ndzimana yo sungula na yo hetelela ya xiyenge.-a kombisa ku langutela ka yena.

Ku hlaya:

- Yimanyana nkarhi wun'wana ku kambela ku twisisa na ku miehleketo yi dzika
- Tirhisa mbangu ku kuma nhlamuselo ya marito lama nga tiviwiki hi tindlela hinkwato; laha swi nga kotekiki, tirhisa dikixinari
- Ringeta ku vona hi miehleketo leswi u swi hlayaka
- Yana emahlweni hambiloko u nga twisisi swiphemu swin'wana.
- Hlaya nakambe xiyenge loko u nga xi twisisi na swintsongo. Hlayela swiyenge leswi kanganyisaka ehenhla, hi rivilo ro nonoka, kumbe hi swimbirhi.
- Kombela un'wana ku ku pfuna ku twisisa xiyenge lexi tikaka
- Nghenisa mimfungho yo hlaya na ku thya timhaka ta nkoka mavito
- Ehleketa hi leswi u swi hlayaka

Endzhaku ka ku hlaya

- Loko swi ta va swi laveka ku tsundzuka mahungu yo karhi, nhlokohata miehleketo ya nkoka na vuxokoxoko byintsongo byo seketela .
- Tsala marito ya nkoka ku ku pfuna ku hlamusela na ku tsundzuka timhakankulu
- Ehleketa hi swivutiso swintshwa eka xitshuriwa
- Ku twisisa – tiyisisa ku twisisa ka xitshuriwa
- Ndlandlamuxa ku ehleketa – tirhisa miehleketo leyi vonakaka eka xitshuriwa

Ku tsala na Ku andlala

Ku tsala i xitirhisiwa xa matimba xa vuhlanganisi lexi pfumelelaka vadyondzi ku vumba na ku humelerisa miehleketo ya vona hi mfanelo Ku tsala loku tlhandlamanaka va tirhisa marimba yo tsala, swi humesa vatsari va vuswikoti bya le henhla lava nga ta tirhisa vuswikoti byo tumbuluxa na ku kombisa/**andlala** switsariwa leswi faneleke, swo voniwa na swo hangalasa mahungu hi swikongomelo swo hambana. Eka Xiyimo xa le Xikarhi, **vadyondzi va Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi** va ta lava nseketelo na ndzetelo ku hluvukisa vuswikoti byo humesa xitshuriwa lexi tsariweke.

Ku tsala i swa nkoka hikuva swi sindzisa vadyondzi ku ehleketa hi ntivoririmi na mapeletelo. Leswi swi hlohlotela vadyondzi ku kamba ririmi, hatlisisa ku tiva ririmi na ku engetela nkaqhato. Vadyondzi va ta dyondza ku tsala switshuriwa swo hambanahambana swa vutumbuluxi na mahungu, ekusunguleni hi ku tirhisa marimba yo tsala tanihi nseketelo naswona hikantsongo va ri karhi va dyondza ku tsala tinxaka ta switshuriwa swo karhi va ri voxe. Va ta tlhela va tirhisa nakambe ku tsala hi ku landzelela magoza ku humesa switshuriwa leswi lulameke, swi ri hava swihoxo swa ntivoririmi.

Ku tsala hi ku landzelela magoza

Ku tsala na ku khavisa switshuriwa i maendlelo lama nga na magoza lama landzelaka:

- Ku lulamisela ku tsala/ku kunguhata
- Ku mpfapfarhuta
- Mpfuxeto, ku hlela, ku hlayisisa
- Ku andlala

Vadyondzi va lava nkarhi ku titoloveta magoza lama naswona va fanele va:

- teka xiboho hi xikongomelo na vahlayi va xitshuriwa lexi nga ta tsariwa na/kumbe ku khavisiwa;
- bubutsa byongo u tirhisa, xikombiso mimepe ya miehleketo, chati yo komba ndzandzelelano wa swo karhi kumbe minxaxamelo;
- languta swihlovo leswi faneleke, hlawula mahungu lama faneleke na ku lulamisa miehleketo;
- humesa mpfapfarhuto wo sungula lowu tekelaka enhlokweni xikongomelo, vahlayi, nhlokomhaka na xivumbeko xa xitshuriwa;
- hlaya mimpfapfarhuto hi vuxoperi na ku kuma xivikontsundzuxo ku suka eka van'wana (vadyondzikulobye kumbe mudyondzisi);
- hlela na ku hlayisisa mpfapfarhuto; na
- humesa ntirho wo hetelela lowu baseke, wu hlayeka wu tlhela wu hleriwa.

Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi

Vutivi bya kahle bya ntivomarito na ntivoririmi byi nyika masungulo eka nhluvukiso wa vuswikoti (ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala) eka Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Vadyondzi va Xiyimo xa le Xikarhi va ta dyondzisiwa ro sungula Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi leri tirhisiwaka eka xiyenge.

Hi ku tirha na switshuriwa swo hambana, vadyondzisi va engetela matirhiselo ya ntivomarito na ku va va tirhisa ntwisiso wa vona wa **Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi** hi ndlela leyi faneleke. Eka Xiyimo xa le Xikarhi, vadyondzi va Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi va lemuka ngopfu marito na swivumbeko swa ntivoririmi leswi va swi tivaka.

Vadyondzi va ta dyondza ndlela leyi **Ririmi swi tirhisiwaka ha yona**, Va ta kota ku tirhisa vutivi lebyo kambisisa ririmi ku aka nhlamuselo (eka rito na xiyimo xa xivulwa eka xitshuriwa hinkwaxo), na ku vona hilaha xitshuriwa na mbangu lowu swi yelanaka ha kona.

Ku languteriwe leswaku Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi fanele ku dyondzisiwa eka mbangu tanihi vuswikoti bya ririmi lebyi dyondziweke na ku hluvukisiwa. Minkunguhato ya ku dyondzisa yi na nxaxamelo wa Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi (minchumu) leyi faneleke ku dyondzisiwa eka giredi yin'wana na yin'wana. Loko ku hlawuriwa switshuriwa swa ku yingisela na ku hlaya swa ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi, tiyisisa leswaku swi na minchumu/swiyenge swa ririmi leswi u lavaka ku swi dyondzisa eka kotara yoleyo. Tumbuluxa migingiriko leyi yelanaka na switshuriwa leswi, leswi nga ta pfuneta vadyondzi ku tirhisa minchumu leyi, eka mbangu. Switshuriwa

swa ku tsala leswi vadyondzi va nga ta swi tsala swi ta katsa swin'wana swa minchumu leyi ya ririmi. Nyika vadyondzi va wena ndzetelo eka matirhiselo lama faneleke ya ririmi Hlawula yin'wana ya minchumu leyi tikelaka vadyondzi va wena kutani u va toloveta swa ximfumo (eka nkarhi lowu nga vekiwa evhikini)

2.1.3 Maendlelo yo dyondzisa ririmi

Maendlelo eku dyondziseni ka ririmi eka xitsariwa leri hi lama simekiweke eka switshuriwa, ku dyondza ririmi hi ku tirhisa, lama tirhisaka mpfanganiso na madyondziselo yo landzelela magoza

Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa na lama **simekiweke eka ku dyondza ririmi hi ku ri tirhisa** ya lawuriwa hi ku tumbuluxa na ku tirhisa switshuriwa nkarhi na nkarhi.

Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa ya dyondzisa vadyondzi ku va na vuswikoti, vutitshembi, ku va vahlayi vo xopela, vatsari, vaamukeri va vuxiyisisi na vatumbuluxi va switshuriwa. Leswi swi katsa ku yingisela, ku hlaya, ku langutisa hi vuxiyaxiya, ku xopaxopa switshuriwa leswaku ku twisisiwa. Switshuriwa swa ntiyiso i swihlovo swa vundzeni na mbangu eka ku dyondza na ku dyondzisa ririmi hi ku ri tirhisa na hi ndlela yo pfanganisa. Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa ya katsa ku tumbuluxa switshuriwa swo hambanahambana hi xikongomelo xo karhi.

Maendlelo yo dyondza ririmi hi ku ri tirhisa ya ringanyeta leswaku loko ku dyondziwa ririmi, mudyondzi u fanele ku va eka ndhawu laha ririmi leri a ri dyondzaka ri nga ku tirhisiweni naswona u fanele ku nyikiwa nkarhi wo tala wo titoloveta kumbe ku tirhisa ririmi. Vadyondzi va dyondza ku hlaya hi ku hlaya switshuriwa swo tala na ku tsala hi ku titoloveta ku tsala minkarhi yo tala.

Maendlelo yo landzelela magoza ya tirhisiwa loko vadyondzi va tumbuluxa switshuriwa swa nomo na swo tsariwa. Vadyondzi va nghenelela eka swiyimo swo hambanahambana swa magoza yo yingisela, yo hlaya na yo tsala. Va fanele ku hleketa hi vaamukeri va mahungu na xikongomelo enkarhini wa magoza lawa. Leswi swi endla leswaku va vulavurisana na ku kombisa miehleketo hi ndlela ya ntumbuluko. Xikombiso, ku dyondzisa ku tsala a swi kongomisi eka xitumbuluxiwa ntsena, kambe swi kongomisa eka xikongomelo na magoza yo tsala. Hi nkarhi wa ku tsala loku landzelelaka magoza vadyondzi va dyondzisiwa ku humelerisa mavonelo, ku ehleketa hi xikongomelo na vaamukeri va mahungu, ku tsala mipfapfarhuto, ku hlela ntirho wa vona na ku andlala xitumbuluxiwa xo tsariwa lexi paluxaka miehleketo ya vona.

Maendlelo yo dyondzisa matsalwa / ku tirha hi switshuriwa

Xikongomelonkulu xo hlaya matsalwa/switshuriwa etlilasini i ku tumbuluxa nkarhi ku tirhisa vuswikoti bya ririmi ro hluteka lebyi dyondziweke. Ku dyondzisa matsalwa a swi olovi, kambe a swi endleki handle ka ku va vadyondzi va nyika matwisiselo ya vona hi ndlela leyi hlutekeke na ku va na ntiyiso. ehandle ka ku va va dyondza xitshuriwa hi voxe va ta va va nga dyondzanga swo tala

Tindlela to antswa ta maendlelo yo dyondzisa matsalwa ti ta katsa swin'wana kumbe hinkwaswo swa leswi landzelelaka:

- Ringeta ku hlaya swo tala eka xitshuriwa hilaha swi kotekaka hakona etllasini u nga pfi u wisa u endla migingiriko yin'wana. I swa nkoka ku va vadyondzi va va na miehleketo yo tenga ya leswi humelelaka eka xiyimo xa le hansihansi xa xitshuriwa. Hlayani ko tala hilaha swi kotekaka hakona etlilasini, na ku tiyisisa leswaku vadyondzi va hlaya switlhokovetselo na vona.

- Migingiriko yo tsala leyi lavaka ku twisisa hi vukheta xitshuriwa lexi hlayiwaka yi nga pfuna vadyondzi ku fikelela xiyimo xa le henhla xo kota ku vona vuxongi bya matsalwa. Minkanerisano ya tlilasi yi nga vuyerisa loko un'wana na un'wana a va na xiave eka yona yi tlhela yi yisa eka ntirho wo tsariwa.

- Xo hetelela, ku tirha hi ku hlaya xitshuriwa swi fanele ku endliwa tani hi xiphemu, lexi hetisekeke.

Hi ku landzelela nkomiso wa tinxaka ta switshuriwa leswi va hlanganeke na swona eka Xiyimo xa le Xikarhi, na swiaki swa ririmi leswi nga endzeni ka tinxaka leti ta switshuriwa. Hungu leri ri ta pfuna eku vumbeni migingiriko eka switshuriwa swo hambanahambana leswaku vadyondzi va ta kota ku tirhisa swiaki leswi swa ririmi. Hlawula ntsena swiaki swa ririmi swintsongo u langutisa swona loko u dyondzisa tinxaka leti ta switshuriwa.

2.2 MAAVELO YA NKARHI

Nkarhi wo dyondzisa wa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi eka Xiyimo xa le Xikarhi i1.5 wa tiawara hi vhiki. Vundzeni hinkwabyo bya ririmi byi dyondzisiwa hi ndzhendzheleko wa mavhiki mambirhi (3 wa tiawara). Ku ringanyetiwa maavelo ya nkarhi lama landzelaka eka vuswikoti byo hambanahambana bya ririmi:

Vuswikoti	Nkarhi lowu aveweke hi vhiki (Tiawara)	Nkarhi lowu averiweke hi ndzhendzheleko wa mavhiki mambirhi (Tiawara))	%
Ku yingisela na ku vulavula	**1.5**	75	40
Ku hlaya na ku Langutisa: Xikambelantwisiso na Matsalwa		55	30
Ku tsala na ku Andlala		35	20
Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi (leswi swi pfanganisiwile eka vuswikoti lebyi bya mune)		15	10
Ntsengo		180 (Tiawara ti3)	100

2.3 SWITIRHISIWA SWO PFUNETA KU DYONDZA NA KU DYONDZISA

- Mudyondzi un'wana na un'wana u fanele ku va na :

  (a) Buku ya ndzawulelo ya mudyondzi

  (b) (Ti) buku leti nga na tinxaka ta matsalwa leti landzelaka:

  - o Switori
  - o Vutlhokovetseri
  - o Switshuriwa swa mafundza
  - o Switshuriwa swa ta vanhu

  (c) Dikixinari kumbe nongonoko wa marito

  (d) Mfikelelo wa switirhisiwa swo hambana leswi amukelaka ku hlaya ka tilevhele to hambana xik. Nhlawulo wa tibuku to hlaya leti nga na switshuriwa swo enela eka levhele yin'wana na yin'wana ya tlilasi na le xikolweni.

  (e) Switshuriwa swa ku hlya swin'we eka Giredi ya 4. Leti ti nga va tibuku kumbe switshuriwa leswi swi kurisiweke kumbe buku ya ndzawulelo ya ndzawulelo ya mudyondzi kumbe tibuku to hlaya.

- Mudyondzisi u fanele a va na:

  a) Xitsariwa xa Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

  b) National Language in Education Policy (LiEP)

  c) Tibuku ta ririmi ta ndzawulelo leti tirhisiwaka hi vadyondzi na tibuku tin'wana to pfuneta hi xikongomelo xo karhi ku engetela eka leti ta ndzawulelo ti nga kona.

  d) Buku/tibuku to hlaya leti nga na tinxaka ta switshuriwa leswi bumabumeriweke

  e) Dikixinari na tibuku to tsundzuxa (ririmi rin'we, tindzimi timbirhi, tindziminyingi, thisorasi, nsongavutivi, buku ya ntivoririmi ya kahle yo tsundzuxa, na sw. na sw.)

  f) Fayili/buku ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi: leyi nga va fayili leyi nga na switirhisiwa leswi hlengeletiweke hi mudyondzisi kumbe Buku ya Mudyondzisi leyi hangalasiweke yi xavisiwaka

  g) Mfikelelo wa switirhisiwa swo hlaya etlilasini, exikolweni na/kumbe etilayiburari.

  h) Swipfuni swo yingisela/swo voniwa

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YA KU DYONDZISA YA VUSWIKOTI BYA RIRIMI

3.1 NKATSAKANYO WA VUSWIKOTI, VUNDZENI NA MAQHINGA

Leswi landzelaka i nkatsakanyo wa vundzeni, vuswikoti na maqhinga lawa ya kumekaka eka nkunguhato wa ku dyondzisa.

Tafula ra nkatsakanyo wa vuswikoti, vundzeni na maqhinga

TiGiredi ya ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikoti**
Ku yingisela na ku vulavula	• Xikambelantwisiso xo yingisela • Ku yingiselela ku kuma mahungu • Mavulelo • Ku yingiselela ku tiphina • Swivumbeko swo hambanahambana swa vutihlanganisi bya swanomo: - Mbulavurisano - Swiletelo swa matlhelo, swileriso / maendlelo - Ku rungula xitori - Ku encenyeta - Mbhurisano hi ntlawa - Switlhokovetselo swo koma na swinsin'wana - Mintlangu ya ririmi - Ku rungula timhaka na wena n'winyi/ta ntiyiso	**Ku yingisela hi ku landzelela magoza** • Ku lulamisela ku yingisela • Ku yingisela • Xikambelantwisiso xo yingisela - Ku rhekhoda timhakankulu na ku rungula nakambe - Ku hlamusela - Yingisela eka na ku hlamula swivutiso swo olova • Endzhaku ko yingisela **Ku vulavula hi ku landzelela magoza** • Ku kunguhata, ku endla ndzavisiso na ku lulamisa • Ku titoloveta na ku andlala. **Vutihlanganisi bya swa ku hanyisana** • Mbulavurisano wo olova • Ku siyerisana hi mbulavurisano • Ku kondletela ku tirhisa ririmi ro engetela. • Ku vutisa na ku angula eka swivutiso **Ku rungula swiendleko** • Ku andlala ka nkamafundza ka swiendleko swo tiveka • Xivumbeko, ntivomarito, ririmi na milawu ya ririmi leswi nga hoxekangiki.

TiGiredi ya ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikoti**
Ku hlaya na ku langutisa	Tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo: • Switori, xik. Swo titumbuluxela swa timhaka ta nkarhi wa sweswi, switori swa ndhavuko (swa timhaka to ka ti nga ri ta ntiyiso, swa tinhenha na mintsheketo), swa ku lava ku tiva, switori swa swifaniso leswi nga na tinhlokomhakantsongo • Vutlhokovetseri/risimu • Switshuriwa swo nyika mahungu yo sungula xik. Maendlelo ya swilo, ndzungulo wa timhaka ta ntiyiso • Switshuriwa swa ta ku hanyisana, xik. Swirhambo, makhadi yo rhamba na yo xeweta, mapapila. • Switshuriwa swa swihangalasamahungunyingi xik: swinavetiso, switiviso, tiphamfulete. • Switshuriwa swa swovoniwa: vunavetisi (tiphositara, tiphamfulete/swibukwana, swinavetiso), switiviso, swidirowiwa, swifaniso, tikhathuni, swichupuchupu swa tikhomiki, dayagiramu/girafu/tafula/tichati/swinepe/ swidirowiwa. • Tindzimana ta xikambelantwisiso • Xitshuriwa xa ku hlayela ehenhla loku ku lulamisiweke. • Xitshuriwa xa mahungu	**Maqhinga yo hlaya na ku yingisela:** Ku tirhisa maqhinga yo lulamisela ku hlaya, yo hlaya na ya ku landzela ku hlaya: • Ku twisisa xitshuriwa. • Swa ku hlaya xitshuriwa hi vuxoperi (xikambelantwisiso xo hlaya) • Ku kombisa ku kota ku hlaya a ri yexe (a hlaya swo hambanahambana ku tiphina, ku kuma mahungu na ku dyondza) Dyondzisa vadyondzi ro sungula: • **Swihlawulekisi swa xitshuriwa** – tinhlokomhaka, swifaniso, tigirafu, tichati, tidayagiramu, tinhlokomhaka, tinhlokomhakantsongo, manambarelo ya tinomboro, tinhlamuselo ta swifaniso, xivumbeko • **Swivumbeko swa xitshuriwa** – minxaxamelo, minongonoko, nhlamuselo, maendlelo, mhakankulu na timhakantsongo, ndzandzelelano wa timhaka ta xitori. • **Swiphemu swa buku** – papila ra vito ra buku, vundzeni, swiyenge/ku avanyisa, dlilosari na sw. na sw. • **Maqhingha ya ku hlaya na ku langutisa** - Ku hlaya nakambe - Ku hlamuselo - Ku songa/nyika mavonelo ya vona • **Dyondzo yo hlaya swo voniwa –** (tinxakaxaka to toloveleka ta switshuriwa swa tigirafu na voniwa xik, swinavetiso, switiviso, tiphositara, tikhomiki, tikhathuni, swifaniso, swinepe): • Ku hlaya **Vutlhokovetseri/Risimu** • Nhlamuselo yo kongoma • Hungu • Switirhisiwa swa mimpfumawulo, xik mbuyelelo wa mimpfumawulo, ncino, mahikatelo, mbuyelelo • **Xitori** • Kungu • Swimunhuhatwa • Mbangu **Switshuriwa swa mahungu, na swa ta vanhu** • Vayingiseri na xikongomelo **Ku hlaya loku lulamisiweke na ka xijumani (Ku hlayela ehenhla)** • Matirhiselo ya thoni, rivilo, ku languta vayingiseri • Ku twarisa marito handle ko onha/cinca nhlamuselo

<table>
<tr><th colspan="3">TiGiredi ya ta 4 – 6</th></tr>
<tr><th>Vuswikoti</th><th>Vundzeni</th><th>Maqhinga na vuswikoti</th></tr>
<tr><td>Ku tsala na ku andlala</td><td>• Ku tsala marito xik. Minongonoko.
• Ku tsala swivulwa.
• Ku tsala ndzimana
Tinxaka ta switshuriwa
Ku tsala ka vutumbuluxi
• Ko hlamuselo, xik. Nhlamuselo ya vanhu, tindhawu, swiharhi, swimilana, minchumu, sw. na sw.
• Ndzungulo, xik. Switori, leswi swi humelelaka vanhu
• Switori swa swifaniso
• N’wangulano wo olova
Switsalwambiko (switshuriwa swa ta ku hanyisana, swa vutirhisi na swa mahungu)
• Mahungu, makhadi yo rungula, swirhambo
• tiphositara, switiviso, swinavetiso
• ku tata fomo yo olova.</td><td>Ku tsala hi ku landzelela magoza
Ku lulamisela ku tsala/Ku kunguhata,
• Mbhubutsabyongo wa ntivomarito na mavonelo eka ntlawa
• Hlanganisa miehleketo
Ku mpfapfarhuta
• Nhlawulo wa marito
• Ku longoloxa swivulwa
• Mavonelo hi ku angarhela
• Ku hlaya ntirho wa wena n’wini hi vuxoperi.
• Ku kuma xivikontsundzuxo xo huma eka mudyondzisi.
Ku pfuxeta, ku hlela, ku hlayisisa na ku andlala
• Wa pfuxeta: a antswisa vundzeni na xivumbeko xa timhaka.
• U antswisa mahlawulelo ya marito, swivulwa na swivumbeko swa tindzimana.
• Wa hlela: a lulamisa swihoxo swa ririmi, mapeletelo na mahikahatelo.
• U andlala/humelerisa xitsariwa xo hetelela lexi baseke na ku hlayeka</td></tr>
<tr><td>Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi</td><td colspan="2">Ku tirha hi marito (Ndlandlamuxo wa ntivomarito): ku tirhisa dikixinari, mapeletelo, nhlamuselo, mapeletwana, ntivomimpfumawulo, vamavizweni, maritofularha, tihomonimi, swirhangi, swilandzi
Ku tirha hi swivulwa
Swihluvi swa mbulavulo, xik. riviti, masivikomba, masivi, mahlawuri, maengeteri, mahlanganisi
Swivumbeko swa swivulwa : xivulwan’we, na swivulwankatsano, hlayelo ra ndzeriso, swivutiso, switatimende,
Minkarhi ya maendli
Switwananisi: xitwananisi xa nhlokomhaka
Ndzandzelelano wa marito
Swivumbeko swa nandzulo
Marito ya xivulavuri na maritorungulwa
Milawu ya ririmi
Ku tivisa milawu yo olova ya ririmi
Mahikahatelo
Mapeletelo
Mimpfumawulo
Languta Swiaki na Milawu ya ririmi- Nongonoko wa minkongomiso</td></tr>
</table>

Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi

Swiaki leswi landzelaka swa ririmi swi ta dyondzisiwa eka mbangu wa ku Hlaya na ku Tsala, na ku va xiphemu xa nongonoko wa ntivoririmi. Swiaki leswi swi fanele ku dyondzisiwa ro sungula hi ndlela yo yisa emahlweni. Swivumbeko leswi swi fanele swi tivisiwa ku yisa emahlweni eka tigiredi hinkwato.

LEMUKA: Swihlawulekisi swo hlawuleka swa ririmi swi fanele swi tekeriwa enhlokweni. Hikokwalaho ka sweswo, i swihlawulekisi leswi nga tirhisekaka eka ririmi leri kongomeke, leswi swi faneleke ku tekeriwa enhlokweni eka xitshuriwa lexi nga laha hansi.

Riviti	Rivitaswianakanyiwa (swik: moya, rirhandzu, ntwanano) Rivitaswilo (swik: xitulu, munhu, xikolo) Rivitankatsano (swik: mimpfihomu, mahlambandlopfu, mafambaborile) Rivitantlawa (swik: nhulu ya misava, ntlawa wa vanhu, nyandza ya tihunyi) Mavitavito (swik: eGiyani, Khensani, Sunguti) Rimbewu (swik: manana – tatana, nhwanyana – mufana, nhanga – lawu) Vun'we na Vunyingi (swik: xikolo – swikolo, munhu – vanhu, homu –tihomu) Ntsongahato (swik: munhu – ximunhwana, xikolo – xikolonyana, mati – swimatana) Vundhawu (swik: exikolweni, eGiyani, Ekurhuleni, ekaKhosa) Nkuriso (swik: dyimurhi, madyimurhi) Maviti lama pfelelaka eka swihluvi swin'wana swa mbulavulo
Masivi	Risivikomba (swikombiso: loyi, leswi, lava, leyi, letiya, lavayani) Risivinene (swikombiso: yena, vona, tona, wena, kona, byona, xona) Risivintalo (swikombiso: hinkwavo, hinkwaswo, ndzexe, voxe, swanga, swakwe,)
Ribumabumeri	**Ra rihlawuri:** Ra nkoka (xik: u xavile tintangu **letintshwa)** Ra xiyimo (vukulu/vutsongo) (xik: vana **lavakulu** va tsakisa) Ra ntsengo (xik; ku xaviwile tihomu **timbirhi)** **Riengetelo** (xik: vana **lava va rilaka** va biwile) **Ra rifuwi**(xik: leyi i yindlu **ya tatana)**
Rihlamuseri	**Maengeteri: Ra nkarhi** (xik: *Hi ta famba mundzuku ; Va vuyile nanhlikanhi* na man'wana*)* **Ra ndhawu**: (xik. *Ndzi ya ekaya ; Va tshama eGiyani* na man'wana*)* **Ra mukhuva/maendlelo** *(*xik: *Ku hisa swinene* ; *u fambile hi milenge na man'wana)* **Riencisi:** Ya peletwanan'we (xik: U wile a ku gaa! ; Hala handle ku lo byii! na man'wana) Ya peletwanambirhi (*xik: Ribye ri te dlomu, ematini* ; Loko va vona maphorisa va lo bamfee! na man'wana) Ya peletwananyingi/mapeletwana yo tlula mambirhi, (xik: *Laha ndlwini ko ngungungu, hi ku nuha ; Ndzi te bulumuku, ndzi vhela ndzi famba ;* na man'wana)
Vundhawu	Ndhawu na swiletelo xik. *ehenhla, ehansi ka, endzeni, eka, endzhaku ka, exikarhi ka, etlhelo ka*

Riendli na Ripfunetariendli	**Minkarhi ya riendli:** Nkarhi wa sweswi, (xik: *ndza dya*) Nkarhi wa sweswi wo ya emahlweni, (xik: *ndza ha dya*) Nkarhi lowu taka, (xik: ndzi ta dya) *Nkarhi lowu taka wo ya emahlweni, (xik: ndza ha ta dya*) Nkarhi lowu nga hundza, (xik: *ndzi dyile*) Nkarhi lowu nga hundza wo ya emahlweni, (xik: *a ndza ha dya*) **Marhavi ya riendli:** Rhavi ra xitwisiwo, (xik: *Ka tirhiwa*) Rhavi ra xivuyevuye, (xik: *Va tirhetela ; Va dyetetela swakudya*) Rhavi ra xikongomelo, (xik: *Va tirhela mali*) Rhavi ra xivangelo, (xik: *Ndzi tirhisa hi vusiwana*) Rhavi ra xihlamulano, (xik: *Hi ta tirhana namuntlha* ; *va dyanana swirhendze*) Rhavi ra xiendleko/xikotelo (xik: *Namuntlha ka tirheka*) Rhavi ra xitlhandlulo: (xik: *Va simula murhi ; Va tirhulula ntirho luwani*) Rhavi ra xidzimelo,/xihetiselo (xik: *Ndzi lava ku tirhisisa ; Ndzi fanele ndzi dyisisisa swakudya hikuva laha ndzi ya ka kona ku na ndlala*) Rhavi ra xitlhelelo, (xik: *Tatana Khosa wa titirha hikuva u na mavhengele yo tala*) Rhavi ra ntsongahato, (xik: *Tirhanyana u ta vuya u famba*) **Mahlayelo ya riendli:** Hlayelo ra tshamelo, (xik: *Ku tirha swa vava*) Hlayelo ra ndzeriso, (xik: *Dyana!)* Hlayelo ra angulo, (xik: *Va dya va famba*) Hlayelo ra fumiwo, (*xik: Va n'wi bile hikuva wa yiva)* *Hlayelo ra kotelo, (xik: Ndzi nga famba*) Hlayelo ra kombiso, (xik: Va ya exikolweni) Hlayelo ra engetelo, (xik: N'wina lava tirhaka mi karhele) **Matlhelo ya riendli:** Tlhelo ra mpfumelo, (xik: *Hi dya vuswa*) Tlhelo ra nandzulo, (xik: *A hi dyi vuswa*) **Mapfunamaendli,** (swik: *Ndzi ta pfa ndzi rima; Ndza ha dya; Ndzi ta tlhela ndzi vuya; na ma'wana)* Mayimelamaendli, (*swik: Khensani i muongori; Hi yena a nga ta*)
Xitwananisi	**Xa nhlokomhaka,** (swik: *Hlayiseka u fambile ; Vana va fambile*) **Xa xiendliwa,** (swik: *Hlayiseka wa n'wi rhandza ka Fernando ; Vana lavayani va biwile*) **Xa rihlawuri, (**swik**:** *Hlayiseka na Ntsako i vanghana lavakulu ; Rodgers u xavile movha lowuntshwa*) **Xa engetelo, (**swik: *Vana lava tirhaka va rhandziwa ; Wansati loyi a rilaka u hlongoriwile*) **Xa mfuwo, (**swik: *Nuna wa yena u n'wi hlongorile; Lava i vana va yena*) **Xa rihlayi, (**swik: *Baloyi u na vasati vambirhi; Vana lavanharhu va tirhile*)

Tinxaka ta swivulwa	Swivulwankatsano Swivulwankatsano na swivulwana swo pfilungana Mbulavulo wo tshaha muvulavuri na mbulavulo wo rungula Swivulwahava swa riviti Swivulwankatsano Swivulwampfilungano Ku longoloxa marito hi ndlela leyinene Switwananisi Riendli ra nghingiriko na riendli ra xitwisiwa
Maritorungulwa	Swivutiso swo runguriwa, xik. *U ndzi vutisile leswaku hikokwalaho ka yini ndzi hlwerile ngopfu./U ndzi vutisile leswaku leswaku ndzi rhandza vuyimbeleri bya njhani.* '*Leswaku' swivulwahava: u vurile leswaku a nga swi tivi./U ndzi byerile leswaku u lahlile buku ya yena.*
Swivumbeko swa xivulwa	Switatimende Swivutiso Ndzeriso
Mapeletelo	Tipatironi ta mapeletelo, milawu ya mapeletelo na milawu ya ririmi, minkomiso ya marito na mavitinkomiso
Ku ndlandlamuxa ntivomarito na rirmi ri gega	Vamavizweni, (xik: *kokwana u luka sangu: xitheve*) Maritofularha, (xik: *tihomu letikulu ti xaviwile*: *letitsongo*) Swigaririmi, (xifananisi, xigego, vumunhuhati) Swivulavulelo/swivuriso Marito yo lombiwa
Mahikahatelo	Hiko (.) (xik: Ndza famba.) Hefemulo (,) (xik: Va xavile mugayo, xinkwa, xixevo na xisibi) Xivutiso, (?) (xik: Hi ya kwihi?) Hikombirhi (:) (xik: Ndzi ta dya ni lava landzelaka: Khensani, Tomasi na Khegu) Mfungho wa rihlamari (!) (xik: Hatlisa u famba!) na swin'wana
Mahlanganisi	Mahlanganisi ya hlanganisa swivulwa eka ndzimana: • Ku ngetela: *na xik: manana na tatana* • Ku landzelerisa ku ya hi nkarhi: *un'wana, ku nga ri khale, sweswi, endzhaku, endzhaku ka swona,* • Mavonelo yo lerisa: *xosungul*a, *xa vumbirhi*, *emakumu* • xivangelo/switandzhaku: *hikuva, kutani na sw. na sw*

Switwi leswi tirhisiwaka eka mbulavulo wa Xitsonga – Nongonoko wa vuxokoxoko

KU KOMBELA MPFUMELELO/SWIKOMBELO • Xana ndzi nga…..? • Ndzi kombela….? • Swi nga koteka leswaku ndzi…..? • Xana swi lulamile loko….? • Swi nga va kahle loko…? • U nga vilela loko ndzi…? • Ndzi kombela/ndzi pfumelele … • U nga pfumela ku …?…?	**KU KAVANYETA** • Ndzi khomele, ndzi nga ...? • Ndzi rivalele, u ehleketa leswaku ...? • Ndzi khomele, u tiva ...? • Ndzi khomeleni, mi nga ndzi pfuna? (mafundza
KU PFUNA • Xana ndzi nga ku pfuna? • Ndzi nga ku pfuna? • U nga va u lava swin'wana? • U nga va u lava ku pfuniwa? • U lava ku pfuniwa? • Ndzi nga ku endlela yini namuntlha?	**KU LAVA KU PFUNIWA** • Ndzi nga kuma ku pfuniwa hi…..? • U nga ndzi pfuna ku…..? • Ndzi kombela ku pfuniwa hi … • Ndzi kombela mi ndzi pfuna hi … (mafundza) • Ndzi kombela mi hoxa xandla eka …
KU KOMBELA KU RIVALERIWA • Ndzi khomele. • Ndzi rivalele ku va…. • Ndza tisola…… • Ndzi kombela ku rivaleriwa ku va… • Ndza tisola ku va … • Ndzi khomele. • A ndzi ku twangi kahle.	**KU VILELA** • Ndzi khomele ku va ndzi vula leswi, kambe... • Ndzi rivalele ku va ndzi ku karhata, kambe... • Kumbe xana u rivale ku... • Ndzi vona ange u rivele ku..... • Ndzi khomele loko ndzi hume endleleni, kambe... • Swa nga endleka ku vile na ku nga twisisani hi... • U nga ndzi teki hi ndlela yin'wana, kambe...
KU NYIKA SWITSUNDZUXO • A ndzi voni swi fanerile leswaku u …….. • U fanele u….. • A wu fanelangi u……... • Loko a ku ri mina wena, a ndzi ta……. • Loko a ndzi ri eka xiyimo xa wena, a ndzi ta … • Loko a ndzi ri endzeni ka tintangu ta wena, a ndzi ta …. • Swa antswa u …. • A wu fanelangi……. • Hambi wo endla yini, u nga tshuki…….	**KU VULA LESWI TSAKERIWAKA** • U ga tsakela ku …. • Swi nga antswa ndzi…… • Hikwalaho ka yini hi nga...? • Hi swona, ndzi ta tsakela…….. u swi vonisa ku yini? • U ehleketa leswaku hi nga endla yini? • Loko a swi ri emavokweni ya mina, a ndzi ta … • Ndzi vona onge hi fanele ku .... ….

KU BVUMBA, KU KUMBETELA • Ndzi nga vula leswaku a nga va a lulamerile ku... • Swi nga pfumala swo… • A nga va ... • Swi vonaka onge ... • Kumbexana u pfumala ku… • Kumbexana va lava ku ... • Swa tika ku vula, kambe ndzi ehleketa leswaku … • A ndzi na ntiyiso kahle, kambe ndzi ehleketa …	**KU NYIKA VUXOKOXOKO BYO KA BYI NGA HELELANGI** • Ku na kwalomu ka…. • Ku na ku lava ku ringana… • Ku na nhlayo leyikulu ya… • ……. kumbetela ku fika ka ….. • Onge… • Swi yelana na… • Swi fana na ….. • Swa tika ku vula, kambe ndzi vona… • A ndzi na ntiyiso kahle, kambe ndzi ehleketa…
KU LELA **Tendzo to leha, masiku yo wisa, tendzo to koma** • Va na na rendzo lerinene • Va na na masiku yo wisa lamanene. • Va na na rendzo lerinene. • Tiphine hi masiku ya wena yo wisa. • Tiphine! • Va na na nkarhi lowunene **laha** (u ya ka kona ko fana na le xitolo xo dyela eka xona) • Va na na nkarhi lowunene **e** (dorobeni lerikulu) **KU PFUXELA ENDZHAKU KA RENDZO** • A ma ri njhani masiku ya wena yo wisa e…? • U tiphinile hi nkarhi wa wena e- (laha a wu ye kona)? • A ri ri njhani rendzo ra wena/ra xihahampfhuka?	**KU TIKAMBELA** • Leswi swi tirhekile/swi pfunile hikuva…. • Ndzi swi endle kahle hikuva…. • A swi ta va swi antswile loko… • Leswi swi nga antswisiwa hi… • Vuyomahlweni byi/a swi le rivaleni/twali hikuva … • Leswi swa humelela hikuva…

3.2 MAAVELO YA SWITSHURIWA EKA TIGIREDI TA 4 -6.

Switshuriwa swo hambanahambana swi hlawuriwile leswaku swi endliwa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana. Switshuriwa swa nkoka hi leswi nga laha hansi. Vadyondzi va ta endla swin'wana swa swona kumbe va endla hinkwaswo switshuriwa eka nkarhi wolowuya wa mavhiki mambirhi, hileswaku, va ta yingisela kumbe va vulavula kumbe va hlaya kumbe va tsala.

3.2.1 Tafula ra vuandlalo bya switshuriwa

MAVHIKI	GIREDI YA 4	GIREDI YA 5	GIREDI YA 6
KOTARA 1			
1 - 2	Xitori	Xitori	Xitori, ntlangu wa ririmi
3 - 4	Xitshuriwa xa mahungu, xik. xiviko xa mahungu/ku rungula timhaka ta ntiyiso, mepe,	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu; mbulavurisano; ku rungula timhaka ta ntiyiso.	Xitshuriwa xa mahungu: ku rungula timhaka leti humeleleke ta ntiyiso; xitshuriwa xa swihangalasamahungu
5 - 6	Xitori na tinhlamuselo ta vanhu kumbe swimunhuhatwa.	Xitori, ku encenyeta, nhlamuselo ya vanhu, xirhambo na mahungu	Xitori
7 - 8	Xitshuriwa xa mahungu: swileriso, nxaxameto	Xitshuriwa xa mahungu: swileriso; ntlangu wa ririmi.	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Mimepe/swileriso swa swifaniso, tinhlamuselo.
9 - 10	Risimu/xitlhokovetselo	Risimu/xitlhokovetselo	Xitlhokovetselo; nhlamuselo ya munhu; nhlamuselo ya nchumu/ xiharhi/ximilana/ndhawu; ntlangu wa ririmi.
KOTARA 2			
11 - 12	Xitori	Xitori	Xitori na hungu, mbulavurisano
13 - 14	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik: swifaniso, tiphositara, swileriso, nhlamuselo ya nchumu	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Mimepe, swifaniso, nhlamuselo ya (mi) nchumu/swibyariwa swiharhi na tindhawu	Xitshuriwa xa mahungu xik: nhlamuselo ya (mi)nchumu/ swibyariwa swiharhi na tindhawu; switshuriwa swo voniwa xik:swifaniso/mimepe/swifaniso
15 - 16	ku rungula leswi ku humeleleke	ku rungula leswi ku humeleleke	Xitori, ku rungula timhaka leti humeleke, ku encenyeta.
17- 18	maendlelo, swileriso, xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa xik, swinepe/mimepe/swifaniso	Xitshuriwa xa mahungu xik; maendlelo, swileriso, ku rungula timhaka ta ntiyiso.	Hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik, xikombaminkarhi na swikombaminkarhi swa thelevhixini/mimepe/swinepe; tinhlamuselo; ntlangu wa ririmi
19 - 20	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZA**		

MAVHIKI	GIREDI YA 4	GIREDI YA 5	GIREDI YA 6
		KOTARA 3	
21- 22	Xitori, ku hlamusela munhu/xiharhi/ximunhuhatwa; n'wangulano	Xitori; ku hlamusela tindhawu/vanhu hi nomo; ku rungula leswi ku humeleleke.	Xitori; nhlamuselo hi ku vula ya tindhawu/swiharhi/swimilana/minchumu.
23 - 24	Xitshuriwa xa mahungu, xik. ku rungula timhaka ta ntiyiso hi xitshuriwa xo twiwa no voniwa/phositara/xitiviso; mbulavurisano	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik, mimepe/swinepe.	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik, mimepe/swinepe;/ku vulavula
25 - 26	Xitori; xitlhokovetselo.	Xitori; xitlhokovetselo.	Xitori; xitlhokovetselo.
27- 28	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa: swifaniso; nhlamuselo hi ku vula ya tindhawu/swiharhi/swimilana/maendlelo minchumu.	Xitshuriwa xa mahungu –; mbulavurisano, Xitshuriwa xa mahungu –; tinhlamuselo ta tindhawu swiharhi/swimilana/maendlelo minchumu.	Xitshuriwa xa mahungu –; – Xitshuriwa xa mahungu, mimepe ya tinhlamuselo ta tindhawu swiharhi/swimilana/maendlelo minchumu.
2 9 - 30	Ku encenyeta; n'wangulano;	Mbulavurisano; n'wangulano	Mbulavurisano; n'wangulano
		KOTARA 3	
31- 32	Mbulavurisano, mintlangu ya ririmi; xitori.	Xitori, ntlangu wa ririmi; ku hlamusela leswi ku humeleleke	Xitori; mbulavurisano; n'wangulano
33 - 34	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa: xik, swifaniso; switshuriwa swo voniwa xik tiphositara,/switiviso; mahungu	Switshuriwa swa mahungu: swishuriwa swa timhaka ta ntiyiso, tiphositara	Switshuriwa swa mahungu yo vulavula; mintlangu ya ririmi, tinhlamuselo
35 - 36	Xitori, ntlangu wa ririmi	Xitori, xitlhokovetselo, ku rungula timhaka leti humeleke	Xitori, xitlhokovetselo
37 - 38	Mbulavurisano; ku vulavula. Xitshuriwa xa mahungu; xitshuriwa xo voniwa xik: phositara/switiviso	Xitshuriwa xa mahungu, mbulavurisano, xitshuriwa xa swo voniwa, xik, chati	Switshuriwa swa mahungu na phositara; xitshuriwa xa swinavetiso
39 - 40	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**		

3.2.2 Nkomiso wa tinxaka ta switshuriwa eka Xiyimo xa le Xikarhi

Matafula lawa ya nga laha hansi ya hlamusela tinxaka ta switshuriwa swo hambanahambana lswewi vadyondzi va faneleke ku dyondzisiwa ku swi tsala eka tigiredi ta 4-6; switshuriwa swin'wana swi nga ha katsiwa loko swi fanerile. Sswin'wana swa switshuriwa leswi a swi katsiwanga eka matafula ya nkunguhato wa dyondzo. Leswi a swi vuli leswaku a swi faneli ku va xiphemu xo dyondza no dyondzisa tanihileswi na swona swi nga na nkoka.

Muxaka wa xitshuriwa	Swiaki swa Ririmi leswi kumekaka eka rixaka rin'wana na rin'wana ra xitshuriwa
Ku rungula timhaka ta yena n'wini	Ririmi ro hlamusela, xik. mahlawuri, maengeteri Minkarhi ya maendli, xik. Minkarhi leyi hundzeke (lowu hundzeke) Minkarhi ya marito ku hlanganisa swiendleko, xik. Maengeteri ya nkarhi. Marito lawa ya hi byelaka kwihi, rini, na mani, njhani Swivulwan'we Mahlanganisi, xik. ekusuhi na, ku nga ri khale, endzhaku ka, kutani, sw. na sw. Marito ya xivulavuri na maritorungulwa Maviti na masivi
Ku rungula timhaka ta ntiyiso	Maengeteri na swivulwahava swa maengeteri Maviti na masivi Vundhawu Minkarhi ya maendli, xik. nkarhi lowu hundzeke (lowu hundzeke) Maendli
Xitori na mintlangu	Marito ya swiendlo, xik. maendli Maengeteri yo hlamusela swiendlo Mahlawuri yo hlamusela swimunhuhatwa na mbangu Swivulwan'we na swivulwampfilungano Mahlanganisi (ngopfu marito ya nkarhi) ku komba ndzandzelelano wa swiendleko, xik. ekusuhi na, ku nga ri khale, endzhaku, kutani, sw. na sw. Marito ya xivulavuri na maritorungulwa Vunavi bya minkarhi ya maendli ngopfu nkarhi lowu hundzeke – nkarhi lowu hundzeke Ku hikahata, xik. xiboho, mimfungho yo tshaha, mimfungho ya xivutiso
Xitlhokovetselo	Ririmi ro gega, xik. vumunhuhati, xifananisi, xithathelo, sw. na sw. Maviti Mahlawuri Masivi Maengeteri Vundhawu Swivulwan'we
Maendlelo/Swileriso/ Swiletelo swa matlhelo	Maendli lawa ya toloveleke ku va emasungulweni ya xileriso xin'wana na xin'wana Xivumbeko xa ndzeriso xa riendli Maengeteri Marito lawa ya hi byelaka njhani, rini, kwihi, na mani Mahlanganisi ku komba ndzandzelelano hi magoza, xik. kusuhi na, ku nga ri khale, endzhaku, kutani, sw. na sw. Vundhawu Minkarhi ya maendli, xik. nkarhi wa sweswi Masivikomba

Muxaka wa xitshuriwa	Swiaki swa Ririmi leswi kumekaka eka rixaka rin'wana na rin'wana ra xitshuriwa
Mbulavurisano	Maendli Vundhawu Masivi Swivumbeko swa swivulwa, xik. swivutiso Minkarhi ya maendli, xik. nkarhi wa sweswi, nkarhi lowu hundzeke
Switshuriwa swa mahungu	Maviti Minkarhi ya maendli, xik.nkarhi wa sweswi Maendli Mahlawuri Vundhawu Masivikomba Masivi Ndlandlamuxo wa ntivomarito, xik. ntivomarito wa vufananisi, ku hamabana ku ya hi vuxaka Ku hikahata, xik. hefemulo
Tinhlamuselo	Minkarhi ya maendli, xik. nkarhi wa sweswi Maviti Mahlawuri Masivikomba
Tinhlamuselo	Minkarhi ya maendli, xik. nkarhi wa sweswi, minkarhi leyi hundzeke Maviti Mahlawuri lawa ya tirhisiwaka ku nyika vuxokoxoko Masivikomba

GIREDI YA 4	GIREDI YA 5	GIREDI YA 6
MAHUNGU		
• Switori leswi ku humeleleke swa Ndzungulo na swa nhlamuselo, xik. mahungu, switori, nhlamuselo ya swo karhi – mayelana na mahaka ya ntiyiso • Switshuriwa swa vutivi bya ntolovelo • Switshuriwa swa swihangalasamahungu swo fana na switiviso swa le ka xiyanamoya • Swileriso swo fana na swileriso swa swikambisiso/swiperimente, milawu ya mintlangu, swiletelo • Switshuriwa swo voniwa: mimepe, swithombe, swifaniso	• Switori leswi ku humeleleke swa Ndzungulo na swa nhlamuselo, xik. mahungu, switori, nhlamuselo ya swo karhi – mayelana na mahaka ya ntiyiso • Switshuriwa swa vutivi bya ntolovelo • Switshuriwa swa swihangalasamahungu swo fana na switiviso swa le ka xiyanamoya • Swileriso swo fana na swileriso swa swikambisiso/swiperimente, milawu ya mintlangu, swiletelo • Switshuriwa swo voniwa: mimepe, swithombe, swifaniso	• Tinhlamuselo to fana na tibuku to kuma/kamba vuxokoxoko, tidikixinari, tinhlamuselo, switshuriwa swo huma eka tidyondzo tin'wana • Leswi humeleleke swo kala swi nga ri ntiyiso swo fana na swiviko swa mahungu (tinhlokomhaka, ku hlamusela nhlokomhaka, miri, khomente), timbhoni leti swi voneke • Switshuriwa swa mahungu: • Switshuriwa swa swihangalasamahungu: swinavetiso, tiphositara, tiatikili ta timagazini • Swileriso swo fana na swileriso swa swikambisiso/swiperimente, milawu ya mintlangu, swiletelo swa matlhelo • Switshuriwa swo voniwa: mimepe, swithombe, swifaniso
MATSALWA		
• Ndzungulo: switori swa khale swa ntiyiso, swikholwakholwana na mintsheketo ya tinhenha, ya milorho, mbalango, yo tsakisa, switori swa ntiyiso swa vutomi. • Switori swa wena n'wini leswi ku humeleleke swo fana na ntlawa wa swivono, swiendleko hi ku landzelelana, leswi nghenisiwaka eka dayari • Xitlhokovetselo, ntlangu, ntlangu wo encenyeta	• Ndzungulo: switori swa khale swa ntiyiso, swikholwakholwana na mintsheketo ya tinhenha, ya milorho, mbalango, yo tsakisa, switori swa ntiyiso swa vutomi, swa matimu leswi nga riki swa ntiyiso. • Switori swa wena n'wini leswi ku humeleleke swo fana na ntlawa wa swivono, swiendleko hi ku landzelelana, leswi nghenisiwaka eka dayari • Xitlhokovetselo, ntlangu, ntlangu wo encenyeta	• Ndzungulo: switori swa khale swa ntiyiso, swikholwakholwana na mintsheketo ya tinhenha, ya milorho, mbalango, yo tsakisa, switori swa ntiyiso swa vutomi, switori swa matimu, switori swa sayense, switlhokovetselo swa ndzungulo • Leswi ku humeleleke swo fana na ntlawa wa swivono, swiendleko hi ku landzelelana, mavonelo ya wena n'wini, leswi nghenisiwaka eka dayari, tintsalwavutomi • Xitlhokovetselo, ntlangu, ntlangu wo encenyeta
MAHANYELO/MATIRHISELO YA VANHU		
• Mimbulavurisano, xik. ku vutisela, ku nyika mahungu hi ndyangu • Switshuriwa swa ta mahanyelo ya vanhu swo koma: makhadi yo xeweta, tinotsi, swihungwana	• Mimbulavurisano: ku endla swikombelo, ku hlamusela, ku nyika mahungu hi muganga • Switshuriwa swa ta mahanyelo ya vanhu swo koma: tinotisi, swihungwana	• Mimbulavurisano: ku endla swikombelo, ku hlamusela, ku nyika mahungu hi muganga • Switshuriwa swa ta mahanyelo ya vanhu swo koma: tinotisi, swihungwana

3.2.3 Ku leha ka Switshuriwa swa Ririmi ro Engetela (ku humelerisiwa hi vadyondzi)

Xitshuriwa	Giredi ya **4**	Giredi ya **5**	Giredi ya **6**
Ndzimana			
• **Marito**	10 – 20 wa marito	20 - 30 wa marito	30 - 40 wa marito
• **Swivulwa**	3 – 4 wa swivulwa	4 – 6 wa swivulwa	6 – 8 wa swivulwa
Switshuriwa swo tumbuluxa swanomo, xik. leswi humeleke wena n'wini, ku hlamusela nakambe kumbe ku hlamusela switori	3 wa timinete	3 wa timinete	3-4 wa timinete
Switshuriwa swo tumbuluxiwa swo tsariwa na switshuriwa swa mahungu, xik. leswi humeleleke wena n'wini, switori, swiviko	20 wa marito ndzimana yi1	30 wa marito ndzimana yi1	40 wa marito tindzimana ti2
Switshuriwa swo koma, xik. • **Swihungwana, tinotsi** • **tinhlamuselo**	10 – 20 wa marito	20 – 30 wa marito	30 – 40 wa marito

3.2.4 Ku leha ka switshuriwa swa Ririmi ra le Kaya (leswaku vadyondzi va tirha hi swona)

Ntirho	Giredi ya ya 4	Giredi ya ya 5	Giredi ya ya 6
Switshuriwa swa swikambelantwisiso swo yingisela swo lehanyana, xik. xitori, tiinthavhiyu, mintlangu, swiviko swa mahungu	100-150 wa marito/ku fika eka 5 wa timinete	150-200 wa marito/ku fika eka 5 wa timinete	200-250 wa marito/ku fika eka 5 wa timinete
Switshuriwa swa swikambelantwisiso swo yingisela swo komanyana, xik. switiviso, switshuriwa swa nkamafundza, swileriso, swiletelo	50-60 wa marito/1-2 wa timinete	60-70 wa marito/1-2 wa timinete	70-80 wa marito/1-2 wa timinete
Xikambelantwisiso xo hlaya/switshuriwa swo hlaya hi ku dzika	100-150 wa marito	150-200 wa marito	200-250 wa marito

3.2.5 Ntivomarito lowu faneleke ku fikeleriwa hi vadyondzi va Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi

	Kotara	1	2	3	4
Ntivomarito	Giredi ya 4	20 – 30	30 – 40	40 – 50	50 – 60
Marito ya ntolovelo lawa ya vulavuriwaka	Giredi ya 5	60 – 710	70 – 80	80 – 90	90 – 100
	Giredi ya 6	100 – 110	110 – 120	120 – 130	130 – 150
Ntivomarito wo hlaya (marito mantshwa)	Giredi ya 4	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)	30 – 50 (10 – 20)
	Giredi ya 5	50 – 80	50 – 80	50 – 80	50 – 80
	Giredi ya 6	80 – 100	80 – 100	80 – 100	80 – 100

3.3 MINKUNGUHATO YA KU DYONDZISA

Nkunguhato wa ku dyondzisa wu kombisa mpimohansi wa vundzeni lebyi faneleke ku fikeleriwa hi kotara. Ndzendzelelano wa vundzeni lowu longoloxiweke eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi a hi nsindziso kasi na nkarhi lowu pimiweke ko va mpimanyeto ntsena wa nkarhi lowu languteriweke ku heta vundzeni hi wona. Vadyondzisi va fanele ku titumbuluxela minkunguhato ya tidyondzontsongo hi ku tirhisa nkunguhato wa ku dyondzisa, tibuku ta vadyondzi na switirhisiwa swin'wana ku dyondzisa vundzeni va tirhisa nongonoko na rivilo leri faneleke. Vundzeni lebyi nyikiweke eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi i switshuriwa swa nkoka/migingiriko leyi nga na vuswikotinkulu na maqhinga lawa ya lavekaka ku hluvukisa vadyondzi.

3.3.1 Ndlela leyi switshuriwa swi hlanganaka hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi

Switshuriwa swo hambanahambana swi tirhisiwile tanihi masungulo ya makunguhatelo ya ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi wo dyondzisa. Swi hlawuriwile ku ya hi ndlela leyi swi hlanganaka hi yona ku vumba nchumu wun'we lowu khomaneke, xikombiso, vadyondzi va ta yingisela xitori kutani va hlaya xitori. Va ta komberiwa ku tsala nhlamuselo yo koma leyi va yi tweke ya ndhawu kumbe munhu (leswi nga ta lungelelana na xitori) kumbe va komberiwa ku tsala papila va tsalela ximunhuhatwa xa le xitorini**.** Hlawula nkongomelo lowu u nga ta wu tirhisa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi lowu nga ta ku pfuna ku hlanganisa migingiriko hi ndlela leyinene. Xivangelo xa ku tirhisa minkongomelo i ku endlela ku tirhisa nakambe leswi dyondziweke swo fana na ntivomarito na swiaki swa ririmi swi ri endzeni ka mbangu lowu twisisekaka.

Hi ntolovelo, nkatsakanyo wu ringanyeta swo hamabanahambana: swivumbeko swo hambanahambana, swa migingiriko, swa switshuriwa na tinhlokomhaka (vona tinhlokomhaka leti ringanyetiweke – Nongonoko lowu kongomisiweke laha hansi)

3.3.2 Ndlela leyi switshuriwa/migingiriko yi longoloxiweke hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.

Switshuriwa a swi bohi leswaku swi dyondzisiwa hi nongonoko wo karhi. Hi minkarhi yo tala, ku fanele ku va na xitshuriwa/nghingiriko wo Yingisela na wo Vulavula ku lulamisela nghingiriko wo hlaya kumbe ku tsala. Nkarhi wun'wana nghingiriko wo Yingisela kumbe ku Vulavula wu nga tumbuluka eka nghingiriko wo hlaya. Vadyondzi va fanele ku tirha hi switshuriwa swo hambanahambana hi ndlela yo bula hi swona na ku swi hlaya va nga si komberiwa ku swi tsala. Minkarhi yo tala switshuriwa swi fanele ku yingiseriwa, xik. xitori kumbe xiviko xa mahungu lexi yingiseriwaka xi ta hambana na ku tikanyana loko xi pimiwa na lexi faneleke ku hlayiwa. Leswi swi vangiwa hi ku va vuswikoti bya vona byo yingisela byi ri ehenhlanyana eka lebyo hlaya.

3.3.3 Tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo na leswi bumabumeriweke

Ku na tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo leti fanele ti dyondzisiwa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana. Leswi swi kombisiwile eka minkunguhato ya ku dyondzisa naswona swi fanele ku kumeka eka tibuku ta vadyondzi leti hlawuriweke. Hi xitalo, ku hava muxaka wo karhi wa xitori lowu hlawuriweke. Ku nga hlawuriwa eka tinxaka to hambanahambana ta switori swa nkarhi wa sweswi, switori swo tiehleketelela (xik. swo lava ku tiva, swo titumbuluxela swa sayense) switori swa matimu (xik. Tibayogirafi) na mintsheketo, (xik. Swo ka swi nga ri swa ntiyiso, tinhenha na switori swa swiharhi) leswi nga kona. Swi tano ni le ka switlhokovetselo na tinsimu.

Eka swiyimo leswi hinkwaswo, switshuriwa swa ku hlaya swo engetela swi fanele ku va na vuxaka na tinhlokomhaka na minkongomelo leyi tirhisiwaka ku humelerisa switshuriwa leswi hlawuleriweke mavhiki mambirhi ya ndzhendzeleko wolowo. Leswi i swa nkoka eka mudyondzi wa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi hikuva swi hlanganisa vutivi na matwisiselo ya marito na minongoti leyi yelanaka na nhlokomhaka.

3.3.4 Nhlayo ya switshuriwa swa nkoka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi

Eka xiphemu xo sungula xa lembe, ku tala ku va muxaka wun'we wa xitshuriwa kumbe nghingiriko hi ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Hi ku famba ka nkarhi ku va na tinxaka ta switshuriwa kumbe migingiriko yimbirhi kumbe yinharhu eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Dyondzisa tinxaka leti na migingiriko leyi yelanaka u ri karhi u swi tekela enhlokweni leswaku vadyondzi va ta hlangana na tinxaka leti ko tala elembeni.

3.3.5 Ndlela leyi Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi nga ta dyondzisiwaka hi yona

Vundzeni bya xiyenge xa 'Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi' swi na vuxaka eka minkarhi yo tala na tinxaka ta switshuriwa leswi hlawuriweke eka ku Ku yingisela na Ku vulavula, Ku hlaya na Ku langutisa, na Ku tsala na Ku andlala naswona byi ta fikeleriwa loko ku ri karhi ku endliwa switshuriwa swa kona hi nkarhi lowu pimeriweke Ku yingisela na Ku vulavula na Ku tsala na ku langutisa, na ku andlala. Xikombiso, loko ku ri ku endliweni ka xitori, vadyondzi va ta tirhisa nkarhi lowu nga hundza naswona va ta hlaya xitshuriwa hi ku tirhisa nkarhi lowu nga hundza. Hambiswiritano i swa nkoka ku tumbuluxa migingiriko leyi kongomisiweke eka swivumbeko swo karhi swa ririmi swo huma eka mbangu lowu. Hlawula tidyondzo eka xiyenge xa 'Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi' kutani u nyika vadyondzi ku titoloveta ko engetela swa swiphemu leswi. Tumbuluxa migingiriko yo hanya leyi yelanaka na switshuriwa leswi a va ri ku swi endleni eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Migingiriko ya muxaka lowu yi fanele ku endliwa hi xitalo loko vadyondzi va ri karhi va ya emahlweni ku suka eka Giredi ya ya 4 ku ya eka 6. Milawu leyi hlamuseriwaka yi fanele ku hlawuriwa hi vukheta naswona yi fanele ku ka yi nga tali ngopfu. Vadyondzi va Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi va dyondza ririmi hi ku tshama va ri karhi va ri endla. Ku tshama u ri karhi u endla swi antswisa vuswikoti bya swivumbeko swa ririmi aswona ku ri tirhisa swi antswisa vuswikoti lebyi. Madyondziselo ya fanele ku nghenelelanisa vuswikoti bya ririmi hinkwabyo na swiaki swa ririmi tanihileswi leswimbirhi swi nga na vuxaka. Hinkwaswo leswi swi fanele ku dyondzisiwa endzeni ka mbangu wo karhi.

Tinhlokomhaka leti ringanyetiweke– Nongonoko wa minkongomiso	
• Swiharhi	• Yindlu
• Miri	• Leswi u swi tsakelaka na leswi u nga swi tsakeliki
• Swiambalo	• Vuyimbeleri
• Mihlovo	• Ntumbuluko/mbango
• Masiku na tin'hweti	• Tindhawu
• Switwi	• Swikolo
• Ndyangu	• Mintlangu
• Swakudya	• Nkarhi
• Ku xeweta	• Swifambo
• Leswi va swi tsakelaka	• Maxelo na tinguva

3.4 VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YO DYONDZISA YA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

GIREDI YA 4

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
1-2	**Ku yingisela na ku vulavula** **Mbulavurisano wa masungulo eka rirmi leri dyondziwaka (xik, ku xeweta)** • Hlamula swivutiso swo olova • U nyika mavito ya swimunhuhatwa exitorini • U cinca ririmi loko swi fanerile **Ku titoloveta ku Yingisela na ku Vulavula** • U tiyisisa ku titoloveta mimpfumawulo	**Ku hlaya** Hlaya marito lawa ya kongomisiweke mbulavurisano lowu tsariweke. • U hlamula swivutiso swa masungulo hi xitshuriwa • U kombisa ku titwa ehenhla ka xitshuriwa • U kanerisana hi ntivomarito wuntshwa ku suka eka xitshuriwa lexi hlayiweke. • U peleta marito ya ntlhanu ku suka eka xitshuriwa lexi hlayiweke	**Ku tivisa tsalwa** **U tsala marito ya masungulo** • U tsala marito hi xitori	**Ku tirha hi marito** • U aka ehenhla ka vutivi bya mimpfumawulo byo peleta marito xik, ndlandlamuxa ndyangu wa marito ehenhla ka leswi ya twarisaka xiswona kumbe ku languteka • U ndlandlamuxa marito lawa ya tirhisiwaka ngopfu **Ku tirha hi marito** • U twisisa na ku tirhisa marito embangwini **Ntivomarito eka mbangu**
3-4	**Ku yingisela na ku vulavula** **Mbulavurisano wa masungulo eka rirmi leri dyondziwaka (xik, vutihlanganisi etlilasini)** • U hlamula swivutiso • U kanerisana hi ntivomarito wuntshwa • U cinca ririmi loko swi fanerile	**Ku hlaya** • U hlaya marito lama kongomisiweke eka mbulavurisano	**Ku tsala** **Ku tivisa tsalwa** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke	**Ku tirha hi marito** • U engetela ehenhla ka vutivi bya mimpfumawulo ku peleta, xik. ndlandlamuxa ndyangu wa marito ehenhla ka leswi ya twarisaka xiswona kumbe ku langutekisa xiswona **Ntivomarito eka mbangu**

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
5-6	**U yingisela xitori** Hlawula eka swo titumbuluxela swa ntiyiso swa timhaka ta nkarhi wa sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi nga ku humelela/ swo lava ku tiva/switori swa ntiyiso swa vutomi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U hlamula swivutiso swo olova • U vula mavito ya swimunhuhatwa exitorini hi ndlela leyinene • U tirhisa marito ku kombisa ku titwa ehehla ka xitori. • U cinca ririmi loko swi fanerile	**Ku hlaya** U hlaya ndzimana yo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U hlanganisela na ku fananisa marito lawa ya fanaka exitorini lexi nga na rimba. • U kombisa ku titwa ka yena ehenhla ka xitori • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa. **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a tivisa mavulelo lamanene na matitwelo hi ndlela leyi faneleke.	**Ku tivisa tsalwa** **U tsala hi xitori** • U tsala marito kumbe swivulwana hi xitori • U tsala marito ya yena ku kombisa ku titwa hi xitori **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe marito kumbe ku hlamusela ku kombisa nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tlhantlha marito hi mapeletwana, xik. ta-ta-na, fa-mba • U tirha hi marito lawa ya sungulaka hi mapeletwana lawa ya hlawuriweke **Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa eku tirhisa switwananisi swa nhlokomhaka xik: N'wana wa rila. • U tirhis maendli yo toloveleka xik famba, fambile

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
7-8	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** Xik**.** Rhisipi/Maendlelo ya xo karhi**.** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U hlamula swivutiso • U yingisela na ku angula hi ndlela leyi faneleke **U nyika swileriso swo olova** • U tirhisa vuxokoxoko lebyi faneleke • U tirhisa nandzelelano lowu faneleke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U yimbelela xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula hi yexe eka swileriso • U tlanga ntlangu wa ririmi • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo** Xik**.** Rhisipi/ Maendlelo ya xo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka na xifaniso • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kanela nandzelelano wa swileriso • U landzelela swileriso **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a tivisa mavulelo lamanene na matitwelo hi ndlela leyi faneleke.	**Ku tivisa tsalwa** **U tsala swileriso swo olova u tirhisa rimba** • Nombora swileriso • U tirhisa nandzelelano lowu faneleke (u longoloxa hi nandzelelano lowu faneleke.) • U tsala swileriso/marito a tirhisa rimba • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe marito ku kombisa nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito lawa tolovekeke hi ndlela leyi faneleke hi ku tirhisa dikixinari. • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa tlhelo ra ndzeriso • U twisisa tlhelo ra nandzulo • U tirhisa minkarhi ya maendli(xik, ndzi dyile) • U tivisa ku tirhisa vun'we na vunyingi hi ndlela leyinene. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
9-10	**U yingisela risimu/ xitlhokovetselo xo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela mongo wa mhaka • U yelanisa na leswi n'wi humeleleke/a swi tokoteke. • U cinca ririmi loko swi fanerile • U kombisa marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa • U yimbelela risimu/ tilayini leti tsavurweke **U tlanga mintlangu ya ririmi** • U landzelela swileriso hi mfanelo • U tirhisa ntivomarito **U titoloveta ku yingisela na ku vulavula (ku ndlandlamuxa vutivi)** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U hlamula hi ku endla eka swileriso • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya (swi) xitlhokovetselo xa olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: Bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Bvumba, a languta swifaniso hi vukheta na vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kombisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U tlhantlha marito hi mapeletwana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa **U hlaya na ku kuma nhlamulo eka swiphazamisa marito (ku ndlandlamuxa vutivi)** • U peleta marito hi ndlela leyinene • U komba ku twisisa tinhlamuselo ta marito **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a tirhisa mavulelo lamanene, ncino na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya hi un'we/na ku hlaya hi vambirhi** • U kombisa ku khumbeka hi xitshuriwa lexi hlayiweke (a kombisa ku tsakela na ku ka a nga tsakeli)	**U tivisa tsalwa** **U tsala swivulwa swi 2-3 hi xitlhokovetselo lexi hlawuriweke eka rimba** • U tsala swivulwana swo olova **U titoloveta ku tsala (ku ndlandlamuxa vutivi)** • U tsala marito lawa ya sungulaka hi mimpfumawulo yo fana, xik. Manana u mamisa Masana **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa/ swivulwa/swivulwana/ marito kumbe tinhlamuselo kombisa nhlamuselo na sw. na sw.	**U tirha hi marito** • Marito lama ya welaka eka ntlawa wa marito xik, khavhara na pheji swi huma eka ntlawa wun'we wa marito - "buku" **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa mfungho wa xivutiso • U tirhisa mfungho wa xihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
11-12	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka swo titumbuluxela swa ntiyiso swa timhaka ta nkarhi wa sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi nga ku humelela/ swo lava ku tiva/switori swa ntiyiso swa vutomi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U bvumba leswi nga ta humelela eka nkarhi lowu taka • U hlamula swivutiso swo olova • U vula mavito ya swimunhuhatwa eka xitori kahle **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula hi ku endla eka swileriso • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U tiyisisa ku titoloveta mimpfumawulo	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso hi xitori • U kombisa kungu, mbangu na ximunhuhatwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo)** • U kanela ntivomarito lowuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene na matitwelo na magoza	**U tivisa tsalwa** **U tsala hungu ro koma** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U kongomisa xitshuriwa eka munhu • U hetelela hi vito ra yena n'wini **U tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**U tirha hi marito** • U ndlandlamuxa ehenhla ka vutivi bya mimpfumawulo byo peleta marito xik, ndlandlamuxa ndyangu wa marito ehenhla ka leswi ya twarisaka xiswona kumbe ku langutekisa xiswona • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lawa ya tirhisiwaka ngopfu na lama ya vuyelelaka ko tala • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma rito eka dikixinari. • U tirhisa swikombiso swa vun'we • U tirhisa swa rimbewu eka maviti man'wana, (xik. Wanuna/wansati) **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa na ku tirhisa mavitavito **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
13-14	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu,** xik. Xiviko xa maxelo kumbe nhlamuselo ya ndhawu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U yelanisa eka ntokoto wa yena • U cinca ririmi loko swi fanerile **U yingisela eka mbulavurisano wo olova na ku angula eka swileriso swanomo / nhlamuselo** U landzelela swileriso swa matlhelo U komba ku twisisa ka ntivomarito lowu yelanaka na **swileriso** **U yingisela eka nhlamuselo na ku hlamusela nchumu** • U kombisa nchumu lowu hlamuseriweke kahle • U tirhisa marito lawa ya hlamuselaka nchumu kahle • U tirhisa marito lamantshwa • U tirhisa mahlawuri **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo • U endla xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swileriso hi ku endla • U tiyisisa ku titoloveta mimpfumawulo	**U hlaya mahungu eka xitshuriwa lexi nga na swovoniwa,** xik. Swifaniso/ mimepe/ swidirowiwa na swinepe Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U vutisa no hlamula swivutiso swo olova • U kanela mongo • U hlamusela mahungu eka swovoniwa **U hlaya xitshuriwa xa swovoniwa,** xik. Phositara leyi navetisaka xiendleko • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi swifaniso • U hlamusela hungu • U hlamusela xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela hi ririmi leri tirhisiweke • U kombisa no hlamusela swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo na tisayizi to hambana kumbe tinxaka ta tifonto	**U tsala xitshuriwa xa mahungu(eka rimba)** • U tatisa marito lawa ya kayivelaka eka/ xitshuriwa/nkomiso • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa marito man'wana lamantshwa yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke **U khavisa xitshuriwa xo voniwa, xik. Phositara leyi navetisaka xiendleko** • U tirisa tsalwa • U hlawula mahungu lama faneleke • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke • U tirhisa swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo na tisayizi to hambana kumbe tinxaka ta tifonto **U tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka di kixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**U tirha hi marito** • U engetela swirhangi ku vumba vunyingi, xik. xinkwa – swinkwa **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa rifuwi, (xik. Mahlo ya Bongi) • U sungula ku tirhisa "wa" na "ya" na maviti • U sungula ku dyondzisa minkarhi ya maendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to fana, xik. Jaha/mufana)

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
15-16	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka swo titumbuluxela swa ntiyiso swa timhaka ta nkarhi wa sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi nga ku humelela/ swo lava ku tiva/switori swa ntiyiso swa vutomi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U bvumba leswi swi nga ta endleka • U hlamula swivutiso swo olova • U vula swimunhuhatwa exitorini • U kombisa swimunhuhatwa ku huma eka nhlamuselo ya swanomo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swileriso hi ku endla • U ntlanga ntlangu wo olova wa rirmi • U tiyisisa ku titoloveta mimpfumawulo	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso hi xitori • U tivisa mbangu na swimunhuhatwa **U endla nghingiriko wa xikambelantwisiso eka xitshuriwa (swanomo)** • U vulavula hi ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo, matitwelo na rivilo leri faneleke	**U tsala hungu ro koma/ tinotsi** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U kongomisa xitshuriwa eka munhu • U hetelela hi vito ra yena n'wini **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**U tirha hi marito** • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma rito eka dikixinari. • U tiyisisa swikombiso swa vun'we na vunyingi • U tirhisa swa rimbewu eka maviti man'wana, (xik. Wanuna/wansati) **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa ehenhla ka ku tirhisa rivitavito • U tirhisa riendli • U tirhisa tinxaka ta mahlawuri yo haambanahambana • U ndlandlamuxa ku twisisa na ku tirhisa minkarhi ya maendli • U ndlandlamuxa ehenhla ka xitwananisi xa nhlokomhaka **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
17-18	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** xik. Rhisipi/swileriso swo endla swo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U vutisa swivutiso ku kuma mahungu • U yingisela na ku angula hi mfanelo **U nyika swileriso** (magoza lawa ya nga riki ehansi ka mambirhi) • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa maendli hi mfanelo • U nyika swileriso hi ndzandzelelano wa kahle **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U angula eka swileriso hi ku endla • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U tiyisisa ku titoloveta mimpfumawulo	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo (swileriso),** xik. Rhisipi/swileriso swa ku endla swo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U kanela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso-	**Ku tivisa tsalwa** **U tsala hi maendlelo lawa ya nga na rimba** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U nghenisa vuxokoxoko eka rimba • U tirhisa vuxokoxoko byo karhi • U tshama eka nhlokomhaka • U tirhisa ririmi leri faneleke, mapeletelo na mahikahatelo • U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini **U lebula na/kumbe a tatisa xitshuriwa xa swovoniwa** Xik, swidirowiwa/ swifaniso/tikhathuni/ mimepe/swinepe • U yingisela/hlaya hungu/u katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U lebula endhawini leyi faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa ndzeriso eka riendli, xik. yima **Ntivomarito eka mbangu** • Maritofularha (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to kanetana, xik. Vevuka/ tika) • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
19-20	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
21-22	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu** Xik, tinhlokomhaka to olova, xik. Ndyangu wa mina ku huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U yelanisa eka ntokoto wa yena • U cinca ririmi loko swi fanerile **U yingisela na ku angula eka swanomo/ nhlamuselo yo olova** • U landzelela swileriso/ nhlamuselo • U kombisa ku twisisa ntivomarito lowu yelanaka na nhlamuselo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova xa mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U vula mahungu ya yena n'wini • U tlhela a rungula xitori lexi a xi tweke kumbe ku xi hlaya • U tiyisisa eka ku titoloveta mimpfumawulo	**U hlaya mahungu eka xitshuriwa lexi nga na swovoniwa, xik.** Tichati/ matafula/swidirowiwa/ swinepe Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U vutisa no hlamula swivutiso • U kanela hungunkulu no rungula vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela mahungu eka swovoniwa **U endla nghingiriko wa xikambelantwisiso eka xitshuriwa (swanomo)** U hlaya xitshuriwa xo olova. • U kanela hungunkulu • U hlamula swivutiso swo olova **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo, matitwelo na rivilo leri faneleke	**U tivisa tsalwa** **U lebula na/kumbe a tatisa xitshuriwa xa swovoniwa** swidirowiwa/swifaniso/ tikhathuni/mimepe/ swifaniso/swinepe • U yingisela/hlaya mahungu • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U lebula endhawini leyi faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa ehenhla ka vutivi bya mimpfumawulo byo peleta marito xik, ndlandlamuxa ndyangu wa marito ehenhla ka leswi ya twarisaka xiswona kumbe ku langutekisa xiswona • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala • U tsemelela marito yo leha ya va swicupucupu xik. ko-kwa-na • U ndlandlamuxa ehenhla ka vun'we na vunyingi bya riviti **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa ku tirhisa masivinene (xik: mina, wena, xona, hina, vona) • U tiyisisa ku tirhisa mahlanganisi • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivikomba, xik. (Lexi, lexo, lexiya, lexiyani) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
23-24	**U teka xiave eka mbulavurisano wo koma hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke** • Va nyiketana nkarhi/ cincana • U tshama eka nhlokomhaka • U vutisa swivutiso leswi kongomaka/ faneleke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula mahungu ya yena • U tlhela u rungula xitori lexi a xi tweke kumbe a xi hlayeke • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu** xik. Xitshuriwa xo koma/xitori/ xitlhokovetselo risimu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya na mbulavurisano : u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso swo olova, xik. hikokwalaho ka yini….u ehleketa njhani…. **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo, matitwelo na rivilo leri faneleke	**U tivisa tsalwa** **U tsala xitshuriwa xa mahungu xo koma lexi nga na rimba** • U tatisa marito lawa ya kayivelaka eka nkomiso/xitshuriwa lexi tsariweke • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa marito man'wana lamantshwa yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, swivulwa kumbe swivulwana hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya marito ku kuma marito eka dikixinari • U tiyisisa marito lama ya sungulaka hi maletere lawa ya hlawuriweke **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa maviti lawa ya nga na vunyingi ntsena, xik. Mali, mati, mugayo • U aka eka ku twisisa na ku tirhisa mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
25-26	**U yingisela hungu leri ri nga eka phositara** • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U yingisela a yelanisa eka ntokoto wa yena • U kanela mahungu hi marito ya yena n'wini • U cinca ririmi loko swi fanerile **U yingisela xitlhokovetselo/risimu ku ndlandlamuxa vutivi** • U hlamusela leswi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi swona • U yelanisa na ntokoto wa yena n'wini • U kombisa ku yelana ka mimpfumawulo na ncino • U kombisa marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U endla xitlhokovetselo/mintila leyi hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula (ku ndlandlamuxa vutivi)** • U titoloveta ku tirhisa marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona, xik. Homu – mhoo, kokwana – koka marhumbu • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya hungu leri ri nga eka phositara** **U hlaya xitshuriwa xa swovoniwa xik, phositara** • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi swifaniso • U kanela leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi xona • U kombisa hungu ro karhi • U twisisa hungu • U kanela xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela rin'wana ra ririmi leri tirhisiweke • U tirhisa swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo na tisayizi to hambana kumbe tinxaka ta tifonto **U hlaya xitlhokovetselo/ risimu ku ndlandlamuxa vutivi** • Ku tilulamisela ku hlaya:a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, a languta swifaniso na xitshuriwa hi vukheta na ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kombisa yelano wa mpfumawulo na ncino • U tlhantlha marito ya endla mapeletwana • U humelerisa matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo, matitwelo na rivilo leri faneleke	**U tivisa tsalwa** **U khavisa na ku humesa/endla xitshuriwa xa swo voniwa,** xik. phositara na xitiviso • U tirhisa xivumbeko lexinene • U hlawula hungu ra nkoka • U kombisa no hlamusela swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo kumbe matsalelo yo karhi (fonto) **Tsala swivulwa** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa vutivi bya mapeletwana ku timbuluxa marito mantshwa **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw	**Ku tirha hi marito** • Marito lawa ya sungulaka hi mapeletwana lawa ya hlawuriweke **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa maviti lawa ya nga na vun'we na vunyingi (xik: buku-tibuku) • U ndlandlamuxa ku tirhisa mahlawuri ku rhangela riviti xik, leyintsongo mbyana • U tirhisa swivumbeko swa nkarhi wa riendli lowu yaka mahlweni, xik. U pfuka a hlamba nimixo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
27-28	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu, xik.** Xitori xa ntiyiso/ndzungulo Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) **U yingisela eka tinhlamuselo ta na ku hlamusela tindhawu/ swimilana/swiharhi/ minchumu** • U kombisa tindhawu kahle • U tirhisa marito lawa ya hlamuselaka ndhawu kahle • U tirhisa marito man'wana lamantshwa • U tirhisa mahlawuri **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula (ku ndlandlamuxa vutivi)** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wa ririmi wo olova • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula mahungu ya yena • U tlhela a rungula xitori lexi a xi tweke kumbe a xi hlayeke • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swovoniwa** xik, mimepe/ swifaniso/swinepe Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya • U kombisa no nyika mavonelo ya yena eka mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela mahungu lawa ya nga le ka xitshuriwa xa swovoniwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)**	**Ku tivisa tsalwa** **U lebula kumbe/ hetisa xitshuriwa xa swovoniwa, xik.** mimepe/swifaniso/ tikhathuni/swinepe/ swidirowiwa • tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U lebula xitshuriwa kahle • U tirhisa xivumbeko lexinene eka tilebulu, xik. Rito rin'we kumbe mambirhi ntsena **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • Marito lawa ya sungulaka hi mapeletwana lawa ya hlawuriweke **Ku tirha hi swivulwa** U sungula ku tirhisa vundhawu • U tirhisa swivumbeko swa nkarhi wa riendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa matirhiselo ya mahlanganisi ku komba ku hambana (kambe) xivangelo (hikuva)na xikongomelo(leswaku) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
29-30	**U yingisela eka n'wangulano lowu hlayeriweke ehenhla kumbe wo huma eka xiyanimoya kumbe TV** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) U encenyeta ximunhuhatwa kumbe xiyimo lexi tolovelekeke • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa vuxokoxoko hi nkhaqato • Tshama eka nhlokomhaka • U cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana hi mfanelo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula xitori lexi u xi tweke kumbe u xi hlayeke • U tshikelela ku titoloveta eka mimpfumawulo	**U hlaya n'wangulano** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka • U kombisa leswi xitori xi vulavulaka hi swona • U kanela swimunhuhatwa na mbangu • Hi ku tirhisa ntivomarito ya masungulo a hlamusela matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitori • U kanela swihlawulekisi swa xitshuriwa ngopfu ngopfu mahikahatelo na xivumbeko **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo, matitwelo na rivilo leri faneleke	**U tivisa tsalwa** **U tsala n'wangulano a tirhisa rimba kumbe swimbyarumbyaru swa mbulavulo** • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U lulamisa mbulavurisano hi mfanelo • U tirhisa rimba hi mfanelo • U tirhisa marito ya xivulavuri hi mfanelo • U tirhisa ntivomarito • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, mahikahatelo na ntsalanganyo hi mfanelo • U rhekhoda marito na nhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya rito **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ntwisiso na matirhiselo ya minkarhi ya maendli • U tirhisa riengeteri ra nkarhi, (xik. Mundzuku, tolo) • U sungula ku tekela enhlokweni na ku tirhisa marito yo rungula na mahikahatelo ya kona **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
31-32	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke (**xik, Xikolo) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi kongomeke no hlamula swivutiso • U endla leswaku mbulavurisano wu ya emahlweni • U xixima mianakanyo/ miehleketo ya van'wana	**U hlaya xitori** U hlawula ku suka eka switsariwa swa ntiyiso/switori swa ndhavuko/swilo leswi ku humeleleke/ mavonavona/swo tsakisa/milorho/switori swa vutomi swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso swo olova **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa, (swanomo)** **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U hlaya xitshuriwa xa swovoniwa	**U tsala ndzimana hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa rimba ku tata marito lawa ya kayivelaka • U tirhisa ntivomarito wo toloveleka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**U tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • Marito lawa ya sungulaka hi maletere kumbe mimpfumawulo leyi hlawuriweke. **Ku tirha hi swivulwa** • U sungula ku tirhisa masivikomba ya ndhawu yo sungula, ya vumbirhi na ya vunharhu. • U ndlandlamuxa na ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka (xik. Ku na buku yin'we/ku na tibuku timbirhi ... • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa minkarhi ya maendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa vundhawu bya maviti (**e**xikolw**eni**, **e**ndlw**ini**) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
33-34	**U yingisela xitiviso xo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela timhakankulu • U vutisa swivutiso • U hlamula hi mfanelo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula (ku ndlandlamuxa vutivi)** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U yimbelela xinsin'wana xo olova lexi nga na mimpfumawulo yo yelana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wa ririmi wo olova • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula xitori lexi u xi tweke kumbe u xi hlayeke	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swovoniwa, xik**. mimepe/swinepe/ swifaniso/tikhathuni Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso swo olova **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa, (swanomo)**- **U hlaya xitshuriwa xa swovoniwa,** Phositara kumbe xitiviso kumbe phamfulete Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi swiifaniso • U kanela leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona • U kombisa mahungu yo karhi • U hlamusela mahungu • U kanela xikongomelo na vaamukeri va xitshuriwa • U hlamusela matirhiselo yan'wana ya ririmi **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela u rungula xitori kumbe mhakankulu hi 2 ku fika eka 3 wa	**U tsala ndzimana kumbe swivulwa swi2-3 hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa na masivi na mahlanganisi na swivulwana • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo na mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U lebula na/kumbe a tatisa xitshuriwa xo voniwa** xik: mimepe/ swinepe/swifaniso/ tikhathuni • U tsala mahungu hi ndlela leyinene • U kombisa ku hlangana ka swiphemu swo hambana swa swovoniwa kahle • U tsala swivulwa a hlamusela xitshuriwa xa swovoniwa • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U khavisa na ku humesa/endla xitshuriwa xa swovoniwa, xik.** Phositara kumbe xitiviso • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke • U hlawula timhaka/ mahungu lama faneleke • U tirhisa swihlawulekisi swo khavisa swo fana na muhlovo kumbe matsalelo yo karhi (fonto)	**U tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a ri karhi a tirhisa dikixinari **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlangana (na) na ndzandzelelano, (kutani) **Ntivomarito eka mbangu** Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
33-34		• swivulwa • U kombisa ku khumbheka hi leswi hlaiweke eka xitshuriwa.	**U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	
35-36	**U yingisela eka xitori xo koma/ xirungulwana lexi nga na n'wangulano** U hlawula Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U bvumba leswi nga ta landzela/leswi nga ta humelela eka nkarhi lowu taka • U kanela mbangu na swimunhuhatwa • U kanela swiendleko eka xitori • U nyika nhlamulo ya yena n'wini hi xitori **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe risimu kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitori lexi nga na n'wangulano** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U kanela mbangu na swimunhuhatwa • U kanela swiendleko swa nkoka exitorini • U nyika nhlamulo ya yena n'wini hi xitori • U kombisa leswaku i xiphemu xihi xa xitori xi nga n'wangulano • U encenyeta xitori kumbe xiphemu xa xitori **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U swi yelanisa na vutomi bya yena n'wini	**U tsala xirungulwana lexi nga na rimba** U tirhisa rimba ku hetisa marito lawa ya kayivelaka/swivulwana • U tirhisa ntivomarito lowu ndlandlamukeke ku katsa masivi, mahlanganisi na swivulwana • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ta marito **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eku tirhiseni mahlanganisi • U ndlandlamuxa matirhiselo ya marito ya muvulavuri • U sungula ku tirhisa mfungho wa ntshaho eka marito ya muvulavuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
37-38	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke (Xik. Vanghana va mina)** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi kongomeke a tlhela a hlamula swivutiso • U yisa emahlweni mbulavurisano • U xixima mianakanyo ya van'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe risimu kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu hi nhlokomhaka leyi tolovekeke** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swa ku tika, xik. Hikokwalaho ka yini…? U ehleketa njhani…? • U kanela swovoniwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo)** **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U kombisa ku khumbheka hi switshuriwa leswi hlayiweke	**U tsala ndzimana/ swivulwa hi ku tirhisa rimba kumbe swimbyarumbyaru swa mbulavulo** • U tirhisa vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa na masivi na mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ntivoririmi leri faneleke, mapeletelo an mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'win**i • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw	**Ku tirha hi maritlo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ku kuma marito eka dikixinari **Ku tirha hi swivulwa** • U sungula ku lemuka no tirhisa marito ya muvulavuri • U tirhisa maengeteri ya ndhawu, xik. Enambyeni, eDurban **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
39-40	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

GIREDI YA 5

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
1-2	**U yingisela xirungulwana** (U hlawula eka switori swa sweswi/swa ndhavuko/swa yena n'wini/swa mavonavona/ swo ka swi nga khorwisi/ swa vutomi bya ntiyiso/ swa matimu) • Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) [swileriso swi ta vuyeleriwa endzhaku ka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana] • U hlamula swivutiso • U bvumba leswi swi nga ta humelela **U tlhela a rungula xitori** • U tlhela a rungula xitori hi ndzandzelelano wa kahle a tirhisa nkarhi lowu hundzeke • U vula swimunhuhatwa swa xitori hi mfanelo. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xirungulwana** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) [swiletelo swi ta vuyeleriwa endzaku ka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana] • Ku tilulamisela ku hlaya: ku bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. ku bvumba, ku tirhisa vuthala bya mimpfumawulo ya ririmi na vuthala bya mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa ku huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U kanela nhlokomhaka, kungu, na laha xitori xi humelelaka kona(mbangu) • U kombisa mavonelo yo olova ya xitori • U kombisa mavonelo yo olova ya xitori • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a vula marito hi mfanelo na hi nkhuluko lowu amukelekaka na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U rungula nakambe xitori kumbe timhakankulu hi swivulwa swi2 ku fika eka 3. • U nyika mavonelo ya yena eka xitori	**U tsala hi swiendleko leswi swi nga tshama swi n'wi humelela (ndzungulo/nhlamuselo)** • U hlawula eka ntokoto • U hlawula vundzeni lebyi faneleke bya nhlokomhaka • U tshama emhakeni • Rimba leri tirhisiwaka hi vadyondzi hinkwavo • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, na mahikahatelo lama faneleke. • U tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na nhlokomhaka **Tsala mavonelo eka xitori (ku ndlandlamuxa ririmi)** • Ku lulamisela ku hlaya : U kanela leswi a swi tsakelaka/a nga swi tsakeliki • U tsala 2 wa swivulwa ku kombisa leswi a swi lavaka/a nga swi laviki **U tumbuluxa dikixinari ya yena n'wini** • U lebula tipheji hi maletere ya alifabete • U nghenisa marito ya 5 na tinhlamuselo (swidirowiwa/xivulwa u tirhisa rito/nhlamuselo ya rito) • Kumbe a ya emahlweni a nghenisa marito eka dikixinari leyi a yi tumbuluxeke eka giredi ya4	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito xik. vumba mindyangu ya marito leyi kongomisiweke eka ndlela leyi yi twarisiwaka na ku languteka hi yona. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tiviwaka loko ya voniwa na marito lama tirhisiwaka minkarhi yo tala **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti yo kombisa vunyingi, (xik. Buku-tibuku) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mavitavito xik. Ntshembo na maletere lamakulu • U pfuxeta vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito, xik. vumba marito hi ku leteriwa hi mimpfumawulo ya wona. • U ndlandlamuxa eka masivinene xik. mina, wena, yena, vona. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
3-4	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa no hlamula swivutiso swo olova hi nhlokomhaka • U cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana • U nyika vadyondzi van'wana nkarhi wo vulavula. • U yingisela vadyondzikulobye **U rungula mhaka ya ntiyiso leyi nga humelela** • U tlhela a rungula leswi swa ha ku humelelaka • U rungula leswi humeleleke hi ndzandzelelano lowu faneleke. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana/kumbe xiphemu xa xirungulwana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swovoniwa,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe/swifaniso/ tigirafu/swifaniso/ tikhathuni Switshuriwa swo huma eka tibuku ta vadyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: ku hlaya no kanela hi nhlokomhaka no languta swifaniso/ tidayagiramu, mimepe • U tirhisa maqhinga, xik. Ku hlaya hi xihatla ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela, ku tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U kombisa timhakankulu • U nyika tinhlamuselo ta marito lawa ya nga tolovelekangiki • U hlamula swivutiso mayelano na xitshuriwa **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lamanene ya marito, nkhuluko na ku komba matitwelo ya yena **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo hi buku • Yelanisa xitshuriwa na vutomi bya yena	**U tsala hi swiendleko leswi swi nga tshama swi n'wi humelela (ndzungulo/nhlamuselo) hi rimba** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U longoloxa swiendleko hi ndlela leyi faneleke. • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, na mahikahatelo lawa ya faneleke • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari na ku tlhela a tsala mpfampfarhuto **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ya wona eka dikixinari ta yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa eka vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito xik. vumba mindyangu ya marito leyi kongomisiweke eka ndlela leyi yi twarisiwaka na ku languteka hi yona. • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ntwisiso no tirhisa nkarhi wa sweswi • U tirhisa maendli xik. famba, fambile • U tirhisa riengeteri ra nkarhi (xik. mundzuku, tolo) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
5-6	**U yingisela eka xitori lexi nga na n'wangulano** (Hlawula eka switori swa sweswi swa fikixini, xa ndhavuko, leswi nga n'wi humelela, milorho na swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa nhlamuselo ya nomo ku kombisa vanhu eka xitori • U humesa matitwelo na mavonelo ya yena hi xitori • U hlamula swivutiso swanomo swa xitori **Ku encenyeta: Swiyimo leswi tolovelekeke** • U teka xiave eka n'wangulano • U katsa na mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi faneleke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitori**. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba/ kumbetela ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba/ kumbetela, tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo, a hlaya ku kuma vuxokoxoko. • U hlamula swivutiso hi xitori **U hlaya switshuriwa swa ta vanhu,** xik. Swirhambo • U kanela xikongomelo xa xitshuriwa • U tirhisa dikixinari ku kuma tinhlamuselo ta marito **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lamanene ya marito, nkhuluko na ku komba matitwelo ya yena **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tihisa marito ku kombisa ku titwa ka yena hi xitshuriwa lexi hlayiweke	**U tsala nhlamuselo yo olova ya vanhu** • U tsala kwalomu ka ndzimana yin'we. • U tsala hi vutumbuluxi • U tirhisa mahlawuri lama faneleke • Va tirhisa minkarhi ya maendli **U tsala hungu ro koma** • U lulamisa mahungu • U tirhisa xivumbeko lexinene, xik xiloso, siku, na sw. na sw. • U vumba swivulwa hi ndlela leyi faneleke **U tsala ndzimana** • U hlamusela xiendleko • U tirhisa mahlanganisi • U kamba mapeletelo na mahikahatelo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ya wona eka dikixinari ta yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa vutivi bya ntivompfumawulo ku peleta marito xik, u aka ndyangu wa marito lowu simekiweke ehenhla ka ndlela leyi ya twarisiwaka ha yona na ndlela leyi ya langutekaka ha yona. • U peleta marito yo toloveleka hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eku tirhiseni vundhawu (ehenhla ka, ehansi) • U tirhisa mahlanganisi/ marito yo khulukisa hungu ku komba ku engetela (na), na ndzandzelelano (kutani, endzhaku) • U tirhisa maletere lamakulu eka mavitavito, eka swiyimo na nkomiso wa mavito ya vanhu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano xik: xipandzamananga

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
7-8	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** xik. Ku endla swo karhi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U angula hi ndlela leyi faneleke eka swileriso • U landzelela ndzandzelelano hi ndlela leyinene. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana/risimu • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo (swileriso)** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba/ kumbetela ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. ku kumbetela, vuthala bya mbangu • U kanela hi vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U landzelela swileriso (loko swi koteka) **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a vula marito hi mfanelo na hi nkhuluko lowu amukelekaka na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika nhluto wo koma hi nomo • U katsa timhaka ta nkoka, xik. Vito ra buku na nhlokomhaka • U nyika mavonelo ya yena ya xitshuriwa	**U tsala swileriso endzeni ka rimba** • U tirhisa vuxokoxoko byo karhi lebyi lulameke • U tirhisa ndzandzelelano lowu lulameke hi ku tirhisa mahlanganisi, xik. Loko, kutani, sw. na sw. • U tirhisa minkarhi ya maendli • U tirhisa swivumbeko leswi faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ya wona eka dikixinari ta yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa vutivi bya ntivompfumawulo ku peleta marito xik, u aka ndyangu wa marito lowu simekiweke ehenhla ka ndlela leyi ya twarisiwaka ha yona na ndlela leyi ya langutekaka ha yona • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo **U tirha swivulwa** • U sungula ku tirhisa masivinene (mina, hina, sw. na sw.) • U sungula ku tirhisa mabumabumeri • U ndlandlamuxa ku tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxa ka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi na wo ya emahlweni **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
9-10	**U yingisela xitlhokovetselo/risimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vulavula hi xitlhokovetselo/risimu (leswi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi swona) • U rungula mintokoto ya yena • U kombisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U angula (leswi va swi tsakelaka/leswi va nga swi tsakeriki eka xitlhokovetselo) **U hlaya xitlhokovetselo ku ndlandlamuxa vutivi** • U vula marito hi ndlela leyi amukelekeke • U komba ntwisiso • U kombisa/humelerisa ncino	**U hlaya xitlhokovetselo/ risimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi, buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela hi nhlokomhaka na mongo wa xitlhokovetselo • U kanela hi marito lama yelanaka hi mimpfumawulo • U kanela hi marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U kanela hi marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona • U kanela hi swifananiso, xik “U yimbelela ku fana na xinyenyana” • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo, (swanomo kumbe ku tsala) **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo • Va tirhisa mavulelo lamanene ya marito, swivulwana na rivilo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa xik: switori/switshuriwa/ switlhokovetselo/ tinsimu leswi a swi hlayeke.	**U tsala ndzimana hi xi/ switlhokovetselo**: • U kanela leswi ndzimana yi yi vulavuka hi swona **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n’wini.** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U ndlandlamuxa vutivi bya ntivompfumawulo byo peleta marito xik, u aka aka midyangu ya marito ku ya hi laha ya twarisiwaka na ku languteka ha kona • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n’wini **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa rimbewu (xinuna na xisati)ra maviti yo karhi, (xik. nuna/nsati) • U tirhisa tinxaka to hambanahambana ta mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin’we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un’weun’we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku Andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
11-12	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/na ku rungula timhaka ta yena) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso • U hlamula swivutiso swo olova **U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka, a cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzikulobye hi ku va yingisela	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya no kanela hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba no kumbetela hi ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela ntivomarito lamantshwa • U komba ndzandzelelano wa leswi nga humelela, mbangu na swimunhuhatwa • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U kanela xitori xo koma	**U tsala ndzimana yo olova hi ku tirhisa rimba** • U tsala xivulwa lexi faneleke xo sungula/xa manghenelo • U tsala swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa mahlanganisi (na, kambe) • U tirhisa mahlawuri yo hambanahambana • U tsala mahetelelo lamanene **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa maviti na vunyingi xik. xikero na maburuku • U aka eka ku tirhisa mahlawuri ku rhangela riviti xik, leyintsongo mbyana **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku Andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
13-14	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu,** xik. Nhlamuselo ya swa nomo ya (mi)nchumu wo karhi/swimilana/swiharhi/ tindhawu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa (mi)nchumu wo karhi • U hlamusela leswi yi/ wu tirhisawaka swona • U dirowa no xi lebula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika swileriso swo olova/swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U rungula hi ntokoto wa yena	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/ tigirafu/swinepe/ swidirowiwa/tikhathuni Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba no kumbetele eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya • U hlaya hi xikongomelo xo kuma hungu ro karhi xik: tafula ra nkarhi kumbe xedulu • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa na swovoniwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U rungula nakambe xitshuriwa lexi nga hlayiwa	**U tsala nhlamuselo yo koma ya (mi) nchumu/swimilana/ swiharhi/tindhawu u tirhisa rimba (2-3 wa swivulwa)** • U tirhisa rimba hi ndlela leyinene • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa risivikomba ra ndhawu • U tirhisa ntivomarito lamanene • U hikahata hi ndlela leyinene **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dkixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito lawa yo toloveleka hi ku tirhisa dikixinari • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu taka. • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu taka wa riendli nkarhi wa sweswi ku komba swilo leswi humelelaka nkarhi na nkarhi " Ndzi hlamba meno ya mina masiku hinkwawo" • U engetela/ ndlandlamuxa eka ku tirhisa riendli • U sungula ku tirhisa vundhawu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku Andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
15-16	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka (Xik. munhu loyi a nga xikombiso lexinene)** • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo olova hi nhlokomhaka • U cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile • U nyika vadyondzi van'wana nkarhi wa ku vulavula • U yingisela vadyondzikulobye **U nyika ndzungulo/ nhlamuselo ya leswi nga humelela swa ntiyiso** • U rungula xiendleko lexi xa ha ku humelelaka • U rungula mahungu hi ndzandzelelano **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana/kumbe xiphemu xa xirungulwana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula mahungu ya yena n'wini • U pfapfarhuta/u endla tafula hi xitori	**U hlaya switori**. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlaya ku kuma vuxokoxoko na ku tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U komba no nyika vonelo eka kungu • U twisisa ntivomarito • U hlamula swivutiso swo huma eka xitori • U tlhela a rungula xitori hi marito ya yena (swanomo kumbe swo tsala) **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala ndzima hi ku tirhisa rimba** • U tsala tindzimana timbirhi eka rimba • U hlanganisa tindzimana hi ku tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ntivomarito mantshwa na mahikahatelo lama ya dyondziweke • U tirhisa ntivoririmi wo lulama, mapeletelo, mahikahatelo na ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tsemelela marito ya va hi swiphemu leswintsongonyana, xik. Mu-fa-na;tsu-tsu-ma **Ku tirha na swivulwa** • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U twisisa no tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku Andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
17-18	**U yingisela no angula eka swileriso swa nomo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U komba ku twisisa marito ya ndzeriso **U encenyeta swiyimo leswi nga toloveleka,** xik. Ku nyika swileriso • U nyika swiletero swa matlhelo / swileriso swi 2 hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ririmi leri faneleke/ntivomarito na swikoweto, xik. marito yo letel, riendli ra ndzeriso **U encenyeta swiyimo leswi nga toloveleka,** xik. Ku nyika swileriso • U nyika swileriso leswi nga riki ehansi ka 4 hi ndzandzelelano lowu faneleke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wa ririmi wo olova • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/swiletelo swa matlhelo	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo (swileriso), xik**. Rhisipi kumbe swileriso swo endla xo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U landzelela swileriso hi mfanelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa switshuriwa leswi hlayiweke	**Ku tsala rhisipi u tirhisa rimba** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa rimba hi ndlela leyinene • U katsa nongonoko wa swichelachelana • U katsa maendlelo hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa marito lawa ya sungulaka hi mapeletwana lawa ya nga hlawuriwa hi mudyondzisi **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa maengeteri ya ndhawu (endlwini, eDurban) • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, swinene • U tirhisa nkarhi lowu taka, (ndzi ta n'wi vona mundzuku) • U sungula ku tirhisa mahlanganisi, xik ro komba ku hambana (kambe), xivangelo (hikuva) na xikongomelo (leswaku) • U tirhisa mimfungho ya xivutiso • U tirhisa xihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
19-20	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo**
21-22	**U yingisela nhlamuselo ya nomo ya tindhawu/ vanhu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa tindhawu/ vanhu • U tekela enhlokweni mahungu lawa ya faneleke yo huma eka xitori, xik. eka chati/ tafula **U yingisela na ku rungula leswi swi nga tshama swi n'wi humelela** • U tsundzuka leswi a swi tokoteke hi ndzandzelano lowu faneleke • U hlamula swivutiso hi leswi humeleleke ku sungula, ra vumbirhi, na sw. na sw. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe xiphemu xa xirungulwana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/swiletelo swa matlhelo • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya switirhisiwa swa mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U twisisa swihlawulekisi swa xitshuriwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. u tirhisa vuthala bya mbangu ku humesa nhlamuselo, a endla nkumbetela • U hlamula swivutiso mayelano na xitori • U kombisa swimunhuhatwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya ndzimana yo koma** • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • Nkanelo wa xitshuriwa lexi hlayiweke	**U tsala ndzimana/ ndzima nakambe hi marito ya yena, a tirhisa rimba** • U tirhisa minkarhi ya maendli • U kombisa swiendlekonkulu • U rungula swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo, mahikahatelo, ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wina** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ya yena n'wini ku peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ndlela leyinene • Marito lawa ya sungulaka hi maletere lawa ya hlawuriweke **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa no tirhisa mavitavito, xik buku, tibuku • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, yena) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka • U tirhisa swivumbeko swa maendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mfungho wa xivutiso • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mfungho wa xihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo**
23-24	**U vulavula hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka leyi a yi lulamiseke** • U kunguhata no lulamisa tipoyinti ta nkoka • U vula swivulwa leswi nga riki ehansi ka 3 hi nhlokomhaka. • U hlamula swivutiso **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe risimu kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhelo • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya switshuriwa swa mahungu leswi nga na swovoniwa,** xik, tichati/xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/ tigirafu/swinepe/ swidirowiwa/tikhathuni Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kongomisa eka vuxokoxoko bya nkoka • U kanela mhaka ya nkoka lama nyikiweke • U hlawula vuxokoxoko lebyi faneleke ku hlamula swivutiso **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U rungula nakambe xitshuriwa hi swivulwa swa kwalomu ka 3.	**U dirowa/hetisa na ku lebula switshuriwa swo olova swa swovoniwa** xik. Tichati/matafula/ tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/ swifaniso/tigirafu/ swinepe/swidirowiwa/ tikhathuni Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa mahungu ku suka eka xitshuriwa xa swovoniwa kumbe xo tsariwa • U lulamisa mahungu • U hundzisa hungu **U endla nkomiso wa mepe wa miehleketo wa xitshuriwa xo koma** • U komba timhaka ta nkoka leti nga riki ehansi ka tinharhu **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Marito lawa ya sungulaka hi maletere lawa ya nga hlawuriwa hi mudyondzisi **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa matirhiselo ya maviti • U sungula ku tirhisa masivi komba ya ndhawu yo sungula, ya vumbirhi na ya vunharhu • U sungula ku tirhisa masivi • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo**
25-26	**U yingisela switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa switori, a hlamula swivutiso • U kombisa vonelo ra yena **U tlhela a rungula xitori** • U kongomisa eka ximunhuhatwankulu • U rungula xitori nakambe hi marito ya yena • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi dyondzisiweke eka tigiredi leti hundzeke	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela swimunhuhatwa • U hlamula swivutiso mayelano na xitori • U komba vunene/na hungunkulu ra xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xi/ switlhokovetselo/ tin(risimu)** • U kanela nhlokomhaka na hungunkulu **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa switshuriwa na vutomi bya yena	**U tsala xitori xo olova eka rimba -** • U tsala xitori • Xitori xi na masungulo, exikarhi na mahetelelo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hu marito** • U tirhisa dikixinari ku peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ndlela leyinene • U tirhisa marito lawa ya sungulaka hi marletere lawa ya hlawuriweke hi mudyondzisi. **Ku tirha hi swivulwa** • U xopaxopa xivulwan'we a humesa nhlokomhaka, riendli, na xiendliwa, "Nyiko u hlaya buku" Nyiko/hlaya/buku • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba xiyimo (loko, kutani) • U ndlandlamuxa ku tirhisa marito ya muvulavuri. • U sungula ku lemuka na ku tirhisa maritorungulwa **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo**
27-28	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka (xik: ta maxelo)** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela • Ku cinca ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhel • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo,** xik. swileriso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kuma vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela swo voniwa • U hlamusela ndzandzelelano **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)**	**U tsala xitshuriwa xa mahungu** lexi nga tshama xi tirhisiwa • U tsala ndzimana yin'we kumbe timbirhi • U lulamisa mahungu hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza hi ku tirhisa rimba **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku peleta marito yo toloveleka hi mfanelo • U tirhisa marito lawa ya sungulaka hi maletere lawa ya hlawuriweke hi mudyondzisi. **U tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa ku twisisa no tirhisa mahlanganisi • U twisisa no tirhisa mbulavulo wo rungula/ maritorungulwa • U twisisa no tirhisa nandzulo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo**
29-30	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela • Ku cinca ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile • U vutisa no hlamula swivutiso swo tika xik: A wu ta endla yini …? **U endla encenyeto wo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM • U humesa hungu ro twala ra xitori • U twarisa marito hi ndlela leyinene **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe risimu kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya • U komba ndzandzelelano wa mahungu exitorini • U kanela swimunhuhatwa na mbangu **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a kombisa matitwelo na ku twisisa xitshuriwa • U hlayela ehenhla hi matwariselo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko na ntlakuso wa rito lowu amukelaka **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa switshuriwa leswi swi nga hlayiwa	**U tsala n'wangulano wo koma a tirhisa rimba** • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U lulamisa n'wangulano hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa marito ya xivulavuri hi mfanelo • U tirhisa xitayili xa ku tsala ka nkamafundza • U tirhisa mahikahatelo lamanene xik: hikombirhi, mfungho wa xihlamalo na mfungho wa xivutiso • U tirhisa ku tsala hi ku landzelela magoza **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo na.sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tiyisisa xivumbeko xa vunyngi **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa rimbewu (xinuna na xisati) ra maviti yo karhi, (xik. nuna/nsati) • U tirhisa xivumbeki xa maendli, famba, ndzi fambile. • U ndlandlamuxa ku twisisa minkarhi ya maendli • U pfuxeta mahlanganisi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
31-32	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa ntiyiso xa sweswi xa fikixini/ndhavuko/ swirungulwana swa wena/milorho/swa matimu swo ka swi nga tshembisi) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa switori • U hlamula swivutiso swo kongoma • U vutisa swivutiso leswi faneleke no angula eka swivutiso • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik. Hikokwalaho ka yini swi nga ...? i yini? U ehleketa njhani....?	**U hlaya xitori kumbe xitlhokovetselo kumbe risimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo ya marito mantshwa • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byin'wana • U komba ndzandzelelano wa swiendleko • U komba mbangu na swimunhuhatwa • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik hikokwalaho ka yini u nga...? i yini...? u swi ehleketa njhani....? **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U titoloveta ku hlaya • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U kanela xitshuriwa lexi a nga xi hlaya	**U tsala hi swiendleko leswi swi nga tshama swi n'wi humelela** • U rungula swiendleko **U tsala xitori xo olova/ ndzimana/ndzima eka rimba** • U tirhisa xivumbeko xa xitori • U hlanganisa swivulwa ku endla ndzimana leyi khomaneke hi ku tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahatelo lamanene • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito yo toloveka a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • Marito lama helelaka hi maletere lama nga hlawuriwa **Ku tirha hi swivulwa** • A twisisa no tirhisa mavitaswilo (xik. mbyana) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, wena, hina) • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U ndlandlamuxa eka xitwananisi nhlokomhaka, xik, mufana wa dya. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
33-34	**U teka xiave eka nkanerisano** • U kanela hi tinhlokomhaka leti nga toloveleka • U cincana na van'wana a komba ku xixima. U xixima na mavonelo ya van'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe tinsimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhelo • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitshuriwa** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U kumbetela/ bvumba leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona hi ku xi languta • U hlamula swivutiso • U kanela mhakankulu ya hungu na vuxokoxoko byo karhi **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya no twisisa phositara** • Ku tilulamisela ku hlaya: U kanela hi swifaniso • U nyika nhlamuselo ya mahungu • U kanela xitshuriwa	**U tsala xitshuriwa xa mahungu a tirhisa rimba** • U hlawula nhlokomhaka leyi faneleke • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba **U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito** **U endla phositara** • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U katsa xifaniso • U tirhisa sayizi ya nkandziyiso hi ndlela leyinene • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela lowu baseke no hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirha hi marito lawa ya nga na mpfumawulo wa tl- **Ku tirha hi swivulwa** • U tirha hi maviti lawa ya nga na vunyingi ntsena, xik mati, mali • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
35-36	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa ntiyiso xa sweswi xa fikixini/ndhavuko/ swirungulwana swa wena/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) U kombisa kungu, swimunhuhatwa na swiendlo • U hlamula swivutiso **U rungula xitori hi marito ya yena hi ku tirhisa rimba** • Ndzandzelelano wa xitori lowu twalaka **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhelo • U rungula mahungu ya yena n'wini • U tsundzuka swiendleko kumbe mintokoto hi ndzandzelelano lowunene	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamusela ya marito • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byin'wana. • U komba ndzandzelelano wa swiendleko • U kombisa mbangu na swimunhuhatwa • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik. hikwalaho ka yini u nga...? I yini....? U ehleketa njhani....? **U hlaya xi/switlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula swivutiso mayelano na xitlhokovetselo • U humesa ku titwa ka loku ntlhotlhiwaka hi xitlhokovetselo • U kanela hi yelano wa mimpfumawulo, marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana na mimpimaniso **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala xitshuriwa xa mahungu u tirhisa rimba** • U rungula swiendleko hi ku landzelano • U tirhisa ntivoririmi, ntivomarito, mapeletelo na mahungu • U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza hi ku seketeriwa **U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito** **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito lawa ya nga toloveleka, ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • Xivumbeko xa vun'we na vunyingi **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eku twisiseni minkarhi ya maendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa rhavi ra xikotelo xik: ndzi nga dya. • U tirhisa maengeteri ya nkarhi (xik. Mundzuku, tolo) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
37-38	**U teka xiave eka mbulavurisano** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana • U va yingisela no va hlohlotela ku vulavula • U cinca ririmi ku ya eka rin'wana loko swi fanerile **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana lexi nga na mimpfumawulo yo yelana kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso swo olova/ swiletelo swa matlhelo • U rungula mahungu ya yena n'wini	**U hlaya xitshuriwa ehenhla ka nhlokomhaka leyi tolovekeke** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swa ku tika, xik. Hikokwalaho ka yini…? U ehleketa njhani…? • U kanela swo voniwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo)** **U ehleketa nakambe hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku/ switori switshuriwa leswi va swi hlayeke	**U endla phositara** • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U katsa xifaniso • U tirhisa tisayizi leti amukelekeke ta nkandziyiso • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela lowu baseke no hlayeka U tsala xitshuriwa xa mahungu a tirhisa rimba • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U tsala ndzimana yin'we kumbe timbirhi • U tirhisa mapeletelo na mahikahatelo lawa ya faneleke • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza hi ku tirhisa rimba	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Vun'we na vunyingi bya maviti **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa ku tirhisa mahlanganisi • U tirhisa maengeteri ya mukhuva, (xik. swinene, ngopfu) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
39-40	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

GIREDI YA 6

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
1-2	**U yingisela eka xirungulwana** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso ku kombisa ku twisisa • U nyika angulo/ nhlamulo ya yena eka xitori **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso na swa swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xirungulwana** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/switori swa vutomi swa ntiyiso/ swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. ku bvumba, u tirhisa vuthala bya mimpfumawulo na mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi a xi hlayeke • U kanela nhlokomhaka, kungu na laha xitori xi humelelaka kona (mbangu) • U hlamula swivutiso hi xitori **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala ndzimana hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa rimba • U tsala manghenelo lawa ya faneleke • U tirhisa mahlanganisi • U tsala mahetelelo lawa ya faneleke • U tirhisa ririmi leri faneleke, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U ndlandlamuxa eka vutivi bya ntivomimpfumawulo ku peleta marito, xik.u aka marito ya ndyangu wun'we ku ya hi ndlela leyi twarisiwaka kumbe ku langutekisa xiswona. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti(vunyingi) (xik. buku - tibuku) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene (xik. mina, wena, xona, hina, vona) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka xik. Mudyondzi u na buku yin'we/vadyondzi va na tibuku timbirhi • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa minkarhi ya riendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
3-4	**U tiyisa mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke, (xik. Miri na Rihanyu)** • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U kanela hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke	**U hlaya nhlamuselo yo olova/ndzungulo wa leswi ku humeleleke** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa ya Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa vuthala bya dyondzo ya mimpfumawulo na mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U ehleketa hi xitshuriwa lexi a xi hlayeke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U nyika mavonelo ya yena n'wini hi xitshuriwa.	**U tsala noti ya wena n'wini kumbe xihungwana** • U tshikilela swihlawulekisi swa xitsariwa xa wena n'wini/xihungwana • U tirhisa rimba • U kongomisa xihungwana eka munhu loyi a faneleke • U hlela leswi a swi tsaleke a ri karhi a seketeriwa hi ririmi leri lulamisiweke, mahikahatelo na swihoxo swa mapeletelo **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa tialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari • U tlhantlha marito yo leha ya va lamantsongo/ mapeletwana, xik. xi-mbu-ta-na, ti-ho-mu **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa minkarhi ya riendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa maengeteri na mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
5-6	**U yingisela xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa swivutiso swa masungulo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wa ririmi • U kanela hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke	**U hlaya xitshuriwa** Hlawula eka xitori xa sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/ swa mafenya/switori swa vutomi swa ntiyiso, xik. leswi kumekaka eka dayari Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: ko seketeriwa: u bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya yo seketeriwa, xik. U bvumba, hi ku tirhisa vuthala bya mimpfumawulo na mbangu • U kanela hi ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U kanela hi mavonelo ya yena	**U tsalela hi swa yena n'wini,** xik. Dayari hi ku tirhisa rimba • U dyondzisa na ku kanela swihlawulekisi swa dayari • U tirhisa rimba • U tirhisa xitayili xa nkamafundza • U hlamusela ndzandzelelano wa swiendleko • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo, mahikahatelo **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa tialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene (xik. mina, wena, xona, hina, vona) • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa vundhawu (ehansi, ehenhla) • U tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlanganisa (na) ndzandzelelano (kutani, ku nga si) • U tirhisa swivumbeko swa xivutiso xik. mani, yini, rini, xihi, hikokwalaho ka yini, njhani. • Maletere lamakulu ya mavita swilo, ya tinhlokomhaka na ntsongahato wa mavito (initials) ya vanhu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
7-8	**U yingisela na ku kanela swileriso swa masungulo** • U angula hi ku endla eka swileriso swo olova • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ndzandzelelano kahle **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo kumbe risimu kumbe xiphemu xa xitori • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo** xik. swileriso leswi nga na swovoniwa, xik. tidayagiramu/ swifaniso/tigirafu/ swithombe/swidirowiwa Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka, swifaniso na tinhlokomhaka • U tirhisa maqhinga yo hlaya lawa ya seketeriwaka: u kanela swihlawulekisi swin'wana swo voniwa • U hlamusela mahungu ya le ka xitshuriwa xa swovoniwa • U landzelela swileriso **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U endla xiphazamisamarito ku ndlandlamuxa vutivi** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U peleta marito kahle • U hlamusela tinhlamuselo ta marito/u ti tirhisa eka xivulwa	**U hetisa xitshuriwa xa swovoniwa** xik. tidayagiramu/swifaniso/ tigirafu/swinepe/ swidirowiwa • U hlanganisa tilebula kahle • U katsa mahungu lawa faneleke • U tirhisa marito ya nkoka **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa xivumbeko xa hlayelo ra ndzeriso • U tirhisa xitwananisi xa nandzulo (xik. ndza dya- a ndzi dyi) • U tirhisa nkarhi lowu hundzeke lowu hetisekeke wo yisa emahlweni • U twisisa na ku tirhisa swivumbeko swa nandzulo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lawa ya fanaka hi nhlamuselo xik. khwatsi/kahle

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 1				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
9-10	**U yingisela eka swiitlhokovetselo/ tinsimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) U tirhisa nhlamuselo ya nomo ku kombisa vanhu kumbe minchumu **U tlanga ntlangu wa ririmi ku ndlandlamuxa vutivi** • U nyika na ku landzelela swileriso hi mfanelo • U cincana na van'wana • U hetisa ntlangu hi nkarhi lowu a pimeriweke wona	**U hlaya switlhokovetselo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela nhlokomhaka na mhakankulu • U twisisa hi ndlela yo olova swin'wana swiphemu swa vutlhokovetseri xik. ncino, mbuyelelo wa mimpfumawulo, • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala nhlamuselo ya munhu/ya nchumu/ya ximilana/ya ndhawu** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U kongomisa eka nhlamuselo ya xiviri/ xivumbeko • U tsala hi vutumbuluxi, u tirhisa mahlawuri na maengeteri • U hlela leswi u swi tsaleke, u lulamisa swihoxo swa mapeletelo **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw. **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa xivumbeko xa rifuwi (xik. Mahlo ya Muhluri) • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • A ndlandlamuxa eka ku tirhisa minkarhi ya maendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano, xik. xihahampfhuka

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
11-12	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U fungha kumbe ku tekela enhlokweni mahungu lawa ya faneleke • U hlamusela na ku hlamusela switori nakambe **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya na ku kanela nhlokomhaka na ku languta swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya xik. u bvumba, u tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa • U kombisa ndzandzelelano wa swiendleko, mbangu na swimunhuhatwa (xik. u hlamusela matitwelo ya swimunhuhatwa • U humesela xivangelo na xitandzhaku • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo na ku yelanisa tibuku eka vutomi bya wena	**U tsala xitori xo olova u tirhisa rimba** • U tirhisa xivumbeko xa xitori tanihi rimba • U tsala xivulwa xa manghenelo hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa mahlawuri man'wana • U tsala mahetelelo lawa ya faneleke • U tshama eka nhlokomhaka • U hlanganisa swivulwa swi va tindzimana leti hlanganeke u tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahatelo ya kahle • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo na mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tsala ndzimana u humesela erivaleni na ku hlamusela mavonelo** • U tsala 2 ku fika eka 3 wa swivulwa • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U nyika mavonelo ya yena n'wini • U hlamusela hi vukheta **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw. **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti (xik. mati) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivikomba (xik. lexi, lexo, leswo, leswi) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri emahlweni ka maviti, xik. leyintsongo mbyana • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
13-14	**U yingisela tinhlamuselo ta swanomo ta minchumu/ swiharhi/swimilana/ tindhawu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa leswaku i yini • U kombisa leswaku i swa ku endla yini • U hambanisa swiphemu eka hinkwaswo • U dirowa na ku lebula • U tirhisa ntivomarito ku yelanisa na tidyondzo tin'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya switshuriwa swa mahungu** xik. swo huma eka tidyondzo tin'wana. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela nhlokomhaka na ku endla mpfuxeto wa ntivomarito wa nkoka • U hlaya ndzimana na ku kombisa mhakankulu na nhlokomhaka ya xivulwa • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa na swo voniwa xik. tigirafu, tidayagiramu, matafula **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U komisa leswi u swi hlayeke hi swivulwa swintsongo	**U tsala nhlamuselo/ ndzimana/swivulwa hi minchumu/swiharhi/ swimilana/tindhawu** • U katsa vuxokoxoko byo kongoma lebyi faneleleke • U hlamusela leswi nchumu wu nga xiswona ehandle • U tirhisa masivi kahle • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • Mahikhatelo ya kahle • U mpfapfarhuta, u kuma xivikontsundzuxo, u hlela na ku tsala nakambe **U khavisa, dirowa na ku lebula xitshuriwa xa swovoniwa xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/ tigirafu/minkunguhato** • U tirhisa mahungu yo huma eka xitshuriwa xo tsariwa kumbe xa swovoniwa • U katsa vuxokoxoko byo kongoma • U tirhisa marito ya nkoka na swivulwahava • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw. **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U tiyisisa swivumbeko swa vun'we na vunyingi **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa maviti lawa ya nga na vunyingi ntsena, xik. mati na masi • U sungula ku tirhisa mafuwi (xik. xa mina, xa wena, xa yena, swa hina, swa vona) • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U tirhisa maengeteri ya mukhuva/maendlelo, xik. hi ku hatlisa, kantsongo) • U hluvukisa ntwisiso na ku tirhisa mahlanganisi u kombisa ku hlanganisa, ndzandzelelano na ku hambana **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
15-16	**U yingisela eka swiendleko leswi ku humeleleke** • U kombisa timhakankulu na vanhu • U hlamula swivutiso swa leswi humeleleke ro sungula, ra vumbirhi, sw. na sw, u vulavula hi xiendleko xo fana **U encenyeta xiyimo lexi tolovelekeke** • U tirhisa ririmi na swiendlo leswi faneleke • U lulamisa vundzeni hi vukheta **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririrmi • U rungula kumbe ku rungula xitori nakambe	**U hlaya switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/switori swa vutomi swa ntiyiso/ swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba u ri karhi u seketeriwa hi nhlokomhaka na swifaniso • U hlayela ku kuma vuxokoxoko na ku tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U twisisa ntivomarito • U hlamula swivutiso swa masungulo eka xitori (xik. mahungu na mbangu) **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lawa ya faneleke, nkhuluko na matitwelo **U hlaya switshuriwa swa wena n'wini xik. dayari kumbe papila ra wena n'wini** • U nyika mavonelo hi timhakankulu • U hlayela ku kuma vuxokoxoko na ku lemuka xitayili xa nkamafundza • U nyika mavonelo hi xivumbeko na mahetelelo/nsariso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa ku hlaya eka vutomi bya yena	**U tsariwa papila ro olova ra xinghana** • U dyondzisa swihlawulekisi swa papila ra nkamafundza • U tirhisa rimba • U tirhisa xitayili xa nkamafundza • U tsala tindzimana leti nga ri ki ehansi ka timbirhi • U tirhisa ntivomarito na mahikahatelo mantshwa lawa ya dyondziweke • U tirhisa ririmi leri faneleke, mapeletelo, mahikahatelo na mitsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa swivumbeko swa riendli, xik. famba, fambile • U tirhisa maengeteri • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba ku hambana (kambe), xivangelo (hikuva) na xikongomelo (leswaku) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha, (marito lawa ya hambaneke hi nhlamuselo, xik. pfula/ pfala)

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 2				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
17-18	**U endla ndzavisiso wa tlilasi** xik. inthavhiyuwa vanghana va le tlilasini), u rhekhoda miangulo eka chati kumbe girafu • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U endla tiinthavhiyu hi vukheta • U rhekhoda mahungu hi nkhaqato • U tirhisa xivumbeko kahle • U tirhisa marito ya nkoka na swivulwana **U tiyisisa mbulavurisano wa nhlokomhaka leyi tolovelekeke ku ndlandlamuxa vutivi** • U yingisela na ku nyika vadyondzi van'wana nkarhi wo vulavula • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U nyika mavonelo xik. Hikokwalaho ka yini u ehleketa ...?	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swovoniwa** xik. thelevhixini, tixeduli/ tichati/matafula/ tidayagiramu, mimepe ya miehleketo/mimepe/ swifaniso/tigirafu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela nhlokomhaka na ku endla mpfuxeto wa ntivomarito wa nkoka • U hlaya ndzimana na ku kombisa mhakankulu na nhlokomhaka ya xivulwa • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa na swovoniwa • U hlayela ku kuma mahungu yo kongoma kumbe ya nkoka **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lawa ya faneleke, nkhuluko na matitwelo **U ololoxa xiphazamisamarito ku ndlandlamuxa vutivi** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U peleta marito kahle • U hlamusela tinhlamuselo ta marito/u ti tirhisa eka xivulwa • U tirhisa dikixinari **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku na switshuriwa leswi hlayiweke	**U hluvukisa nongonoko wo swivutiso** • U tsala swivutiso swi vonaka • U siya ntsalanganyo/ ndhawu yo tsala tinhlamulo • U tirhisa xivumbeko xa xivutiso kahle **U tsala ndzimana u humesela erivaleni na ku hlamusela mavonelo** • U tsala 3-4 wa swivulwa u ri karhi u tirhisa rimba • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U nyika mavonelo ya yena n'wini • U hlamusela hi vukheta **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa matirhiselo ya maendli • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu taka • U sungula ku tirhisa maengeteri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha, (marito lawa ya hambaneke hi nhlamuselo, xik. pfula/ pfala)
19-20	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
21-22	**U yingisela eka tinhlamuselo ta tindhawu/swiharhi/ swimilana/minchumu/ sw. na sw.** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa tindhawu • U fungha kumbe ku tekela enhlokweni mahungu lawa ya faneleke xik. eka chati/ tafula • U kombisa ku fana na ku hambana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U rungula ntokonto wa wena kumbe swiendleko eka ndzandzelelano wa kahle, hi ku tirhisa mahlanganisi	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamusela swihlawulekisi swa xitshuriwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. u tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo, a endla nkumbetelo • U hlamula swivutiso hi xitori • U kombisa na ku kanela mbangu na swimunhuhatwa • U hlamusela xivangelo na xitandzhaku eka xitori xik. Xana ku humelele yini? Rini? Kumbe Hikokwalaho ka yini u ehleketa. leswi humeleleke? **U hlaya mapapila ya wena n'wini yo olova/ya xinghana ku ndlandlamuxa vutivi** • U kombisa timhakankulu • U hlamula swivutiso swo kongoma • U kombisa swihlawulekisi swa xitshuriwa xik. siku, mahetelelo	**U tsala eka dayari/ leswi nghenisiwaka eka dayari** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke nhlokomhaka • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke tanihi rimba • U hlamusela swiendleko hi ndzandzelelano wa kahle • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ntivoririmi leri faneleke, mapeletelo, mahikahatelo na mintsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U vumba vunyingi **Ku tirha hi swivulwa** • U aka eka ku tirhisa mavitavito xik. Lawa ya nga maletere lamakulu • U aka eka ku tirhisa minkarhi ya maendli • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba xivangelo na xitandzhaku (leswaku) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lawa ya fanaka hi nhlamuselo, xik. Ntombi/Nhwana)

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
23-24	**U yingisela eka mbulavulo wo olova hi mhaka yo karhi** • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo olova • U kanela mhakankulu • U nyika mavonelo • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela • U vulavula hi mhaka yo karhi endzhaku ka nkunguhato • U hlawula nhlokomhaka na vundzeni lebyi faneleke • U tshama eka nhlokomhaka • U lulamisa vundzeni hi vukheta	**U hlaya switshuriwa swa mahungu leswi nga na swovoniwa** xik. tichati/matafula/ tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/ swifaniso/tigirafu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlayela ku kuma mahungu ya nkoka • U vutisa swivutiso • U hlawula vuxokoxoko lebyi faneleke ku hlamula swivutiso • U endla nkomiso wa mimepe ya miehleketo wa xitshuriwa/ku hlawula xitshuriwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lawa ya faneleke, nkhuluko na matitwelo	**U tsala switshuriwa swa mahungu a tirhisa swovoniwa** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/ tigirafu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlaya xitshuriwa lexi hlawuriweke • U tirhisa mahungu yo huma eka xitshuriwa ku dirowa na ku lebula xitshuriwa xo voniwa xik. matafula kumbe tichati kumbe tigirafu **U susa xitshuriwa xi va eka xivumbeko xa girafu** xik. u tirhisa tinotsi ta mahungu lawa ya hlengeletiweke • U susa mahungu ya va eka xivumbeko xa girafu xik. a girafu kumbe tafula • U xopaxopa mahungu **U tsala xiviko xo koma eka furemi** hi vuxokoxoko lebyi u byi hlengeleteke • U hlela hi ku seketeriwa hi mahungu • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke xa xiviko	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa swivumbeko swa maviti man'wana ku komba xinuna na xisati (xik. Tatana/ manana) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri emahlweni ka maviti xik. Leyitsongo mbyana • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka xik. Mudyondzi u na buku yin'we/vadyondzi va na tibuku timbirhi • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa minkarhi ya maendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Marito lawa ya welaka eka rixaka rin'we xik. Khavhara na pheji swi wela eka rixaka ra ''Buku''

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
25-26	**U yingisela eka risimu/ switlhokovetselo swo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka mhakankulu • U kanela mhaka ya nkoka • U yelanisa na ntokoto wa yena n'wini • U kombisa mimpfumawulo yo yelana • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitlhokovetselo • U endla risimu/mintila leyi hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya switlhokovetselo kumbe tinsimu** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. U tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitlhokovetselo • U kanela ncino • U kanela vufananisi lebyi endliweke eka xitlhokovetselo **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi ku humesela erivaleni, u komba ntwisiso • U hlayela ehenhla hi ku tirhisa mavulelo lawa ya faneleke, magoza na vholumu. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa switshuriwa na vutomi bya yena n'wini	**U tsala ndzimana yo olova/ndzima hi ku tirhisa endlelo ro tsala hi ku landzelela magoza loku nga na rimba** • U hlawula vundzeni lebyi tsakisaka • U tirhisa xivumbeko xa xitori tanihi furemi/ rimba • U tirhisa manghenelo, miri na mahetelelo • U hlamusela swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa nkarhi lowu faneleke na ku hlanganisa swivulwa hi mahlanganisi • U tirhisa mahikahatelo • U tirhisa ntsalanganyo lowu faneleke wa tindzimana **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo hi ku tirhisa, xik. mimepe ya miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U kuma xivikontsundzuxo xa vundzeni na matirhelo ya ririmii na ntivomarito • U kamba mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela **Ku ndlandlamuxa vutivi:** **U tsalela ku titsakisa** xik. xitlhokovetselo xa mune wa mintila xo olova kumbe swivulwa leswi nga na mimpfumawulo yo yelana • U hlawula nhlokomhaka	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo kahle, hi ku tirhisa dikixinari ya wena n'wini • Nkomiso wa marito xik. thelevhixini/TV **Ku tirha hi swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene (xik. Mina, wena, xona, hina, vona) • U tirhisa maengeteri ya ndhawu/mukhuva/ nkarhi • U sungula ku tirhisa masivi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • U engetela swirhangi kumbe swilandzi eka rito

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
25-26			• U tsala swivulwa leswi nga na mimpfumawulo yo yelana eka nhlokomhaka • U tirhisa vufananisi byin'we **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
27-28	**U yingisela eka na ku landzelela swilerisoxik.** maendlelo • U bvumba leswi nga ta humelela • U kanela vuxokoxoko byo kongoma bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U kanela xivumbeko xa riendli leri tirhisiweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo**xik. Rhisipi/ swileriso (xik. Ku petsa bokisi ra phepha) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba eka nhlokomhaka na tinhlokomhakantsongo • U hlamusela swo voniwa • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa • U kanela leswi faneleke ku endliwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U landzelela swileriso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U hlamusela swihlawulekisi swin'wana swa switshuriwa leswi hlayiweke	**U endla mepe wa miehleketo/nkomiso wa xitshuriwa xo koma lexi nga na rimba** • U kombisa timhakankulu leti nga ri ki ehansi ka yinharhu • U lulamisa mahungu hi ndlela yo basa • U tirhisa mimfungho leyi faneleke/ tidayagiramu/ xitshuriwa xin'wana lexi faneleke xa girafu • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U kamba mapeletelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo hi ku tirhisa xik. Mimepe ya miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U kamba mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa xivumbeko xa rifuwi (xik. Mahlo ya Muhluri) • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa minkarhi ya riendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 3				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
29-30	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke (xik. Maxelo)** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi faneleke na ku angula eka swivutiso • U yisa emahlweni mbulavurisano • U hlamusela mavonelo • U xixima mavonelo ya van'wana • U khutaza vadyondzi van'wana ku vulavula ririmi ro engetela **U endla encenyeto wo olova** • U tirhisa vundzeni na ririmi leri faneleke • U tirhisa marito ya muvulavuri • U hluvukisa xitori hi vukheta • U tirhisa rito na matitwelo na swikoveto ku nyika nhlamuselo • U vula marito ya twala na hi ndlela leyinene	**U hlaya encenyeto** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka • U tirhisa maqhinga yo hlaya • U kombisa leswi xitori xi fambisaka xiswona • U kanela swimunhuhatwa, mbangu na xiendlo • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitlhokovetselo • U kanela swihlawulekisi swa xitshuriwa ngopfu mahikahatelo na xivumbeko **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi ku humesela erivaleni, a komba ntwisiso wa xitshuriwa • U hlayela ehenhla hi ku tirhisa mavulelo lawa ya faneleke, magoza na vholumu. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U andlala xiviko xo koma xa buku hi nomo lexi nga na vundzeni na xivumbeko lexi faneleke • U nyika mavonelo ya yena n'wini	**U tsala n'wangulano wo koma, hi ku tirhisa xitayili xa matsalelo xa nkamafundza (eka furemi/rimba)** • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U hluvukisa mbulavurisano na xiendlo hi ndzandzelelano • U tirhisa marito ya muvulavuri • U tirhisa mahikahatelo lawa ya faneleke xik. mimfungho ya hikombirhi, ya xihlamari na xivutiso **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo hi ku tirhisa mimepe ya miehleketo • U humesa mpfapfarhuto wo sungula • U kuma xivikontsundzuxo na ku endla mpfuxeto • U hlayisisa • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela lowu tsalanganyeke kahle **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U ndlandlamuxa eka vutivi bya ntivomimpfumawulo ku peleta marito xik. u aka marito ya ndyangu wun'we ku ya hi ndlela leyi twarisiwaka kumbe ku langutekisa xiswona. **Ku tirha hi swivulwa** • U sungula ku tirhisa masivi • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
31-32	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi faneleke na ku hlamula swivutiso • U hlamula na ku sungula ku vutisa na ku hlamula swivutiso swo bohana, xik. hikokwalaho ka yini a nga...? I yini . . .? U ehleketa njhani ....? **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u tirhisa vuthala bya mabngu ku kuma nhlamuselo ya marito mantshwa • U kanela mbangu na swimunhuhatwa • U kanela ndzandzelelano wa swiendleko, u hlamula swivutiso swa leswi humeleleke ro sungula, ra vumbirhi, sw. na sw. • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo tikanyana xik. Hikokwalaho ka yini u nga … ?; I yini…? U ehleketa njhani …? **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya mapapila ya wena n'wini/ ya xinghana (ku ndlandlamuxa vutivi)** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba hi ku hlaya xitshuriwa hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u tirhisa vuthala bya mabngu ku kuma nhlamuselo ya marito mantshwa • U kombisa mhakankulu na vuxokoxoko byo kongoma • U kanela xikongomelo xa papila	**U tsala xitori xo olova/ ndzima** • U tirhisa xivumbeko xa xitori tanihi rimba • U tirhisa ririmi ra mianakanyo ngopfu ntivomarito wo hamabanahambana • U hlanganisa swivulwa swi va tindzimana leti hlanganeke u tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahatelo ya kahle • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo na mahikahatelo • U tirhisa minkarhi ya kahle nkarhi hinkwawo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala **Ku tirha hi swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti (xik. buku – tibuku) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivikomba (xik. lexi, lexo, leswo, leswi) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri emahlweni ka maviti xik. Leyintsongo mbyana • U tirhisa maengeteri ya mkarhi (xik. mundzuku, tolo) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha, (marito lawa ya kanetanaka hi nhlamuselo, xik. pfula/ pfala)

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
31-32		• U kanela hi xivumbeko xa papila **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi ku humesela erivaleni, u komba ntwisiso • U hlayela ehenhla hi ku tirhisa mavulelo lawa ya faneleke, magoza na vholumu		

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
33-34	**U yingisela eka na ku kanela mbulavulo** • U kanela timhakankulu na vuxokoxoko byo kongoma • U rhekhoda mahungu yo kongoma eka chati kumbe mimepe ya miehleketo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula ku ndlandlamuxa vutivi** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya na ku kanela tinhlokomhaka na swifaniso • U lemuka ntirho lowu endliwaka hi swifaniso na swinepe eku akeni ka nhlamuselo • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa • U komisa ndzimana u ri karhi u tirhisa rimba **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lawa ya faneleke, nkhuluko na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitshuriwa lexi hlayiweke • U yelanisa xitshuriwa na vutomi bya yena	**U tirhisa mahungu yo huma eka xitshuriwa xa swovoniwa,** xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/ mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/tigirafu u tsala xitshuriwa • U tsala tindzimana timbirhi ku fika eka tinharhu • Mapeletelo na mahikahatelo ya kahle **U tsala xitshuriwa xa mahungu ya swovoniwa** • U endla mimepe ya miehleketo ya xitshuriwa xo koma lexi nga na rimba • U lulamisa swa kahle na leswi nga ri ki kahle eka tafula • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa tialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **Ku tirha hi swivulwa** • U sungula ku tirhisa mafuwi (xik. xa mina, xa wena, xa yena, swa hina, swa vona) • U aka eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi • U tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlanganisa (na) na ndzandzelelano (kutani, ku nga si) • U xopaxopa swivulwan'we hi nhlokomhaka, riendli na xiendliwa, xik. "Bongani/u hlaya/buku ya yena" • U twisisa na ku tirhisa maritorungulwa • U tirhisa maengetelo (xik. 'N'wana loyi a rilaka i wa mina') • U tirhisa hefemulo ku hambanisa maviti eka nongonoko • U tirhisa mimfungho yo tshaha eka marito ya muvulavuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
35-36	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi faneleke na ku angula eka swivutiso • U komisa xitori • U hlamula na ku sungula ku vutisa na ku hlamula swivutiso swo tikanyana xik. Hikokwalaho ka yini u nga....? I yini...? Xana u ehleketa njhani....? • U humesela erivaleni mavonelo, u nyika xivangelo xa wona xik. mahanyelo na timhaka ta vumunhu eka xitori, a cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile • U tirhisa minkarhi ya riendli leyi dyondzisiweke eka tiGiredi leti ta le ndzhaku, xik. nkarhi lowu hundzeke na nkarhi lowu taka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u tirhisa vuthala bya mabngu ku kuma nhlamuselo ya marito mantshwa • U kanela kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U kanela ndzandzelelano wa swiendleko, u hlamula swivutiso swa leswi humeleleke ro sungula, ra vumbirhi, sw. na sw. • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo pfilunganya xik. Hikokwalaho ka yini u nga....? I yini...? Xana u ehleketa njhani....? • U humesela erivaleni na ku hlamusela mavonelo ya yena n'wini	**U tsala nhluto wa buku** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke na xivumbeko • U humesela erivaleni na ku hlamusela mavonelo ya yena n'wini • U katsa nhlokomhaka, swimunhuhatwa na nkomiso **U tsala papila ra yena n'wini/ra xinghana** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa rimba ntsena loko swi fanerile • U hlamusela xihungwana kahle • U longoloxa mahungu hi mfanelo • U tsala vito ra yena emakumu • U tirhisa xitayili xa nkamafundza xo tsala hi mfanelo hi xikongomelo **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito	**Ku tirha hi marito** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Marito lawa ya welaka eka rixaka rin'we xik. Khavhara na pheji swi wela eka rixaka ra ''Buku'' **Ku tirha hi swivulwa** • U tirhisa swivumbeko swa xivutiso xik. I mani, I yini, Rini, xihi/swihi, hikokwalaho, njhani • U hluvukisa matirhiselo ya mahlanganisi ku komba xivangelo na xikongomelo • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlawula (xik. kumbexana.... kumbe...) • Nkarhi lowu taka (xik. ''Ndzi ta n'wi vona mundzuku.'' ''Ndzi fanele ndzi n'wi vona mundzuku.) • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
35-36	**U yingisela eka xi/ switlhokovetselo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka mhakankulu • U kanela mhaka ya nkoka • U yelanisa na ntokoto wa yena n'wini • U kombisa ku yelana ka mimpfumawulo na marito lawa ya sungulaka hi mimpfumawulo yo fana (mbuyelelo wa mimpfumawulo) • U kombisa na ku kanela vufananisi (xik. xihlambanyisi/ xifananisi) • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitlhokovetselo • U endla risimu/mintila leyi hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka • U ehleketa nakambe hi swiendleko kumbe ntokoto eka ndzandzelelano wa kahle, u hlamula swivutiso hi leswi humeleleke ro sungula, ra vumbirhi, ra vunhaarhu, sw. na sw.	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya switlhokovetselo • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. U tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo • U kombisa ku khumbheka/matitwelo lama tlhontlhiwaka hi xitlhokovetselo • U kanela yelano wa mimpfumawulo na marito lama sungulaka hi mimpfumawulo yo fana • U kanela vufananisi lebyi endliweke eka xitlhokovetselo (xifananisi) **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi ku humesela erivaleni, u komba ntwisiso • U hlayela ehenhla hi ku tirhisa mavulelo lawa ya faneleke, magoza na vholumu **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wa buku hi maandlalelo ya kahle ya nomo	**U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
37-38	**U teka xiave eka mbulavurisano (xik. Vanhu lava va nga swikombiso swa kahle)** • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana • U yingisela vadyondzi van'wana na ku va khutaza ku vulavula **U teka xiave eka nkanerisano** • U anakanya na ku hlamusela leswi nga humelelaka • U tirhisa xivangelo • Va cincana • U xixima mavonelo ya van'wana • U khutaza van'wana ku vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya switshuriwa swa xihangalasamahungu** xik. atikili ya magazini/ xiviko xa mahungu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona hi ku tilulamisela ku xi languta • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya yo hambana xik. ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma mahungu hi ku angarhela, na ku hlaya ku kuma mahungu yo karhi • U hlamula swivutiso • U kanela timhakankulu na vuxokoxoko byo kongoma • U kanela byandlalo/ xivumbeko na ku khavisa xitshuriwa • U pimanisa maandlalelo / xivumbeko na ku khavisa eka lawaya ya phephahungu **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U titoloveta ku hlaya • U hlayela ehenhla hi mavulelo lawa ya faneleke, nkhuluko na ku humesela erivaleni	**U tsala ndzimana yo olova/ndzima hi ku tirhisa rimba** • U katsa mahungu lawa faneleke • U katsa mhakankulu yi va erivaleni • U hluvukisa mahungu hi mfanelo • U tirhisa mahlanganisi na ku lulamisa tindzimana hi mfanelo • U tirhisa xivumbeko xa kahle • U tirhisa ririmi leri faneleke, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo **U khavisa / endla phositara ku ndlandlamuxa vutivi** • U katsa mahungu lawa faneleke • U katsa xifaniso • U tirhisa xivumbeko xa kahle • U tirhisa swihlawulekisi swa nkhaviso tanihi muhlovo na tisayizi to hamabana kumbe tinxaka ta nkandziyiso (fonto) • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela, lowu baseke, wo hlayeka **U tirhisa ku tsala ko landzelela magoza loku nga na rimba** • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlayisisa • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto lowu baseke, wo hlayeka wo hetelela	**Ku tirha hi marito** • U peleta marito ya ntolovelo kahle, hi ku tirhisa dikixinari ya wena n'wini • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa tialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari **Ku tirha hi swivulwa** • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba matshamelo ya swilo • U tirhisa vufananisi (xik. tanihi/ku fana na . . .tanihi/ku fana na, kasi) • U tirhisa mimfungho ya swivutiso • U tirhisa mimfungho yo swihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano, xik. xihahampfhuka

GIREDI YA 6				
KOTARA YA 4				
Vuswikoti	**Ku yingisela na ku vulavula (SWANOMO)**	**Ku hlaya na ku langutisa**	**Ku tsala na ku andlala**	**Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi**
37-38		**U hlaya na ku twisisa xitshuriwa xa swihan-galasamahungu swa xigirafiki** xik. tiphositara na swinavetiso • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela swifaniso • U hlamusela mahungu • U kanela xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela matirhiselo man'wana ya ririmi • U kombisa na ku kanela swihlawulekisi swa nkhaviso tanihi muhlovo na tisayizi to hambana kumbe tinxaka ta nkandziyiso (fonto) • U kanela maandlalelo / xivumbeko • U pimanisa switshuriwa swo hambana, xik. tiphositara na swinavetiso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo hi xitshuriwa	**U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	
39-40	**MAKAMBELELO YA MAFUNDZA**			

XIYENGE XA 4: MAKAMBELELO

4.1 MANGHENELO

Ku kambela i maendlelo lawa ya kunguhatiweke ya yaka emahlweni yo kombisa, hlengeleta na ku hlamusela mahungu hi tlhelo ra matirhelo ya vadyondzi, va ri karhi va tirhisa maendlelo yo kambela yo hambanahambana. Swi katsa magoza ya mune: ku hlengeleta na ku teka vumbhoni bya ku humelela, ku hlela/hlahluva vumbhoni lebyi, ku rhekodiwa leswi kumiweke na ku tirhisiwa ka mahungu lawa ku ta twisisa na ku pfuna ku hluvukisa vadyondzi leswaku va ta antswisa endlelo ro dyondza na ku dyondzisiwa.

Makambelelo ya fanele ya va ya nkamafundza (Makambelelo ya ku dyondza) na ya mafundza (Makambelelo ya ku dyondza). Eka hinkwaswo leswi, xivikontsundzuxo xi fanele ku tshama xi ri karhi xi nyikiwa eka vadyondzi ku antswisa ntokoto wo dyondza.

Ku humelela ka vadyondzi va Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi swi ya hi makambelelo ya minkarhi hinkwayo ya nkamafundza na xivikontsundzuxo xo huma eka mudyondzisi loko va tirha hi switshuriwa na migingiriko. Nkunguhato wo dyondzisa wu humesa vundzeni, vuswikoti, na maqhinga lawa ya lavekaka eka ku dyondzisa na ku dyondza hi lembe. Leswi hi leswi swi nga ta kamberiwa eku engeteleni ku ndlandlamuxa swiyimo. (ku yisa emahlweni). A hi hinkwaswo leswi dyondzisiwaka leswi leswi faneleke ku kamberiwa ka mafundza. Hambiswiritano, i swa nkoka leswaku vadyondzi va kamberiwa ku ya hi nongonoko wo kambela wa mafundza na wa nkamafundza, tanihi leswi swi kombisa nkunguhato.

Vuswikoti bya vadyondzi bya ku yingisela, vuswikoti bya swanomo, ku kota ku hlamula swivutiso, ku nghenelela eka minkanerisano na vuswikoti bya ku tsala loku rhekhodiweke laha swi faneleke byi fanele ku tekeriwa enhlokweni masiku hinkwawo.

Swi na nkoka nakambe leswaku *ku twisisa ka* vadyondzi ka leswi va swi *hlayaka* ku kamberiwa, ku nga ri ntsena vuswikoti bya vona byo lemuka na ku ntlhantlha marito. Ku kambela ku hlaya ku fanele ku humelela minkarhi yo tala ku nga ri ntsena kan'we. Makambelelo ya mafundza ya ku hlaya ya fanele ku kongomisa eka ku hlayela ehenhla na migingiriko leyi nga ta kombisa leswaku mudyondzi u twisise ku fika kwihi, xikombiso, ku rungula xitori nakambe kumbe ku hlamula swivutiso.

Makambelelo ya ntirho lowu tsariweke wu ta kongomisa swintsongo eka vuswikoti bya mudyondzi bya ku hundzisa nhlamuselo, ku katsa na leswaku va tsale swona hi ndlela yihi, xikombiso, Swiaki na Milawu ya ririmi swa ririmi, mapeletelo na mahikahatelo hi ndlela leyi lulameke. Makambelelo hinkwawo ya fanele ku lemuka leswaku ku dyondza ririmi swi ta teka nkarhi wo leha na leswaku vadyondzi va nge humesi ntirho lowu lulameke hi nkarhi wo sungula. Hikwalaho magoza yo hambanahambana ya ku tsala ya fanele ku tivisiwa.

Loko ku nyikiwa ntirho wa makambelelo ya mafundza, ku ta va na nkongomiso eka vuswikoti byo karhi, xikombiso Ku yingisela na Ku vulavula kumbe Ku hlaya kumbe Ku tsala. Hambiswiritano, hi ku va ku dyondza ririmi swi nga maendlelo lama pfanganisiweke, ku ta tirhisiwa vuswikoti byo tlula byin'we. Swivumbeko swa ririmi swi ta kamberiwa eka mbangu. Swi fanele ku tiyisisiwa leswaku makambelelo a ya endliwi ntsena tanihi ntirho wo tsala, kambe ya pfumelela ntirho wo endla kunene na swanomo. I swa nkoka ku kambela leswi vadyondzi va swi twisisaka ku nga ri leswi va nga swi belaka enhlokweni, kutani ke, a ku kamberiwe vuswikoti eka mbangu, xik; vadyondzi va nga peleta mavito ya vona hi ndlela leyi lulameke hi nkarhi wa xikambelwana hi Ravuntlhanu, kambe xana va swi kota ku tirhisa marito walawo va ma peletile kahle loko va tsala/rhekhoda mahungu ya vona vinyi kumbe xitori?

Ku dyondzisa na makambelelo ya tindzimi ya fanele ku katsa vadyondzi hinkwavo, na maqhinga ya fanele ku kumiwa ku pfuneta vadyondzi hinkwavo ku kuma na ku humesa switshuriwa swa ririmi. Vadyondzi van'wana lava nga na ku tikeriwa eka ku dyondza va nga tsandzeka ku fikelela swin'wana swa swikongomelo tanihi laha swi kombisiweke eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo.

4.2 MAKAMBELELO YA NKAMAFUNDZA KUMBE YA SIKU NA SIKU

Ku kambela ku dyondza swi na xikongomelo xa ku tshamela ku hlengeleta mahungu ya ku humelela ka mudyondzi leswi nga ta tirhisiwa ku antswisa ku dyondza.

Ku kambela ka nkamafundza swi landzelerisiwa siku na siku eka ku kamba ku humelela/ku ya emahlweni ka mudyondzi. Leswi swi endliwa hi ku xiyaxiya mintirho ya vona, minkanerisano, swo kombisiwa hi ndlela yo voniwa, khonferense ya mudyondzi-mudyondzisi, na ku vulavurisana ka nkamafundza etlilasini, na sw. na sw. Makambelelo yo pfumala mafundza ya fanele ku va hi ndlela yo olova tanihi ku pfa dyondzo yi yimisiwa ku ta vona loko vadyondzi va ri eku landzeleleni kumbe ku ta kanela na vona loko va ri eku dyondzeni. Makambelelo ya vuswikoti bya ririmi ya ta va hi xivumbeko xa ku xiyaxiya, switoloveto, migingiriko ya swanomo na ku vika, swikambelwana, ku hlayela ehenhla na swivumbeko swin'wana swa makambelelo. Nkambelo wa nkamafundza wu fanele ku tirhisiwa ku nyika xivikontsundzuxo eka vadyondzi na ku pfuneta/tivisa nkunguhato wa ku dyondzisa, kambe a wu lavi ku rhekhodiwa. A swi fanelanga ku tekiwa swi hambanile na migingiriko ya ku dyondza leyi humelelaka etlilasini naswona u nga tirhisa migingiriko ya wena yo dyondza yo tala ku kambela hi nkamafundza matirhelo ya vadyondzi. Eka minkarhi yin'wana, u nga lava ku lulamisa migingiriko ya muxaka wo karhi wa makambelelo ku hlohletela vadyondzi ku dyondza, ku fana na swikambelwana swa ku peleta swa minkarhi hinkwayo. Vadyondzi kumbe vadyondzisi va nga maka mintirho leyi.

Ku ringanyetiwa leswaku ku tirhisiwa mavhiki mambirhi lama yo sungula ya kotara ku endla makambelelo ya beyizilayini/masungulo ya vadyondzi. U fanele nakambe u tirhisa migingiriko leyi nyikiweke eka mavhiki mambirhi lama yo sungula ya minkunguhato ya ku dyondzisa ku endla makambelelo lama. Leswi swi ta ku pfumelela ku kuma leswi vadyondzi va wena va nga ta lava swona loko u ri karhi u ya emahlweni.

Ku tikambela na makambelelo ya tintangha/vadyondzikuloni ku endla leswaku vadyondzi va va na xiave eku tikambeleni. Leswi i swa nkoka tanihiloko swi pfumelela vadyondzi ku dyondza na ku ehleketa hi matirhelo ya vona vinyi. Mbuyelo wa mintirho ya makambelelo ya nkamafundza ya masiku hinkwawo a yi fanelanga ku rhekhodiwa handle ka loko mudyondzisi a swi lava hi ndlela yaleyo. Hambiswiritano, vadyondzisi va nga ha tsakela ku hlayisa tirhekhodo ta vona ta nkamafundza ta ndlela leyi vadyondzi va nga ya emahlweni hi yona eka swiyenge swo hambana swa dyondzo, ku va pfuneta ku kunguhata na ku tiyisisa leswaku mudyondzi un'wana na un'wana u hluvukisa vuswikoti lebyi lavekaka na ntwisiso. Mimbuyelo ya makambelelo ya mintirho ya siku na siku a yi tekeriwi enhlokweni eka ku ya emahlweni/pasa na ku kuma tisetifikheti ka vadyondzi.

4.3 MAKAMBELELO YA MAFUNDZA

Mintirho hinkwayo leyi endlaka nongonoko wa makambelelo wa mafundza ya lembe yi vuriwa Makambelelo ya Mafundza. Mintirho ya makambelelo ya mafundza yi makiwa na ku *rhekhodiwa swa ximfumo* hi mudyondzisi hi xikongomelo xa ku ya emahlweni. Mintirho hinkwayo ya makambelelo ya mafundza yi fanele ku modaretiwa hi xikongomelo xo tiyisisa nkoka na ku tiyisisa leswaku mimpimo leyi faneleke ya fikeleriwa.

Makambelelo ya mafundza ya nyika vadyondzisi ndlela leyinene ya ku hlela ndlela leyi vadyondzi va yaka emahlweni ha yona eka giredi na le ka dyondzo yo karhi. Swikombiso swa makambelelo ya mafundza swi katsa swikambelwana, swikambelo, mintirho yo endla, tiphurojeke, ku vika swanomo, swo kombisiwa (swo fana na ku rungula xitori nakambe, ku fananisa), na swo endliwa va ri karhi va nyikiwa timaraka (swo fana no tlanga ntlangu), switsalwana, ku nghenelela

eka mintirho ya swanomo (swo fana na n'wangulano, mimbulavurisano, minkanerisano), mintirho yo tsariwa (yo fana na ku hetisa phepha ro tirhela eka rona, ku tsala tindzimana kumbe tinxaka tin'wana ta switshuriwa), na sw. na sw. Mintirho ya makambelelo ya mafundza yi vumba xiphemu xa nongonoko wo leha wa makambelelo ya mafundza eka giredi na dyondzo yin'wana na yin'wana ku nga endleriwa . Loko ku lulamiseriwa ka *mintirho ya makambelelo ya mafundza* ku nga ha endleriwa ehandle, ntirho wo hetelela wu fanele ku endliwa ehansi ka vulawuri, etlilasini.

Makambelelo ya mafundza ya vumba xiphemu xa Nongonoko wa Makambelelo ya Mafundza eka giredi yin'wana na yin'wana na dyondzo yin'wana na yin'wana.

Mintirho ya Makambelelo ya mafundza a yi fanelanga ku kambela ntsena vutivi na vuswikoti kambe na matirhiselo ya ririmi embangwini.

Eka makambelelo ya mafundza, tirhisa memorandamu (xikombatinhlamulo), tirhubiriki, nongonoko wo kambisisa na swikalo swa mpimo ku katsa na switirho swa makambelelo leswi faneleke ku xiyaxiya, kambela na ku rhekhoda tilevhele/swiyimo swa vadyondzi swa ku twisisa na vuswikoti. Hlawula xitirho xa makambelelo lexi nga fanela muxaka wa nghingiriko. Xikombiso, rhubiriki yi fanerile ku tlula memorandamu eka xitsariwa xa vutumbuluxi. Memorandamu yi fanerile eka xikambelwana xa mapeletelo kumbe eka nghingiriko wa xikambelantwisiso xo hlaya.

Swilaveko swa makambelelo ya mafundza ya Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi hi leswi landzelaka:

- Ntirho wun'we wa makambelelo ya mafundza wu fanele ku endliwa eka kotara yin'wana na yin'wana ya tinharhu leto sungula NA wun'we eka kotara ya vumune. Wun'we wa mintirho leyi wu fanele wu va xikambelo xa le xikarhi ka lembe. Ntsengo hinkwawo wa mintirho ya mafundza wu fanele ku va ntlhanu. Mintirho leyi ya ntlhanu ya mafundza yi endla 75% ya ntsengo hinkwawo wa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi eka tiGiredi ta 4, 5 na 6. Maraka leyi ya makambelelo ya mafundza yi ta katsa xikambelo xa le xikarhi ka lembe.
- Ntirho wo sungula wa makambelelo ya mafundza eka kotara yin'wana na yin'wana wu fanele ku va wu endliwile exikarhi ka kotara. Ntirho wa makambelelo ya mafundza wa le xikarhi ka lembe eka kotara ya 2 wu fanele wu va wu endliwile hi ku ya eku heleni ka kotara.
- Ku ta va na xikambelo hi ku hela ka lembe lexi nga ta endla 25% ya timaraka.
- Ntirho wun'wana na wun'wana wa makambelelo ya mafundza wu fanele ku endliwa hi migingiriko leyi kambelaka Ku yingisela na Ku vulavula, Ku hlaya na Ku langutisa, Ku tsala na Ku andlala, na Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi; naswona wu fanele ku humelela hi nongonoko wa masiku yo hlayanyana. Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi fanele ku kamberiwa eka mbangu wo karhi.
- Mintirho ya makambelelo ya mafundza yi fanele ku kambela swiyenge swo hambana swa vuswikoti bya ririmi leswaku swiyenge swa nkoka swi ta kamberiwa hi ku famba ka kotara na lembe. Tiyisisa leswaku swiyenge leswi swi kamberiwile hi ndlela ya nkamafundza na xivikontsundzuxo xi nyikiwile eka mudyondzi a nga si kamberiwa swa mafundza.
- Makambelelo hinkwawo eka Xiyimo xa le Xikarhi i ya le xikolweni.

Tinxaka ta makambelelo leti tirhisiwaka ti fanele ku fambelana na malembe na ku kula ka vadyondzi. Ku tumbuluxa ka mintirho leyi ku fanele ku angarhela vundzeni bya dyondzo na ku katsa mintirho yo hambanahambana leyi nga tumbuluxiwa ku fikelela swikongomelo swa dyondzo.

Tinxaka ta makambelelo ya mafundza

Makambelelo yan'wana na yan'wana ya mafundza ya fanele ku na swilaveko na ku va na mimpimo leyi landzelaka. Swi fanele ku simekiwa ehansi ka vutivi na vuswikoti lebyi endliweke eka kotara yaleyo. Xikombiso lexi nyikiweke laha hansi xo va ntsena xo mpfapfarhuta muxaka wa nghingiriko lowu faneleke ku setiwa. Tirhisa mikunguhato ya kotara eka giredi yin'wana na yin'wana ku hlawula tinxaka ta migingiriko na nhlengelo wa vuswikoti lebyi lavekaka eka xiphemu xin'wana na xin'wana xa mintirho ya makambelelo ya mafundza.

Swilaveko swa ku hlengeleta ntirho lowu swi kombisiwile hi tiphesente. Laha nongonoko wu kombisaka 30 wa tiphesente eka vuswikoti bya ririmi swi vula leswaku maavelo ya timaraka yo hetelela ya vuswikoti bya ririmi byebyo ya fanele ya va 30 wa tiphesente ya ntsengo ku nga ri 30 wa timaraka. Swikolo a swi bohiwi ku tirhisa mpimo wo karhi wa timaraka leti averiweke vuswikoti byo karhi bya ririmi, ntsena loko va landzelela mpimo wa ntirho wun'wana na wun'wana ku ya hi phesente leyi averiweke eka nongonoko wa makambelelo. Xikombiso, eka Giredi ya 4, xikambelwana xa vutivi bya ririmi xi nga setiwa xi va 10 wa timaraka kumbe ku tlula, ntsena loko mpimo wo hetelela wu nga hundzi lowu nga kombisiwa eka nongonoko wa makambelelo.

Eka ku tsala swiphemu swin'wana swa ku tsala hi ku landzelela magoza swi fanele ku kamberiwa kan'we hi kotara. Ku leha ka switshuriwa swo tsala tanihi laha swi kombisiweke eka Xiyenge xa 3.4 ku fanele ku landzeleriwa.

Xivumbeko xa Ntirho wa Makambelelo Ya Mafundza (NMYM)		**Giredi ya 4**	**Giredi ya 5**	**Giredi ya 6**
Ku yingisela na ku vulavula		**40 %**	**40 %**	**40 %**
Ku yingisela	Nghingiriko wo kombisa leswaku mudyondzi u yingiserile a tlhela a twisisa xki, u yingisela na ku landzelela Swileriso/u yingisela xitshuriwa a angula hi xona, hi swanomo kumbe hi ku tsala.	20 %	20 %	20 %
Ku vulavula	Nghingiriko wo kombisa leswaku mudyondzi a nga kota ku tihlamusela / ku komba vuswikoti hi nomo xik u teka xiave eka n'wangulano/u kanela nhlokomhaka kumbe xitshuriwa/u nyika swileriso kumbe swiletelo swa matlhelo /u endla xitlhokovetselo/u endla mbulavulo wo koma.	20 %	20 %	20 %
	KUMBE			
	Nghingiriko wun'we kumbe ku tlula wa ku Yingisela na ku Vulavula lowu kombisaka vuswikoti byo twisisa na ku kombisa ku ririmi ra swanomo xik, u yingiselela ku na ku rungula xitori/u yingiselela ku vulavula na ku xi kanela.	40%	40%	40%

Ku hlaya		**30%**	**30%**	**30%%**
Ku hlayela ehenhla	Nghingiriko wo komba leswaku mudyondzi a nga kota ku hlaya hi nkhuluko xik, u hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xo tiveka (kotara ya 1 ku fika ka 4) /hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xo ka xi nga tolovelekanga (kotara ya 3 na ya 4). Leswi swi fanele ku katsa swivutiso swintsongo ku lava ku vona leswaku mudyondzi u twisisile.	10%	10%	10%
Xikambelantwisiso xo hlaya	Nghingiriko wun'we kumbe ku tlula lowu kombaka leswaku mudyondzi u twisisa nhlamuselo ya xitshuriwa na ku lemuka swihlawulekisi swa xitshuriwa. Xik, u hlamula swivutiso/u rungula xitori/u endla mahetelelo ya yena n'wini/u endla nkatsakanyo/u nyika mavonelo/u hlamusela swihlawulekisi swa xitshuriwa. Switshuriwa leswi tirhisiwaka swi nga va swo koma leswi tsavuriweke kumbe switshuriwa swo hlayela ku engetela hi nkarhi wo hlaya u ri wexe. Xitshuriwa lexi xi fanele ku ku fambelana na muxaka wa xitshuriwa lexi hlawuriweke.	20%	20%	20%
Ku tsala		**20%**	**20%**	**20%**
Ku tsala ka vutumbuluxi	Nghingiriko wo komba leswaku mudyondzi a nga kombisa mavonelo hi ku tsala, xik. a tsala muxaka wa xitshuriwa xa vutumbuluxi (kumbe ndzimana yo koma/ndzima) kumbe xiphemu xa xona kumbe swivulwa. Nghingiriko wu fanele wu komba matirhiselo ya swiaki swa ririmi embangwini.	10%	10%	10%
Swa mafundza/switsalwambiko	Nghingiriko wun'we kumbe ku tlula lowu kombaka leswaku mudyondzi a nga kombisa hungu hi ku tsala xik, u tsala xitshuriwa xa mahanyelo ya vanhu kumbe matirhelo (xo fana na xiviko/phositara ku lebula dayagiramu/ swivulwa/n'wangulano wo olova) Nghingiriko wu fanele matirhiselo ya swiaki swa ririmi embangwini.	10%	10%	10%
Xivumbeko na milawu xa ririmi		**10%**	**10%**	**10%**
Matirhiselo ya ririmi ya mafundza	Nghingiriko wun'we kumbe ku tlula ku kombisa leswaku mudyondzi u na vutivi bya swiaki swa ririmi na matithiselo ya rona xik, mahikahatelo lamanene/mapeletelo/matirhiselo lamanene ya swiphemu swa ririmi na swivumbeko swa swivulwa.	**10%**	**10%**	**10%**
Ntsengo wa tiphesente wa ntirho wun'wana na wun'wana		**100%**	**100%**	**100%**

4.4 NONGONOKO WA MAKAMBELELO

Nongonoko wa Makambelelo wu endleriwe ku hangalasa mintirho ya makambelelo ya mafundza eka tidyondzo hinkwato exikolweni kotara hinkwayo. Nongonoko wa makambelelo wu fanele ku endliwa hi xikolo wu komba siku leri ntirho wu nga ta endliwa hi rona.

4.4.1 Nkatsakanyo wa swilaveko

Tafula leri landzelaka ri nyika nkatsakanyo wa swilaveko swa Nongonoko wa Makambelelo wa Kotara yin'wana na yin'wana wa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi:

Tafula ra 4.1: Tigiredi ta 4 – 6

	Kotara ya 1	**Kotara ya 2**		**Kotara wa 3**	**Kotara ya 4**	
Giredi ya 4	NMYM 1 (Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza)	NMYM 2	NMYM 3/ Xikambelo xa le xikarhi ka lembe	NMYM 4	NMYM 5	Xikambelo xa ku hela ka lembe
Giredi ya 5	NMYM 1	NMYM 2	NMYM 3 Xikambelo xa le xikarhi ka lembe	NMYM 4	NMYM 5	Xikambelo xa ku hela ka lembe
Giredi ya 6	NMYM 1	NMYM 2	NMYM 3/ Xikambelo xa le xikarhi ka lembe	NMYM 4	NMYM 5	Xikambelo xa ku hela ka lembe
Nhlengelo wa timaraka ta ku hela ka lembe	Makambelelo ya yisa emahlweni 75%					Xikambelo xa ku hela ka lembe 25%

4.4.2 Swikambelo

Vundzeni bya xikambelo xa ku hela ka lembe xi fanele xi humesiwa eka ntirho lowu endliweke lembe hinkwaro naswona wu fanele wu va nhlawulo wa vuswikoti na migingiriko leyi nga endla leswaku mudyondzi a komba leswaku wa swi kota ku teka xiave eka ntirho wa yena eka lembe leri landzelaka.

Xikambelo xi ta katsa leswi landzelaka:

- Xikambelantwisiso xo hlaya, ku katsa ntirho wa ntivomarito
- Ku tsala xitshuriwa xa vutumbuluxi xo koma, ku katsa matirhiselo ya xivumbeko, ntivoririmi, mahikahatelo na mapeletelo lamanene hi mfanelo.
- Vutivi na ku twisisa ka ntivoririmi, ku hikahata na mapeletelo
- Vuswikoti bya Ku yingisela na Ku vulavula a byi nga kamberiwi tani hi xiphemu xa xikambelo tanihileswi leswi swi kamberiwaka kahle nkarhi wo leha. Ntiko wa timaraka exikambelweni hi lowu landzelaka:

	Giredi ya 4	Giredi ya 5	Giredi ya 6
Xikambelantwisiso xo hlaya	60%	60%	50%
Ku tsala	25%	25%	35%
Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi	15%	15%	15%
Ntsengo hi tiphesente	100%	100%	100%

4.5 KU RHEKHODA NA KU VIKA

Ku rhekhoda i endlelo leri mudyondzisi a tsalaka mintirho ya vadyondzi ehansi eka ntirho wo karhi lowu wu kamberiweke. Swi kombisa ku ya emahlweni ka ku dyondza ka mudyondzi laha a kombisaka ku va a kumile vutlhari lebyi hlamuseriwaka eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo. Ku rhekhodiwa ka mintirho ya vadyondzi ku fanele ku komba vumbhoni bya mudyondzi bya ku ya emahlweni na ku dyondza eka giredi ya yena na ku tlakuseriwa eka giredi leyi taka. Ku rhekhoda mintirho ya vadyondzi ku fanele ku tirhisiwa ku kambisisa ku ya emahlweni loku endliweke hi vadyondzisi na vadyondzi eku dyondziseni na ku dyondza.

Ku rhekhoda i endlelo ro tihlanganisa na migingiriko ya mudyondzi, mutswari, xikolo, na swirho swin'wana. Migingiriko ya mudyondzi yi nga vikiwa hi tindlela to hlaya. Leswi swi ta katsa tikhadi to vika, ku hlangana na vatswari, ku endzela exikolweni, khonferense ya mutswari-mudyondzisi, riqingho, mapapila, mapapila ya mahungu ya tlilasi kumbe xikolo. Vadyondzisi eka mintlawa hinkwayo va vika hi ku tirhisa tiphesente etlhelo ka dyondzo. Mipimo ya nkombo ya vuswikoti bya mudyondzi yi hlamuseriwile kahle eka nongonoko wo sukela eka giredi R - 12 eka tafula leri nga ehansi

TIKHODI NA TIPHESENTE TO RHEKHODA NA KU VIKA

MPIMO WA KHODI	NHLAMUSELO WA VUSWIKOTI	PHESENTE
7	Vuswikoti bya le henhla swinene	80 – 100
6	Vuswikoti bya le henhla	70 – 79
5	Vuswikoti byo amukeleka	60 – 69
4	Vuswikoti bya ringana	50 – 59
3	Vuswikoti bya mpimo wa le xikarhi	40 – 49
2	Vuswikoti bya le hansi	30 – 39
1	A nga fikelelangi	0 - 29

Vadyondzisi va ta rhekhoda timaraka ta ntiyiso etlhelo ntirho wun'wana na wun'wana hi ku tirhisa phepha ro rhekhodela na xiviko lexi tsariweke na hi tiphesente eka khadi yo vika.

4.6 NDZINGANISO/NXOPELO/MODAREXINI YA MINTIRHO YA MAKAMBELELO

Ndzinganiso/modarexini swi yimela endlelo leri vonaka leswaku mintirho yo kamberiwa yi va kahle, vutirheki na vutshembeki. Ndzinganiso wu fanele ku tirhisiwa eswikolweni, disitiriki, xifundzhankulu na le tiko hinkwaro. Swi fanele ku endliwa kan'we hi kotara.

Timodaretara va le swikolweni va fanele ku nyika mbhumabumelo wa swihlawulekisi leswi kongomisiweke eka swilaveko leswi ku endlela leswaku ku titoloveta hi ku kambela ku ta fikeleriwa. Ndzinganiso wu nga ka wu nga landzelerisiwi tanihi switoloveto ku kambela nomboro ya mintirho na loko memorandamu yi tirhisaiwiele hi mfanelo. Eka tindzimi swi vula leswaku mundzinganisi u ta nyika swibumabumelo leswinene, laha eka swona ku nga ta va na mpimo wo vutisa swivutiso swo twisiseka, mhaka ya ku tsala, swihlawulekisi swa switirhisiwa swo kambela na

nkarhi wo tiantswisa wo tindlandlamuxa laha ku nghenelela ka mudyondzisi na tibuku ta mudyondzi na vumbhoni bya mudyondzi bya vuswikoti.

Maendlelo lama ya ndzinganiso ya fanele ku tiyisisa leswaku mimpimo leyi nyikiweke ya fana eka titlilasi hinkwato ta giredi, na tigiredi hinkwato ta xiyimo (phase). Xikombiso, mpimo wa 3 lowu nyikiweke hi mudyondzisi un'we wu fanele ku yimela levhele yo fana ya vuswikoti na vutivi tanihi mpimo lowu nyikiweke hi mudyondzisi un'wana. Hikwalaho swi na nkoka ku va Tinhloko ta Tindzawulo ku endla ndzinganiso wa le xikolweni hi minkarhi hinkwawo.

4.7 HI KU ANGARHELA

Dokumente leyi yi fanele ku hlayiwa swin'we na:

4.7.1 National Protocol of Assessment] *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: u qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), regarding the National Protocol for Assessment (Giredi ya R – 12)*

4.7.2 Progression and Promotion Requirements Giredi ya 1-12

DLILOSARI

1) Angarhela – Ku katsa, hi xitalo, swilo hinkwaswo

2) Angula – Hlamula, ku va na rito eka mhaka

3) Dikixinari – Xihlamuselamarito

4) Dlilosari – Nxaxamelo wa marito kumbe matheme lama tirhisiweke eka xitsariwa, na tinhlamuselo ta wona

5) Dyondzo ya le hansi – Tidyondzo ta xikolo to sukela eka Giredi ya R ku fika eka Giredi ya 12

6) Encenyeta – Vuyelela leswi vuriweke kumbe leswi endliweke hi un'wana kumbe hi xin'wana

7) Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) - Fayili leyi mudyondzisi a hlengeletaka kumbe ku fayila swi tirhisiwa leswi a nga ta swi tirhisa

8) Fonimi – Letere leri vangaka ku cinca ka nhlamuselo ya marito lama fanaka hi mpeleto

9) Hlela – Ku pima nkoka, ku lavisisa ntiyiso wa mhaka, ku pfuxeta switshuriwa hi xikongomelo xo swi antswisa

10) Tumbuluxa – Antswisa, kurisa

11) Inthavhiyu – Ku vutisa swivutiso ku lava ku kuma ntiyiso wa xiheri lowu munhu a nga na wona mayelana na timhaka to karhi

12) Ku andlala – Ku veka timhaka erivaleni, ku hlamusela timhaka

13) Ku dyondza ka nkarhi na nkarhi – Ku va munhu a tshama a ri karhi a dyondza minkarhi hinkwayo

14) Ku hlaya swin'we – Ku hlaya hi mintlawa ya mbirhimbirhi kumbe ku tlula

15) Kungu – Pulani

16) Ku kunguhata – Ku lulamisela ku endla xo karhi kumbe ku endla mpfapfarhuto

17) Ku tirhisa marito yo tika – Ku tirhisa marito lama nga twisisekiki

18) Ku tsala swin'we – Ku tsala hi mintlawa yi mbirhimbirhi kumbe ku tlula

19) Ku va na xiave kumbe ku teka xiave – Ku hoxa xandla eka migingiriko yo karhi

20) Ku yisa mburhisano emahlweni – Ku yisa mhaka emahlweni kusuka laha yi gimetiweke kona

21) Kombisa (ndzemuko) – Ku tsundzuka xanchumu lexi u nga tshama u xi vona; ku tiva xo karhi loko u xi vona

22) Mafundza – Ku landzelela maendlelo yo karhi lama vekiweke / amukelekaka

23) Makambelelo yo aka mudyondzi – I makambelelo man'wana lama tirhisaka hi xikongomelo xo kombisa mudyondzi mbuyelo wa leswi a swi kumeke

24) Makambelelo ya le xikolweni (MYK) – Makambelelo lawa ya lulamisiwaka hi vadyondzisi va xikolo xexo

25) Makambelelo yo kamberiwa hi tintangha – I makambelelo laha vadyondzi va nyikiwaka nkarhi wo kambelana mintirho ya vona vini

26) Makambelelo yo andlalela – I makambelelo man'wana na man'wana lama lavisisaka mpimo wa vutivi bya mudyondzi na leswi a nga kotaka ku swi endla

27) Makambelelo yo katsakanya – I makambelelo ya mafundza lama endliwaka hi ku hela ka n'hweti, kotara kumbe yuniti

28) Makambelelo yo nyika mintirho – I makambelelo yo nyika vadyondzi mintirho yo karhi ku kambela vuswikoti na vutshila bya vona

29) Makambelelo yo tikambela – I makambelelo laha mudyondzi a nyikiwaka nkarhi wo kambela ntirho wa yena n'wini

30) Makambelelo yo tirhisisa swikambelwana – I makambelelo lama hlengeletaka vumbhoni bya mudyondzi hi ku landzelela maendlelo yo karhi naswona vadyondzi va kamberiwa hi nkarhi wun'we hi ndlela yo fana

31) Makambelelo yo xiyaxiya –I makambelelo yo teka vumbhoni bya mudyondzi nkarhi wun'wana na wun'wana lowu a nga eku dyondzeni

32) Makambelelo yo xopaxopa swiphiqo – I makambelelo man'wana na man'wana lama tirhisaka ku paluxa swirhalanganyi na ku lava tindlela to swi lulamisa

33) Manyokanyokana – Matsalelo yo gombonyoka lawa van'wana va nga kotiki ku ya hlaya

34) Mbangu – Ndhawu kumbe matshamelo ya swilo eka switshuriwa, ndhawu laha ririmi ri tirhisaka kona

35) Mbulavurisano – Maendlelo man'wana na man'wana lama tirhisaka ku nyiketana na ku hangalasa mahungu exikarhi ka vanhu

36) Mbulavurisano wo nyiketana – Ku vulavula hi ku siyerisana

37) Mbuyelelo – Ku vuyelela mpfumawulo / letere / rito / xivulwa

38) Mfanelo – Ku va swilo swi ri hi ndlela leyi swi lavekaka hi yona kumbe leyi amukelekaka

39) Mfuwo – Swilo swa ndhavuko

40) Milawu – Milawu ya matsalelo na mapeletelo

41) Misinya – Milawu

42) Moya – Xiyimo lexi muvulavuri a nga eka xona

43) Mpfanganiso – Nkatso kumbe vuxaka bya swilo swo hambanahambana hi ndlela yo nghenelelana

44) Mpfelelo wa marito – Ku tumbuluxa ka marito yo huma eka man'wana

45) Mpfumawulo – Mpfumawulo lowu vumbaka xiphemu xa mbulavulo wa vanhu

46) Mpimaniso – Ku kuma ku fana na ku hambana

47) Mpimohansi - minimamu

48) Mpimohenhla - makizimamu

49) Ncino – Mbuyelelo wa mimpfumawulo leyi fanaka

50) Ndzima – Ku leha ka ntirho lowu faneleke ku endliwa

51) Ndzungulo – Ku rungula timhaka leti nga humelela

52) Nkamakholo – Xigaririmi xo pfumala nyanyulo

53) Nkanakaniso – Nhlamuselo leyi nga riki erivaleni

54) Nkandzinganelo – Ku ka vanhu va nga khomiwi ku fana

55) Nkatsakanyo – Nkomiso wa timhaka hi marito ya yena n'wini

56) Nkhapelano – Ku komba ku nyiketana ka mithwaso kumbe swiyenge swa mithwaso eka magondzo yo dyondza

57) Nkhaqato – Ku tirhisa kumbe malongoloxelo ya timhaka hi ndlela leyi amukelekaka na hi mfanelo

58) Nkhetekanyo – Ku ava swilo ku ya hi vuxaka bya swona

59) Nkhulukelano – Ku komba vuxaka na vun'we bya miehleketo kumbe timhaka eka xitshuriwa

60) Nkhuluko – Mavekelo ya timhaka hi ndlela yo ka yi nga ri na ku kanakana

61) Nkongomelo – Mongo wa mhaka kumbe dyondzo ya mhaka kumbe mhakankulu

62) Nkongomo – Leswi munhu a kongomeke ku swi endla, leswi a langutaneke naswona ntsena

63) NMYM - Ntirho wa Makambelelo Ya Mafundza

64) Nsongavutivi – Buku kumbe xikatsa xa tibuku lexi nyikaka timhaka hi xiyenge xin'wana na xin'wana xa vutivi kumbe tinhlokomhaka to hambanahambana (ensayitlilophediya)

65) Ntivomatsalelo – Dyondzo ya milawu ya matsalelo na mapeletelo ya ririmi

66) Ntivontsalo – Dyondzo ya ku tsala maletere na mimfungho ya ririmi

67) Ntlangu – Encenyeto - migingiriko yo encenyeta eke ntlangu

68) Ntlawahata – Ku ava swilo ku ya hi vuxaka bya swona

69) Ntokoto – Ku tiva swilo hi ku va u swi vonile kumbe u swi endlile yena n'wini handle ko twa hi van'wana

70) Ntshikilelo – Ku tiyisisa mhaka yo karhi / ku tshikelela mhaka yo karhi

71) Nxopaxopo wa xihenhla – Ku langutisa hungu ro karhi xihenhla; ku nga ri hi vuxokoxoko

72) N'watindzimi – Munhu loyi a tivaka tindzimi to tlula rin'we; mudyondzi(si) wa swa tindzimi

73) Peletwana – Xiphemu xa rito lexi ku hefemuriwaka endzhaku ka xona loko rito ri twarisiwa hi ku nonoka, xik: rito ‘nonoka’ ri na mapeletwana manharhu, ku nga: no-no-ka

74) Phewa – Mhaka yo ka yi nga twali

75) Phofula – Ku humesa matitwelo

76) Qhinga – Ndlela yo kongoma yo endla swo karhi

77) Rimba ra mithwaso – Xitirho xo pima vuswikoti bya munhu

78) Rimba ra ntirho – Pulani ya ntirho

79) Ririmi ra le kaya – Ririmi leri mudyondzi a ri tirhisaka laha a kuleleke kona naswona leri a ri tivaka na ku ri vulavula handle ko tilumaluma. Mudyondzi a nga ha va na tindzimi to tlula rin’we ta le kaya

80) Ririmi ra mfanelo – Ku vula timhaka hi ndlela leyi amukelekaka

81) Ririmi ra swikoweto – Ku tirhisa swirho ku vula mhaka, ku fana na ririmi leri tirhisaka hi timbheveve

82) Ririmi ro engetela – Ririmi rin’wana na rin’wana leri dyondzisiwaka ku engetela Ririmi ra le Kaya

83) Swa nomo – Leswi runguriwaka / vuriwaka hi nomo

84) Swiaki swa ririmi – Swihluvi swa mbulavulo ku katsa marito man’wana

85) Swiaki swa swivulwa – Swiphemu hinkwaswo leswi tirhisaka ku vumba swivulwa ku nga va swinembeletwana kumbe swihluvi swa mbulavulo

86) Swihlamuselamarito – Tidikixinari na tibuku minongonoko yin’wana ya tinhlamuselo

87) Swihoxaxandla – Vanhu lava nga na xiave eka timhaka to karhi

88) Switirhisiwa kumbe switirho – Swilo leswi tirhisaka loko ku endliwa swilo swo karhi tanihi ku tsala, ku vulavula na swin’wana na swin’wana

89) Switiviso – Timhaka leti tivisiwaka vanhu hi nomo kumbe ti tsariwile

90) Tinxaka ta swivulwa – Swivulwa swi na tinxaka to hambanahambana to fana na swivulwa swa ntolovelo, swivulwa leswi nga ka nandzulo na swivulwa swo vutisa

91) Tsotsosela – Ku tshikelela

92) Vaamukeri va mahungu – Vayingiseri, vahlaleri na vahlayi va switshuriwa

93) Vamavizweni – Marito ya tinhlamuselo to fana

94) Vambanisa – Longoloxa na ku veketela minchumu yo karhi eka ndhawu yin’we hi xikongomelo xo lava ku vona kumbe ku kuma ku yelana kumbe vuxaka bya yona

95) Vitonkomiso – Vito ro twarisiwa hi maletere kumbe mapeletwana yo sungula yo fana na HURIRIXI (Huvo ya Rixaka ya Ririmi ra Xitsonga)

96) Vonelo – Matwisiselo ya mhaka

97) Vufanisi – Marito yo humesa swifaniso swa le miehleketweni ku fana na xigego, xihlambanyiso na swin'wana

98) Vugimuntsongo – Mpimo wo karhi wa xiyimo xa le hansi lowu fikelelekaka

99) Vugimunkulu – Mpimo wo karhi wa xiyimo xa le henhla lowu fikelelekaka

100) Vundzeni – Leswi faneleke ku dyondzisiwa

101) Vutshila – Vuswikoti kumbe vuxongi

102) Xifaniso – Mpfapfarhuto wo yimela xo karhi lexi voniwaka

103) Xiletelo xa makambelelo – Xitirho xo letela lava kambelaka matirhelo ya mudyondzi eka ntirho wo karhi (rhubiriki)

104) Ximunhuhatwa – Mutlangi eka xitshuriwa

105) Yelanisa – Ku komba ku yelana ka swilo

106) Xiphokhama – Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

107) Xiphorikhama – Xitatimende xa Pholisi ya Rixaka ya Kharikhulamu na Makambelelo